

**“ERMENİ MESELESİ”NDE SON KIRILMA
NOKTASI: II. KARABAĞ SAVAŞI**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
BÖLGE ÇALIŞMALARI**

Zeynep Gizem ÖZPINAR

**Danışman
Prof. Dr. Taşkın DENİZ**

**“ERMENİ MESELESİ”NDE SON KIRILMA NOKTASI:
II. KARABAĞ SAVAŞI**

Zeynep Gizem ÖZPINAR

Prof. Dr. Taşkın DENİZ

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Temmuz 2022**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	3
DOĞRULUK BEYANI	4
ÖNSÖZ	5
ÖZ.....	6
ABSTRACT.....	8
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	10
ARCHIVE RECORD INFORMATION	11
KISALTMALAR	12
ARAŞTIRMANIN KONUSU	13
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	13
ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ/ PROBLEM.....	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	15
BİRİNCİ BÖLÜM	16
KAFKASYA'DA ERMENİ-TÜRK İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ ..	16
1.1. Kafkasya'da Ermeni Varlığı Ve Göçler (1828 Sonrası)	16
1.2. 1905-1906 Çatışmaları	26
1.3. 1918 Katliamları	29
1.4. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi (1918-1920) Ermeni Meselesi	33
1.5. Sovyetler Birliği Dönemi (1922-1991) Ermeni-Türk İlişkileri	39
İKİNCİ BÖLÜM.....	44
İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ.....	44
2.1. Sovyetler Birliği'nin Dağılması ve Ermeni Meselesinin Yeniden Ortaya Çıkışı, Evreleri ve Yaşanan Olaylar (1990-2022 Dönemi).....	44

2.1.1. Dağlık Karabağ Ekseninde Gelişen Çatışmalar ve Çatışmaların Yoğunlaşması.....	45
2.1.2. Hocalı Soykırımı.....	47
2.1.3. Karabağ Çevresinin İşgali.....	50
2.1.4. 1994 Ateşkes Süreci.....	57
2.1.5. Nisan Dövüşleri (4 Gün Savaşı) (2-5 Nisan 2016).....	63
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	67
“ERMENİ MESELESİ”NDE SON KIRILMA NOKTASI: II. KARABAĞ SAVAŞI.....	67
3.1. Tovuz Savaşı (12-18 Temmuz 2020)	67
3.2. Büyük Taarruz: 44 Gün Devam Eden İkinci Karabağ Savaşı	70
3.3. Savaşa Dair Tarafların Tutumları	75
3.3.1. Sorunun Asıl Aktörleri	75
3.3.2. Bölgesel Aktörler ve Minsk Üçlüsü Eş Başkanları	78
3.3.3. Uluslararası Örgütler.....	89
3.4. Azerbaycan’ın Zaferi ve Statükonun Sonu	93
SONUÇ ve ÖNERİLER	103
KAYNAKÇA.....	106
ŞEKİLLER LİSTESİ	122
ÖZGEÇMİŞ	123

TEZ ONAY SAYFASI

Zeynep Gizem ÖZPINAR tarafından hazırlanan ““ERMENİ MESELESİ”NDE SON KIRILMA NOKTASI: II. KARABAĞ SAVAŞI” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Taşkın DENİZ

.....

Tez Danışmanı, Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Bölge Çalışmaları Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir. 22/07/2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)

.....

Üye : Prof. Dr. Taşkın DENİZ (KBÜ)

.....

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN (ÇAKÜ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Zeynep Gizem ÖZPINAR

İmza :

ÖNSÖZ

Araştırma sürecinin başlangıcından tamamlanmasına kadar geçen süreçte her zaman destek olan ve görüşleriyle araştırmamı şekillendiren değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Taşkın DENİZ'e teşekkürlerimi sunarım. Tez çalışmamın sonuçlanma sürecine katılan ve bu süreçte yaptıkları önerilerle çalışmamın niteliğini olumlu yönde artıran değerli tez jürisi üyeleri Prof. Dr. Ali ASKER ve Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN'a teşekkürlerimi sunarım. Gerek ders döneminde gerekse tez çalışmalarında öğrencilerine her türlü imkânı sunan ve kaliteli eğitim almalarını sağlayan Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünün değerli çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

Her türlü mutluluğu birlikte yaşadığımız, tüm zorlukları beraber aştığımız canım aileme ve rehberliğiyle her zaman yanımda olan Ahmet Ziya GÖKALP'e verdikleri destek ve gösterdikleri sabırdan dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Zeynep Gizem ÖZPINAR

ÖZ

Kafkasya'daki devletler arasındaki ilişkiler, çevre ülkelerin bölgeye ilişkin politikaları ve küresel alanda ortaya çıkan gelişmeler; bölge istikrarı, refahı ve güvenliğini mühim biçimde etkilemektedir. 19. Yüzyılda Çarlık Rusya'nın işgal ettiği Kafkasya'da Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan üç bağımsız devlet olarak ortaya çıkmış ancak Sovyet Rusya tarafından işgale uğramalarından ötürü bağımsızlıkları kısa ömürlü olmuştur. Ermenistan bağımsızlık döneminde ve sonrasındaki komşu devletlere karşı işgal siyaseti uygulayarak topraklarını genişletmeyi arzulamıştır. Azerbaycan toprakları üzerinde de bu politakayla hareket eden Ermeni Devleti fırsat bulduğu her an Azerbaycan topraklarına saldırmış ve işgal etmiştir. Azerbaycan'ın Sovyet idaresine girmesinin ardından Ermenilere Zengezur bölgesi ve Karabağ'ın dağlık kısmında özerklik verilmiştir. Lakin Ermeniler bunlarla yetinmeyerek işgale devam etmiştir. Sovyetlerin dağılma sürecinde işgal faaliyetlerini hızlandıran Ermenistan bu defa savaş yoluna gitmiş ve Azerbaycan'a ait toprakların yaklaşık %20'sini işgal etmiştir. Dağlık Karabağ Özerk Oblastı ve çevresi çeyrek asırdan fazladır Ermeni işgalinde kalmış ve sorunun çözümüne ilişkin tüm teklifleri reddeden Ermenistan, Azerbaycan'ın başka bölgelerine yeni saldırılar gerçekleştirmiştir.

1994'te imzalanan ateşkes sonrasında da saldırılarına devam eden Ermenistan, Nisan 2016 ve Temmuz 2020'de tekrar ciddi boyutta ateşkes ihlalleri yapmıştır. Ermeni tarafının işgal politikasına yönelik saldırılarının sonunu getiren çatışmalar ise 27 Eylül 2020'de başlamıştır. Azerbaycan'dan toprak alma arzusuyla yeni saldırılar düzenleyen Ermenistan, arkasında Türkiye'nin diplomatik-askerî desteği bulunan Azerbaycan'a karşı kaybetmiştir. Azerbaycan'ın gerçekleştirdiği güçlü askerî hârekat ve bir o kadar güçlü diplomatik faaliyetlerin yanında Rusya Federasyonu'nun pasif tutumuyla desteksiz kalan Ermenistan yenilgiyi kabul ederek, çekilmek zorunda kalmıştır. 44 gün süren bu savaşta Ermenistan büyük kayıplara uğramış ve Rusya Federasyonu'nun arabuluculuğuyla 10 Kasım 2020'de Rusya Federasyonu, Ermenistan, Azerbaycan

arasında Üçlü Bildiri imzalanmıştır. Ermeni ordusu işgal ettiği topraklardan çekilirken, Azerbaycan galibiyetini dünyaya duyurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan; Ermenistan; Kafkasya; Karabağ; Savaş

ABSTRACT

The relations between the states in the Caucasus, the policies of the peripheral countries regarding the region and the developments in the global arena; It significantly affects the stability, welfare and security of the region. Georgia, Azerbaijan and Armenia emerged as three independent states in the Caucasus occupied by Russia in the 19th century, but their independence was short-lived due to their occupation by Soviet Russia. Armenia wished to expand its territory by implementing a policy of occupation against neighboring states during and after the independence period. The Armenian State, acting with this policy on Azerbaijani lands, attacked and occupied Azerbaijani lands whenever it had the opportunity. After Azerbaijan came under Soviet rule, the Armenians were given autonomy in the Zangezur region and the mountainous part of Karabakh. However, the Armenians were not satisfied with these and continued the occupation. Armenia, which accelerated its occupation activities during the disintegration of the Soviet Union, this time went to war and occupied approximately 20% of the lands belonging to Azerbaijan. Nagorno-Karabakh and its surroundings have been under Armenian occupation for more than a quarter of a century, and Armenia, rejecting all offers to solve the problem, launched new attacks on other parts of Azerbaijan.

Continuing its attacks after the ceasefire signed in 1994, Armenia again committed serious ceasefire violations in April 2016 and July 2020. The clashes, which brought an end to the attacks of the Armenian side against the occupation policy, started on September 27, 2020. Armenia, which carried out new attacks with the desire to buy land from Azerbaijan, lost against Azerbaijan, which had the diplomatic-military support of Turkey behind it. Armenia, which was left unsupported by the passive attitude of Russia, in addition to the strong military operation and equally strong diplomatic activities carried out by Azerbaijan, had to accept the defeat and withdraw. In this war that lasted for 44 days, Armenia suffered great losses and with the mediation of Russia, the Tripartite Declaration was signed between Russia, Armenia and Azerbaijan on

November 10, 2020. While the Armenian army was withdrawing from the occupied territories, Azerbaijan announced its victory to the world.

Keywords: Azerbaijan; Armenia; Caucasia; Karabakh; War

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	“Ermeni Meselesi”nde Son Kırılma Noktası: II. Karabağ Savaşı
Tezin Yazarı	Zeynep Gizem ÖZPINAR
Tezin Danışmanı	Prof. Dr. Taşkın DENİZ
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	22/07/2022
Tezin Alanı	Bölge Çalışmaları
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	123
Anahtar Kelimeler	Azerbaycan; Ermenistan; Kafkasya; Karabağ; Savaş

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Final Breaking Point in the “Armenian Question”: II. Karabakh War
Author of the Thesis	Zeynep Gizem ÖZPINAR
Advisor of the Thesis	Prof. Dr. Taşkın DENİZ
Status of the Thesis	Post Graduate
Date of the Thesis	22/07/2022
Field of the Thesis	Regional Studies
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	123
Keywords	Azerbaijan; Armenia; Caucasia; Karabakh; War

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AGİK: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi

AGİT: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı

AKMP: Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi

BM: Birleşmiş Milletler

DKMV: Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti

DKÖB: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi

HSS: Hava Savunma Sistemi

IDP: Internally Displaced Person

IŞİD: Irak ve Şam İslam Devleti

İHA: İnsansız Hava Aracı

NATO: North Atlantic Treaty Organization/Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü

SİHA: Silahlı İnsansız Hava Aracı

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TANAP: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusunu, İkinci Karabağ Savaşı öncesi süreç, savaş esnasındaki gelişmeler ve savaş sonrası durum jeopolitik-jeostratejik, siyasi, tarihi ve sosyolojik yönüyle analizi oluşturmaktadır. Ayrıca savaşa taraf devletler ile bölgesel ve uluslararası aktörlerin bölgeye yönelik politikalarının savaşa etkisi ve bu durumun bölge refahı, güvenliği ve istikrarını nasıl etkilediğine değinilmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmanın amacı, İkinci Karabağ Savaşı öncesi süreç, savaş esnasındaki gelişmeler ve savaş sonrası durum jeopolitik-jeostratejik, siyasi, tarihi ve sosyolojik yönüyle analiz edilmesidir. Bu kapsamda gerek savaşa taraf devletler ile bölgesel ve uluslararası aktörlerin bölgeye yönelik politikalarının savaşa etkisi ve bu durumun bölge refahı, güvenliği ve istikrarını nasıl etkilediği incelenmiştir.

Konuya ilişkin literatür taraması yapıldığında kapsamlı bir teze rastlanmamıştır. Güncel bir konu olan İkinci Karabağ Savaşı'nı ele alan bu çalışma ise literatüre sağlayacağı katkıdan ötürü önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma konusuna dair derinlemesine literatür taraması yapılarak, araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları dahilinde, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılarak teze kaynak oluşturacak bilgiler elde edilmiştir.

Nitel araştırmalar insanların davranışlarını, tutumlarını, tecrübelerini, görüşlerini detaylı bir şekilde anlamayı, betimlemeyi ve yorumlamayı hedefleyen, derinlemesine incelemeye imkân tanıyan bir araştırma yöntemidir. Kişi ve olguları sayısal ölçütlerden ziyade, “nasıl, niçin” gibi sorular anlamaya çalışmaktadır. Veriler nitel araştırmada dokümanlar, gözlem ve görüşme aracılığıyla elde edilir. Nitel veri analizi; verilerin toplanması, verilerin azaltılması, verilerin gösterilmesi, sonuç çıkarma ve doğrulama aşamalarından oluşur. Eldeki verileri analiz edilmesi kısmında ise içerik ve betimsel analizin yanı sıra doküman analizi ve söylem analizi gibi tekniklere de başvurulabilir.

Yazılı kaynakların içeriğini sistematik ve ayrıntılı biçimde analiz etmek amacıyla kullanılan nitel araştırma yöntemine doküman analizi tekniği denilmektedir. Bu yöntem, elektronik ve basılı materyaller başta olmak üzere tüm belgeleri incelemek ve değerlendirmek gayesiyle kullanılan sistemli bir tekniktir. Doküman analizi, diğer nitel araştırma yöntemleri gibi anlam çıkarmak, ilgili hususla alakalı bir anlayış geliştirmek, ampirik bilgi oluşturmak için verilerin incelenmesi ve yorumlanmasını gerekli kılmaktadır.

Bu araştırmanın ana kaynaklarını konuya ilişkin kitaplar, makaleler, tezler, bildiriler, anlaşma maddeleri ve internet kaynaklarının taranması neticesinde elde edilen bilgiler oluşturmaktadır.

Araştırmanın tasarımı; konunun ve amacın belirlenmesi, literatür taraması, yöntem ve tekniğin belirlenmesi, verilerin toplanması ve analizi, sonuç ve öneriler şeklinde düzenlenmiştir.

ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü büyük devletler ve uluslararası örgütler tarafından yok sayılmıştır. Söylemde, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü destekleyen devlet ve örgütler geri planda Ermenistan'a hem sözle hem de eylemle destek vermişlerdir. Bu durum taraflar arasındaki anlaşma yollarını çıkmaza sokmuş ve mesele kritikliğini korumaya devam etmiştir.

İkinci Karabağ Savaşı ile işgal altındaki toprakların kurtarılması Azerbaycan iç siyasetini güçlendirmiş, Azerbaycan halkının birlikteliğini sağlamlaştırmış, bölgedeki dengelerin yeniden oluşturulmasına sebep olmuştur. Buna karşın Ermenistan iç siyasetinde sorunları ortaya çıkarmış, Ermenistan halkının sokak gösterileri ile hükümeti hedef almasına neden olmuş, bölgesel ve küresel aktörlerin Ermenistan'a olan bakış açılarını değiştirmiş ve desteklerinin azalmasına yol açmıştır. Nihai hedef işgal altındaki tüm toprakların geri alınarak devletlerin siyasi sınırlarının netleşmesi ve bölgede istikrarın sağlanması olacaktır.

Meseleyi geçmişten günümüze değin ele alan bu çalışma sorunu tarihi, diplomatik ve askerî boyutlarıyla inceleyerek, açıklık getirmeye çalışmaktadır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR / KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Araştırmadaki veriler elde edilirken kapsam ve sınırlılıklar dahilinde literatür taraması yapılmış ve konuyu diplomatik-askerî açıdan analiz eden kaynaklardan faydalanılmaya çalışılmıştır. Ancak İkinci Karabağ Savaşı'nın güncel bir konu olması sebebiyle yeterli sayıda kaynağa ulaşamamıştır. Yayımlanan kısıtlı sayıda kitap, dergi, bildiri ve internet kaynakları üzerinden çalışmaya veri toplanmıştır.

1. BİRİNCİ BÖLÜM

KAFKASYA'DA ERMENİ-TÜRK İLİŞKİLERİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Kafkasya'da Ermeni Varlığı ve Göçler (1828 Sonrası)

Tarihi 16. yüzyıla dayanan Dağlık Karabağ sorununun esas itibari ile uzun ve karmaşık bir geçmişi bulunmaktadır. Dağlık Karabağ, 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu tarafından idare edilmiş ve dönemsal olarak Pers, Osmanlı ve Rus gibi büyük imparatorlukların mücadelelerine şahit olmuştur. Bu bölge 1813 Gülistan, 1828 Türkmençay ve 1829 Edirne Antlaşmaları ile Ruslar tarafından ele geçirilmiş ve Rusların izlediği etnik politikalar çerçevesinde demografik bir dönüşüm içerisine girmiştir.¹

1747 yılında Nadir Şah'ın İran'da öldürülmesinin ardından Azerbaycan'da siyasi birlik sağlanamamış ve 'Hanlıklar Dönemi' olarak adlandırılan dönem başlamıştır. İbrahim Halil Han ve P.D. Sisianov arasında 14 Mayıs 1805 tarihinde imzalanan "Kürekçay Antlaşması" ile Rusya İmparatorluğu hanlık üzerinde etkisini artırmaya başlamıştır.² 1804 yılında Azerbaycan coğrafyasına egemen olmak için başlayan yarış Rusya'nın galibiyetiyle sonuçlanmış, İran ve Rusya arasında 12 Ekim 1813 tarihinde Gülistan Antlaşması imzalanmıştır. Yenilgiye uğrayan İran, 19 Temmuz 1826'da Kuzey Azerbaycan Hanlıklarını ele geçirme arzusuyla yeniden harekete geçmiş ancak önceleri başarılı ilerlemesine rağmen savaşın son safhasında mağlup olmuştur.³ Mağlubiyetin ardından Çarlık Rusya ile Kaçar Hanedanlığı arasında 10 Şubat 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Rus Çarlığı, Kuzey Azerbaycan'ın tamamını, Kür ve Aras Nehirleri arasında kalan yerleri, Revan ve Nahcivan dahil Mugan Ovası'nın önemli bir bölümünü işgal etmiş ve uyguladığı nüfus politikası kapsamında bölgeye

---

¹ Yıldız Deveci Bozkuş, Tarihten Günümüze Dağlık Karabağ, https://iramcenter.org/tarihten-gunumuzede-daglik-karabag/?send_cookie_permissions=OK, 14.10.2020, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

² Ali Asker, Sedanur Şeyban, "Kürekçay Anlaşmasının Tarihi Arka Planı, Hukuki Niteliği ve Siyasi Sonuçları", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2021), s. 39, 45 (ss. 34-50).

³ Okan Yeşilot, "Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36 (2008), s. 188, 189 (ss. 187-199).

yönelik Ermeni iskânı hız kazanmıştır⁴ (Görsel 1). Türkmençay Antlaşması'nın 15. maddesinde; Güney Azerbaycan'da yaşayan halkın arzu ettikleri takdirde Çarlık Rusya'ya göçebilecekleri ve bunun için uygun koşulların sağlanacağı belirtilmiştir. Açık bir şekilde yer verilirse de bu maddeyle Güney Azerbaycan'dan, bilhassa da Marağa ve Urmiye'den getirilen Ermenilerin Kuzey Azerbaycan bölgesine yerleştirilmesine zemin hazırlanmıştır.⁵ Sonuç itibari ile Çarlık Rusya, 19. yüzyılın ilk yarısında dayanışmadan uzak olan Azerbaycan Hanlıklarının içinde bulunduğu durumdan ve bölgenin demografik yapısının uğradığı değişiklikten yararlanarak, Kafkasya'yı işgale başlamıştır.⁶

Görsel 1: 1828 Türkmençay Anlaşması ile Azerbaycan Topraklarının Bölünmesi

(<http://tarix.info/kitabxana/prezentasiyalar/1755-hazirladigim-teqdimat.html>)

⁴ Ahmet Toksoy, XIX. Yüzyılda Rusya'nın Kafkas Politikası ve Ermeniler, <https://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=136&Lang=TR>, 04.04.2014, (Erişim Tarihi: 23.05.2021).

⁵ Okan Yeşilot, age, s. 191.

⁶ Reha Yılmaz, "Kafkasya'da Çözülemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Sayı: 1 (2013), s.73 (ss. 71-90).

21 Mart 1828 tarihinde Çar I. Nikolay, Erivan ve Nahcivan hanlıklarının bulunduğu sahada bir “Ermeni Eyaleti” kurulmasına dair emri imzalamıştır. Bunun sonucu olarak İran’dan ve Türkiye’den Ermeniler getirilmeye başlanmış ve Erivan’a iskân ettirilmişlerdir. İran’da bulunan Çarlık Rusya elçisi Griboyadev, “1829-1830 tarihleri arasında Erivan bölgesine İran’dan 40 bin, Türkiye’den 84 bin 600 Ermeni getirilerek yerleştirildiğini” raporlarında belirterek bunu doğrulamıştır.⁷ Ancak bölgede yaşayan Türkler ise zorunlu göçe mecbur bırakılmıştır.⁸ Bilhassa Türkmençay Antlaşması’ndan sonra Azerbaycan’da Türklerin oranı, %64.8’den %58’e düşerken Ermenilerin oranı %34.8’den %42’ye yükselmiştir.⁹

Erivan Eyaleti’nin Kırkbulak, Zengibasars, Vedibasars, Şerur, Sürmeli, Derekent, Saatli, Talin, Seyitli, Ahsahlı, Serdarabat, Gemibasars, Abaran ve Göyçe; Nahcivan Eyaleti’nin Elinçey, Nahcivan, Mevzihatun, Hok, Dereleyüz, Ordubad Dairesi’nin Ordubad, Eylis, Deste, Bidev ve Çiçenek bölgelerinde hayatlarını idame ettiren Türklerin çoğu Türkiye, İran ve bugünkü Azerbaycan’a göçmek etmek zorunda kalmışlardır.¹⁰ Çarlık Rusya, Kafkasya’da izlediği göç politikasıyla demografik yapıyı değiştirerek, bölgede uzun vadeli bir egemenlik amaçlamıştır. Ayrıca Kafkasya’da yaşayan Müslüman halkı azınlık bırakarak, kolay yönetilmelerini sağlamıştır. Çarlık Rusya’nın, emellerini gerçekleştirmek adına bölgeye getirdiği Ermeniler ise ciddi bir biçimde örgütlenmiş ve Azerbaycan ile Osmanlı Devleti’nde isyanlar çıkararak, kanlı olaylara neden olmuşlardır.¹¹

Ermenilerin Çarlık Rusya’ya olan sempatisi daha Çar I. Petro devrinde kendini göstermiştir. I. Petro, Ermenilerden Doğu Ticareti konusunda yararlanmak istemiş ve Çar, Ermenilere Çarlık Rusya’ya yerleşmeleri için teklifte bulunmuştur. Ermenilere her türlü dünyevi ve dini ayrıcalığın sağlanacağı da garanti edilmiştir.¹² Ermenilerin

---

⁷ Gürbüz Mızrak, Kafkaslarda Ermeniler tarafından yapılan katliamlar, <https://millidusunce.com/misak/kafkaslarda-ermeniler-tarafından-yapılan-katliamlar/>, 09.04.2019, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

⁸ Çiğdem Türkmen, “Tarihî Süreçte Göçler ve Yer Adları Değişiklikleriyle Kafkasya’da Bir Ermeni Yurdu Tesis Edilmesi Meselesi”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1 (2018), s. 274 (ss. 272-305).

⁹ Zühre Nur Pehlivan, Karabağnameler Çerçevesinde Karabağ’da Siyasi ve Askeri Gelişmeler, T. C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016, s. 67.

¹⁰ Yavuz Aslan, *Bugünkü Ermenistan Arazisinden Türklerin Çıkarılması Meselesi*, Türk Kültürü, XXXII/372 (1994), s. 159.

¹¹ Reha Yılmaz, age, s. 74.

¹² Okan Yeşilot, age, s. 191, 192.

Hristiyan olması ve Ruslara herhangi bir tehlike yaratmayacak olması, Çarlık Rusya için Ermenileri önemli bir müttefik yapmıştır. Bağımsız bir devlet arzulayan Ermeniler ise hedeflerine ulaşabilmek için en kısa yolun Rus Çarlığı'nın hakimiyeti altından geçtiğini düşündüklerinden bu müttefikliğe büyük bir hevesle yaklaşmışlardır. Çarlık Rusya, Ermenilerin bu heveslerinden yararlanmak istemiş, yayılma ve genişleme politikalarında Ermenileri bir *meşruiyet aracı* olarak kullanmayı amaçlamıştır. Ruslar özellikle 19. yüzyılda Kafkasya ve Türkistan mihverindeki işgal politikasında Ermenilerle ortak hareket ederek, Ermeleri bu politikası doğrultusunda büyük bir ustalıklarla kullanmıştır.¹³

Türkmençay Antlaşması'ndan bir süre sonra Osmanlı ile Çarlık Rusya arasında savaş başlamıştır. Osmanlı Devleti, Balkanlar ve Kafkasya'da Rusya'ya yenilmiş ve bu iki devlet arasında 2-14 Eylül 1829 tarihli Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Osmanlı Devleti daha önce Türkmençay Antlaşması ile Çarlık Rusya'ya bırakılan Revan ve Nahcivan Hanlıkları'nın Çarlık Rusya'ya ait olduğunu kabullenmek durumunda kalmıştır.¹⁴ Edirne Antlaşması'nın hükümlerine göre hudut, Karadeniz kıyısındaki Guriel Eyaleti'nin güney kısmından başlayarak İmre'yi izleyecek, Ahıska ve Kars'ın Gürcistan sınırıyla kavuştukları yere değin gidecekti. Bu şekilde Ahıska ve Ahılkelek kaleleri Rusların olacaktı (Görsel 2). Osmanlı Devleti'ni asıl etkileyen durum ise toprak kayıplarından çok "Millet-i Sadıka" adı verilen Ermenilerin, Rusların yanında yer alarak devlete karşı takındıkları tutum olmuştur. Ermeniler, Osmanlı-Rus Savaşı esnasında Ruslarla müttefik olmuş ve Rusların savaşı kazanmasında mühim bir rol oynamışlardır.¹⁵

---

¹³ Seyfi Yıldırım, Mirzahan Egamberdiyev, Türkistan'ın İşgali ve Sovyetleştirilmesi Sürecinde Ermeniler ve Bölgede Yaptıkları Katliamlar, <https://belleten.gov.tr/tam-metin/3650/tur>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

¹⁴ Seyfi Yıldırım, Mirzahan Egamberdiyev, Türkistan'ın İşgali ve Sovyetleştirilmesi Sürecinde Ermeniler ve Bölgede Yaptıkları Katliamlar, <https://belleten.gov.tr/tam-metin/3650/tur>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

¹⁵ İbrahim Aykun, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşından Sonra Erzurum'un Mahalle ve Ova Köylerinden Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1 (2019), s. 410, 411 (ss. 409-421).

Görsel 2: 1828-1840 Arasında Kuzey Azerbaycan Topraklarında Hanlıklar Dönemi

(<http://tarix.info/kitabxana/prezentasiyalar/1755-hazirladigim-teqdimat.html>)

1830 yılından itibaren ilk olarak Dağıstanlılar, Abazalar ve Azerbaycan Türkleri ardından Kafkasya'nın diğer Müslüman halkları sürekli mahalli isyan ve savaş içerisinde olmuşlardır.¹⁶ 1840'a gelene değin ise Çarlık Rusyası, işgal ettiği bölgelerdeki bütün sultanlıkları, hanlıkları ve melikleri aşamalı bir biçimde yok etmiştir. Güney Kafkasya'da idari birim olarak 1708'den itibaren Çarlık Rusyası'nda kullanılan "Guberniya (Cumhuriyet) Sistemi" oluşturulmuştur. Güney Kafkasya toprakları getirilen sistemle doğuda Kaspi Guberniyası, batıda Gürcistan - İmeretiya Guberniyası şeklinde ikiye ayrılmıştır.¹⁷ Topraklar bir Guberniya ve bir Oblasta bölünürken bunlar da Uyezd'lere, uyezdler de Uçastok'lara ayrılmıştı. Gürcü-İmeretti Guberniyası; Tiflis, Gori, Telav, Belokan, Kutay, Yelizavetpol, Aleksandrapol, Erivan, Nahcivan, Ahıska ve Guri olarak 11 uyezdten oluşmaktaydı. Kaspi Oblast'ı ise Şirvan, Karabağ, Şekin, Talış, Bakü ve askerî okrug içerisinde bulunan Derbend ve Kubin uyezdlerinden meydana

¹⁶ Dursun Çelik, age, s. 63.

¹⁷ Taşkın Deniz, *Siyasi Coğrafya Penceresinden Güney Kafkasya'nın Zorunlu Dönüşümü*, Pegem Akademi, Ankara 2015, s.198,199 (ss. 1-376).

gelmekteydi. Bu 18 uyezd ise 72 uçastoka ayrılmış ve Ermeni Oblastı kaldırılmıştı (Görsel 3). Güney Kafkasya’da yapılan bu düzenlemelerle Çarlık Rusya için bürokratik merkezietçi idare sağlanmıştı.¹⁸

Görsel 3: 1840-1846 Yılları Arasında Kuzey Azerbaycan Toprakları
(<http://tarix.info/kitabxana/prezentasiyalar/1453-hazirladigim-teqdimat.html>)

1845 yılına gelindiğinde bütün yetki, merkezi hükümet dairelerinden alınmış ve direkt olarak Çar'a bağlı olan 'Bütün Kafkasya Çar Naibi' unvanlı bir genel valiye verilmiştir. İlk Kafkasya Genel Valisi, idari ve siyasi alanda büyük bir tecrübesi olan Kont Mihail S. Vorontsov olmuştur.¹⁹ İdari yapı dâhilinde Azerbaycan toprakları Kəspİ Guberniyası içerisinde yer almış fakat Kəspİ Guberniyası 1846 senesinde kaldırılarak kuzeyde Şamahı Guberniyası ve güneyde Derbent Guberniyası olarak baştan düzenlenmiştir. Aynı biçimde Gürcü - İmereti Guberniyası da Tiflis Guberniyası ve

¹⁸ Şahin Doğan, "1849 Rus Kafkas Yılığına Göre Kafkasya'da Çarlık Rusya İdaresindeki Yerleşim Yerleri", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Sayı: 3 (2013), s. 701 (ss. 697-711).

¹⁹ Dursun Çelik, "XIX ve XX. Yüzyıllarda Azerbaycan", *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3 (Güz 96), s. 64 (ss. 60-79).

İrevan Guberniyası şeklinde ikiye ayrılmıştır (Görsel 4). Bu zamandan başlayarak Azerbaycan topraklarında devamlı olarak yönetim değişiklikleri yaşanmıştır. Bundaki gaye ise bölgede yaşayan Türk nüfusu dağıtmak ve İslamiyet'in yayılmasının önüne geçmektir. Bu yüzden Türkler durmadan göçe zorlanmış ve Türkler göç ettikten sonra yaşadıkları topraklara Ermeniler ve Gürcüler yerleştirilmiştir. Çarlık Rusya izlediği nüfus politikasıyla Türkleri, Ermeniler ve Gürcüler karşısında aciz bir konuma düşürmeyi amaçlamıştır. Bu durum bilhassa Azerbaycan Türkleri arasında karşılık bulmuştur.²⁰

Görsel 4: 1846-1860 Yılları Arasında Kuzey Azerbaycan Toprakları

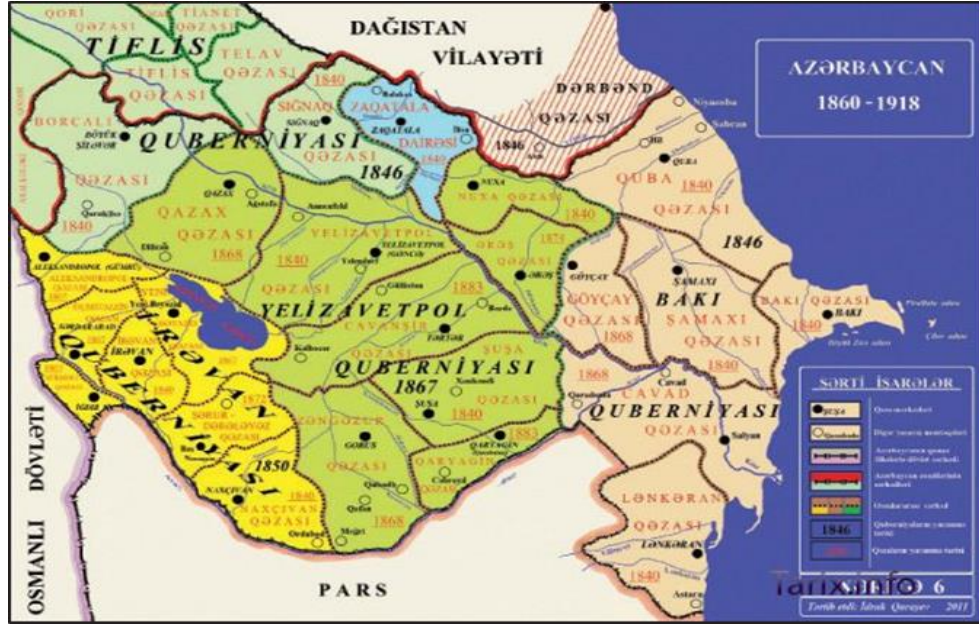
(<http://tarix.info/kitabxana/prezentasiyalar/1453-hazirladigim-teqdimat.html>)

Çarlık Rusya, 1860 senesine gelindiğinde ise idaresi altında yer alan Güney Kafkasya'yı yeniden şekillendirmiştir. Şamahı Guberniyası ortadan kaldırılarak Bakü Guberniyası'na çevrilmiş ve Derbent Guberniyası, Bakü Guberniyası'nın kazası haline

²⁰ Taşkın Deniz, age, s. 202, 203.

getirilmiştir. Emsal biçimde Tiflis, İrevan ve Bakü Guberniyalarından alınan topraklarla da merkezi bölgede Yelizavetpol Guberniyası oluşturulmuştur²¹ (Görsel 5).

Görsel 5: 1860-1918 Yılları Arasında Kuzey Azerbaycan Toprakları

(<http://tarix.info/kitabxana/prezentasiyalar/1453-hazirladigim-teqdimat.html>)

Knez Aleksandr İvanoviç Baryatinskiy, 1857-1861 yılları arasında Rus ordusuna yeni bir eğitim sistemi getirmiş ve düzenlemeler yapmıştır. Baryatinskiy, bu ordunun denemesini ise Rus despotluğuna karşı çıkan ve İmam Şamil öncülüğünde ayaklanan Kafkas Müslümanları üzerinde gerçekleştirmiştir. İmam Şamil yıllarca bu mücadeleyi başarılı bir şekilde yürütse de reform geçirmiş yeni Rus ordusuna karşı 1859'da yenilmiştir. Bu orduyla beraber çarlık hükümeti uluslararası hukuku çiğneyerek, Türkistan Hanlıklarını (1864-1884) tek tek işgal etmiştir.²² 1863'ün sonlarına doğru Rus hükümeti Kafkasya halkına iki seçenek sunmuştur: Ya kendi yurtlarını terk ederek Osmanlı Devleti'ne sığınmak ya da Kuban steplerine yerleşerek Rus ordusuna asker sağlamak. Bu olay Kafkasya'da Rus istibdadının sebep olduğu göç sürecinin en büyük dalgasına neden olmuş ve Kasım 1863'te kitlesel göçler başlamıştır.²³ Kafkasya halkları, Çarlık Rusya'nın uyguladığı bu acımasız politika sonucu yurtlarından ayrılmak zorunda

²¹ Age, s. 204.

²² Dursun Çelik, age, s. 64.

²³ Özgür Yılmaz, "1864 Kafkas Göçü Hakkında Bir Rapor", *Mavi Atlas*, Sayı: 3 (2014), s. 134, 135 (ss. 133-156).

kalmış ve 19. yüzyılın sonlarına doğru Çerkesler Osmanlı Devleti'ne göç etmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti kendisine sığınan ve yardım isteyen Çerkes ve diğer Kafkasya halkını Anadolu'nun çeşitli bölgelerine yerleştirmiştir²⁴.

Çarlık Rusya'nın 1860 yılında yaptığı idari değişiklik 1918 senesine değin mevcudiyetini korumuştur. Çarlık Rusya, I. Dünya Savaşı'nın ardından sancılı bir döneme girmiş ve bölge topraklarını tekrar düzenlemiştir. Yelizavetpol Guberniyası'nın adı Gence Guberniyası olarak değiştirilmiş, Tiflis ve İrevan Guberniyaları ortadan kaldırılarak toprakları üzerinde Gürcistan, Ermenistan ve Nahcivan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. 1929'a kadar gerçekleştirilen son değişiklik konumunu korumuştur.²⁵ Sovyet Rusya süreç içerisinde Kafkasya topraklarını kademeli olarak kendine bağlayarak etnik, askerî, siyasî, uluslararası ve pek çok başka sebeple türlü idarî düzenlemeler yapmıştır²⁶ (Görsel 6).

Görsel 6: 1918-1920 Yılları Arasında Kuzey Azerbaycan Toprakları

(<http://tarix.info/kitabxana/prezentasiyalar/1453-hazirladigim-teqdimat.html>)

²⁴ Ömer Karataş, "19. Yüzyılda Anadolu'da Çerkes Göçmenlerinin İskanları Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Uzunyayla Örneği", *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 36 (2013), s.83 (ss. 83-117).

²⁵ Taşkın Deniz, age, s. 204.

²⁶ Şahin Doğan, age, s. 701, 702.

Geçmiş yıllarda Azerbaycan Türklerinin ticari hayatı, Ermeni tüccarlar ile Rus göçmenlere geçmiş ve Bakü petrolü de ellerinden alınmıştır. Azerbaycan Türkleri birçok sıkıntı içerisinde oldukları halde bu defa Rus hükümetinin baskısıyla yüklü vergiler ödemek zorunda kalmışlar ve mağdur olmuşlardır. Yaşanan bunca haksızlık ve Rus sömürüsü karşısında Azerbaycan Türklerinin duyduğu rahatsızlık Kaçak Hareketi'ne sebep olmuştur. 1890'lı yıllarda Nebi adında fakir bir Azerbaycan köylüsü, Rus hükümetinin yüklü vergilerini ödeyemediği için direnmeye başlamıştır.²⁷ Bu direniş kısa sürede Azerbaycan'a yayılmış ve milli bir hareket haline gelmiştir. Ancak İran'a sıçrayan bu hareket, İran ve Rus hükümetlerini endişelendirmiş, iki hükümet birlikte hareket etmeye başlamıştır. Bunun sonucu olarak ise isyanın önderi öldürülmüş, yandaşları da silah zoruyla dağıtılmıştır.²⁸ Bir yandan Rus despotluğu ve sömürüsü diğer yandan ise Çarlık yönetiminin kuklası haline gelen zenginler ve hanların haksız tutumları, Azerbaycan Türklerinin birlik ve beraberliğini bozmuştur. 1905 İhtilali ile Azerbaycan Türkleri üzerindeki Rus ve İran istibdadı azalmaya başlamıştır.²⁹

---

²⁷ Betül Aslan, "Azerbaycan", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5 (1996), s. 55 (ss. 47-75).

²⁸ Dursun Çelik, *age*, s. 65.

²⁹ Betül Aslan, *age*, s. 55.

1.2. 1905-1906 Çatışmaları

Çarlık Rusya ve İran arasında yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak 19. yüzyıldan itibaren Ermeniler, Azerbaycan topraklarına yerleştirilmeye başlanmış ve bölgede Ermeni nüfusu önemli sayıya ulaşmıştır. Ermenilerin bölgeye göçü, Çarlık Rusya'nın stratejik politikalarından biriydi ve geleceğe yönelik amaçlar içermekteydi. 19. yüzyılın sonlarına doğru artan Ermeni nüfusunun yanında Ermeni milliyetçiliği de hızla yayılmaya başlamıştır. Yaşanan gelişmeler doğrultusunda Ermeniler tarafından 1890 yılında Tiflis'te Taşnaksutyun Partisi (Հայ Թեղաւիճիսական Ռաշնակցութիւն , Hay Heğapohakan Daşnaksutyun) kurulmuş ve bu partinin kurulması ilk olarak Anadolu'da ardından Kafkasya'da pek çok terör eyleminin fitilini ateşlemiştir.³⁰

Ermenilerin gerçekleştirdiği terör eylemlerinin odağı Çarlık Rusya olmuştur. 1903 yılında Rus idaresinin çıkardığı kanunla Ermeni Kilisesi, Rusya Toprak ve Emlak Bakanlığı'nın yetkisi altına dahil olmuştur. Ancak o dönemde Ermenilerin her çeşit faaliyetlerini kilise finanse etmektedir ve kanunun çıkması sonucu kiliseye giden yardımlar azalma yaşanmıştır. 1905 senesinde ise Çarlık rejimine karşı olan muhalif hareketler hızla artmaya başlamıştır.³¹ Çarlık Rusya bir yandan artan muhalif hareketler diğer yandan ise işçi sınıfının verdiği mücadeleyle karşı karşıya kalmıştır. II. Nikolay, 9 Ocak 1905 tarihinde binlerce vatandaşın şikayetlerini dinlemek yerine onları kurşuna dizmeyi tercih etmiştir. II. Nikolay'ın bu tutumu soruna herhangi bir çözüm sağlamamıştır. Rus devleti, Kuzey Azerbaycan'da milli-demokratik ve devrimci-Marksist hareketlerin artmasından endişelenmeye başlamış ve Ermeni-Müslüman çatışmasına ses çıkarmamayı tercih etmiştir.³²

Türkler ve Müslümanlara karşı şiddetli saldırılara girişen Ermeni çeteleri, Kafkasya Genel Valiliği'nde bulunan üst düzey Ermeni memurlarının da maddi desteğiyle silahlanmışlardır. Ermeniler Bakü, İrevan, Gence, Karabağ ve Tiflis gibi

---

³⁰ Ali Asker, Serap Bozpolat Ayan, "Tarihe Tanıklık: Mir Möhsün Nevvab ve 1905-1906 Yıllarında Ermeni-Müslüman Çatışması", (Ed.: Gürsoy Akça-İkbal Vurucu), *Savaş ve Toplum Üzerine Yazılar*, Eğitim Yayınevi, Konya 2016, s. 385, 386 (ss. 381-400).

³¹ Amrah Bayramov, "XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Güney Kafkasya Bölgesinde Ermenilerin Müslüman Türklere Karşı Gerçekleştirdiği Katliam ve Soykırımlar", *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 6 (2019), s. 414, 415 (ss. 412-426).

³² Faiq Elekberli, "Yukarı Karabağ Probleminin Tarihi, Felsefi, Siyasi ve İdeolojik Açından Değerlendirilmesi", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Sayı: 3 (2020), s. 539 (ss. 530-555).

önemli bölgelerde Müslüman Türklere saldırmaya başlamışlardır.³³ Sabuncu Köyü'nde yaşayan Müslüman halktan biri olan Ağarıza Babayev 26 Şubat 1905 tarihinde Kuba Meydanı'nda Ermeni çeteleri tarafından öldürülmüştür. Ağarıza Babayev'in ölümü kısa sürede bölge geneline yayılmış ve Azerbaycan Türkleri gruplar halinde sokaklara çıkmıştır. Ancak sokaklara çıkan Azerbaycan Türkleri, Ermenilerin evlerinden açılan ateşlerle karşı karşıya kalmıştır. Birçok masum insan öldürülmüş, olayların önü alınamamıştır.³⁴

1905 yılı şubat ayında başlayan kanlı çatışmalar Bakü, Şuşa, İrevan, Gence, Nahçıvan, Tiflis ve Azerbaycan'ın başka bölgelerinde bir yıl boyunca sürmüştür. Çatışmalar neticesinde toplamda 128 Ermeni Köyü'ne karşılık olarak 158 Azeri Köyü yağmalanmış ve 3.100 Ermeni ile 10.000 Türk hayatını kaybetmiştir.³⁵ 1905 çatışmalarına şahitlik eden yazar Mehmet Sait Ordubadi katliamların başlamasını dört temel nedene bağlamıştır; Ermeni Taşnaksutyun Komitesi'nin despot bir idareyle Kafkasya'da kanlı çatışmalara neden olması, bölgede yer alan Çar idaresinin çatışmalara dahil olmaması ve ses çıkarmaması, Müslüman Türklerin yaşanan olaylardan habersiz olmaları ve bilgisizlikleri, Ermenilerin devlet kurma hayalinde olmaları.³⁶ Hovannes Ter-Martirosyan adlı Ermeni yazar, yaşanan çatışmalarda Güney Kafkasya'da yedi şehrin yerle bir olduğunu, 252 köyün yakıldığını, 100 bin kişinin kazalardan göçe mecbur bırakıldığını ve 10 bin kişinin öldürüldüğünü yazmıştır. Tadeusz Swietochowski adlı Amerikalı araştırmacı ise çatışmalarda, 158'inde Müslüman halkın yaşadığı toplamda 286 köyün yakıldığını ayrıca binlerce insanın hayatını kaybettiğini belirtmektedir.³⁷

Azerbaycan halkına karşı izlenen bu kanlı politikanın asıl amacı, etnik temizlikle Azerbaycan topraklarında yaşayan Müslüman Türk halkı yok etmek ve bölgede bir

---

³³ Amrah Bayramov, age, s. 414, 415.

³⁴ Nesrin Sarıahmetoğlu, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1905-baku-olaylari/>, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).

³⁵ Beşir Mustafayev, "Kafkaslarda Müslüman-Türk Soykırımı (1905–1920)", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1 (2012), s. 538 (ss. 533-561).

³⁶ Məmməd Səid Ordubadi, *Qanlı illər: 1905-1906-cı illərdə Qafqazda baş verən erməni-müsəlman davasının tarixi*, Qafqaz Nəşriyyat Evi, Bakı 2007, s. 11, 12, 13, 14.

³⁷ Hülya Koç, Burçin Hafize Tarcan, "19. Yüzyıldan Günümüze Ermenistan-Azerbaycan İlişkileri", *Uluslararası Bankacılık, Ekonomi ve Yönetim Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2 (2020), s. 90, 91 (ss. 87-116).

Ermeni devletinin temelini atmaktır.³⁸ 1905-1906 katliamlarının daha önceden planlandığı alenen ortadır. Ermeniler demografik durumu kendi lehlerine çevirerek bölgede Ermenistan Devleti'ni kurmayı ve uzun vadede ise Anadolu Ermenistan'ını kurarak buraya dahil etmeyi, neticedeyse Büyük Ermenistan hayallerini gerçekleştirmeyi istemişlerdir. Kısacası bu katliamlar gelecekte kurmayı arzuladıkları devletin hazırlığı içindir.³⁹ Tarihe kanlı bir vahşet olarak geçen bu olayları, siyasi ve hukuki bakımdan Azerbaycan Türklerine karşı yapılan bir soykırım olarak adlandırmak yaşananların esasına uygundur.⁴⁰

---

³⁸ Teymur Gasımlı, Dağlık Karabağ'ın Tarihi: Türkiye'nin Karabağ Politikasında İstikrarlı Tutumu, T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2018, s. 43.

³⁹ Rashad Rzayev, "Terörizmi Azerbaycan'a Yönelik Ermeni", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı: 4 (2019), s. 2495 (ss. 2488-2521).

⁴⁰ Teymur Gasımlı, age, s. 44.

1.3. 1918 Katliamları

1905-1906 katliamlarının ardından bölgede geçici bir barış ortamı sağlanmış fakat bu barış süreci Bolşevik İhtilali'ne (1917) kadar sürebilmiştir. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Ermeniler, Çarlık Rusya'nın yanında yer almış ve bu yolla "Büyük Ermenistan" hayallerini gerçekleştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Bolşevik İhtilali neticesinde ise Kafkasya'da Azerbaycan Türklerine karşı yeniden saldırılar başlamıştır.⁴¹

Çarlık Rusya'daki Geçici Hükümet Mart 1917'de, Maver-i Kafkas'ı idare etmesi için "Maver-i Kafkas Özel Komitesi" ismiyle geçici bir kurum tesis etmiştir. Komite, Devlet Duması'nda, bölgedeki milli toplulukları temsil eden vekillerden oluşmuştur. Lakin bu komite, Maver-i Kafkas milletlerini gereği kadar temsil edememiş ve eleştirilerin odağı haline gelerek, vasıfsız bir hal almıştır. Ekim İhtilali neticesinde ise Rusya'da Bolşevikler idareyi ele almışlardır. Güney Kafkasya'daki toplumsal ve siyasi örgütler,⁴² Bolşeviklerin idaresini kabullenmek istememişler ve Tiflis'te (Gürcistan) toplanarak Maver-i Kafkas Komiserliğini kurmuşlardır. Rusya'da resmi bir hükümet kuracak olan Tüm-Rusya Kurucu Meclisi seçimlerinin gerçekleşmesine kadarki süreçte komiserliğin, Güney Kafkasya'da varlığını sürdüreceğini açıklamıştır.⁴³

Tüm-Rusya Kurucu Meclisi seçimleri 26-28 Kasım 1917 tarihinde gerçekleşmiş ve sonuçlar Müslüman-Türklerin en büyük siyasi örgütlenmesi olan Müsavat Partisi'nin gücünü gösterir mahiyette olmuştur. 1918 yılına gelindiğinde Maver-i Kafkas Komiserliği kendisi feshetmek durumunda kalmıştır. Çünkü Kafkasya'da siyasi gidişat fazlasıyla gergindir ve komiserlik durumu idare edememektedir. Maver-i Kafkas'tan, Tüm-Rusya Kurucu Meclisine seçilmiş milletvekilleri 22 Şubat 1918'de bir araya gelmiş ve Maver-i Kafkas Seymi'ni kurmuşlardır. Azerbaycan'da bulunan siyasi

---

⁴¹ Hülya Koç, Burçin Hafize Tarcan, age, s. 91.

⁴² Ali Asker, "Azerbaycan'da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) Ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler", *Yeni Türkiye*, Cilt: 5 Sayı: 75 (2015), s. 537 (ss. 536-546).

⁴³ Ramin Sadıgov, "1918-1920 Yıllarında Karabağ'da Ermeni İsyancıları: Azerbaycan Hükümeti'nin Toprak Bütünlüğünü Sağlamak İçin İsyancıları Karşı Mücadelesi", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2021) s. 6 (ss. 1-17).

partiler, Müslüman grubu ismiyle Seym'de toplanmışlar ve grubun lideri Mehmed Emin Resulzade olmuştur.⁴⁴

Ekim İhtilali'nin etkisiyle ise Bakü'de Sovyet idaresi kurulmuş ve idarenin başına Ermeni Stepan Şaumyan getirilmiştir. Bakü stratejik açıdan Sovyet Rusya için hayati öneme sahiptir. Bu nedenle Bolşevikler bölgeyi kaybetmemek için her türlü yola başvurmayı göze almıştır.⁴⁵ Bakü'de her şeyi kontrol altında tutmak isteyen Bolşevikler, taraftarı fazla olan Müsavat Partisi'nin varlığından endişe duymaya başlamışlardır. Çünkü Müsavat Partililer, Bolşeviklere karşı bir güç oluşturarak, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü korumak istemişlerdir. Hatta bu amaçları doğrultusunda, Ocak 1918'de Müslüman Ordu Karargâhlarını kurmuşlardır. Olayların bu şekilde geliştiğini gören Şaumyan, Bolşevik ve Ermeni birlikleri ile harekete etmeye başlamış, saldırıya geçmek için fırsat kollamıştır.⁴⁶

Şaumyan ve beraberindekiler olay çıkarmak için bahaneler aramaya başlamış, bu bahanelerin ilk basamağını Müsavat Partisi ve timsali partilerin tasfiye edilmesi oluşturmuştur. Partilerin tasfiyesi Azerbaycan halkı arasında tepkiyle karşılanmış ancak bu durum olayların hiddetlenmesine sebep olsa da daha büyük çapta olaylara neden olmadığı için başka bahanelere ihtiyaç duyulmuştur. Bu doğrultuda ilk olay, Müslüman askerlerin Lankaran'da bulunan gönüllü askerlere silah desteği yapmak istemesi ve Şaumyan'ın buna engel olmak amacıyla oraya Ermeni ve Bolşevik birliklerini göndermesiyle başlamıştır. İkinci olay ise hayırsever Zeynelabidin Taghiyev'in oğlunun cenaze törenine katılmak için Müslüman ordusunun başkanı Talışinski'nin, 40 askerle beraber Bakü'ye gelmesidir. 40 askerinin cenaze törenine katılımı, Mugan-Malakan bölgesine yerleşen Ermenilerin varlığına karşı bir tehdit olarak düşünülmüş ve askerlerin silahları alınarak hapse atılmasıyla yaşanacak büyük karmaşanın fitili ateşlemiştir.⁴⁷

Bolşevik ve Taşnaksütyun güçlerinin birlikte hareket etmesi önceden planlanan bir durumdan ibarettir. Bakü'de kurulan Sovyet idaresinin etkisiyle gönüllü bir şekilde

---

⁴⁴ Ali Asker, age, s. 537, 538.

⁴⁵ Age, s. 538.

⁴⁶ Canan Kuku, Bolşevik Komiseri Stephan Şaumyan'ın Bakü'deki Faaliyetleri (1917-1918), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2019, s. 40, 41.

⁴⁷ Nazrin Alizada, Aşamalı Bölünme ve Soykırımın 3. Evresi: 31 Mart Olayları, <https://www.ankasam.org/asamali-bolunme-ve-soykirim-in-3-evresi-31-mart-olaylari/>, 31.03.2019, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

Rus ordusunda yer alan Ermeni grupları bölgeye akın etmiştir.⁴⁸ Bolşevikler ile Taşnaklardan oluşturulmuş birlikler, Müslüman halkın iradesini kırmak ve başta Bakü olmak üzere Azerbaycan'ın diğer bölgelerini ele geçirmek için Bakü'de Mart 1918'de Müslüman Türklere karşı ayaklanmaya başlamışlardır.⁴⁹ Ermenilerin bölgede yaşayan Hristiyan halkı Müslümanlara karşı kışkırtmasıyla ortam iyice gerilmiştir. Sonuç olarak Bakü'de 30 Mart'ta ilk silah sesleri duyulmuştur. Saldırıların hedefi özellikle "Memmedli" ve "Zibilli Dere" de yaşayan halk olmuştur.⁵⁰ Mart olaylarında Ermeni teröristlerin yanı sıra Ermeni aydınları ve gençleri de yer alarak, vatani borçlarını yerine getirdiklerini düşünmüşlerdir.⁵¹

Ermeniler bölge genelinde bir katliama başladıkları için Müslüman halk da silahlanmaya başlamıştır. Bu esnada Bakü ve çevresinde olay çıkmayan yer kalmamıştır. Bakü'yü Azerbaycan halkından temizleme planı Nisan 1918 boyunca sürmüştür. Ermeni milliyetçiliği, Kafkasya ve Anadolu'da (Ermeniler hariç) diğer milletlerin etnik temizliğini öngören bir seviyeye ulaşmıştır. Kuzey Azerbaycan'ın tamamı kendisini olayların içerisinde bulmuştur.⁵² Maverai-i Kafkas Cumhuriyeti Seymi, Müslüman-Türklere yönelik başlatılan bu kanlı kıyıma engel olma hususunda iradesini ortaya koyamamıştır. Üstüne üstlük Seym'de yer alan Ermeniler Bakü'deki Bolşevik idaresine karşı yapılan askerî harekâtın sonlanmasını teklif etmişlerdir.⁵³

Olaylar esnasında katledilen insanlar ve yok edilen köyler hakkında farklı istatistiksel veriler bulunmaktadır: Bakü, Şamahı, Muğan, Guba ve Lankaran'da 50 bin Azerbaycan Türkü öldürülmüş, on binlerce insan yerleşim yerlerinden edilmiştir. Şamahı'da 58, Guba'da 122, Dağlık Karabağ'da 150, Zengezur'da 115 ve İrevan'da 211 köy yok edilmiştir. Başka bir kaynakta ise 1918'in ilk beş ayı süresince 16 binin üzerinde insanın öldürüldüğü, sadece Bakü'de 11 bin Müslüman-Türk'ün katledildiği

---

⁴⁸ Ramin Sadıgov, age, s. 6.

⁴⁹ Ali Asker, age, s. 538.

⁵⁰ Beşir Mustafayev, "Anton Salamanov'un Özel Arşivine Göre Ermenilerin Kuzey Azerbaycan'da Yaptıkları Katliamlar (1918-1919)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 30 (2011), s. 339 (ss. 335-354).

⁵¹ Rashad Rzayev, age, s. 2497.

⁵² Beşir Mustafayev, age, s. 340.

⁵³ Ali Asker, age, s. 538.

belirtmiştir.⁵⁴ Hatta Mart katliamının ardından Bakü'deki durumu anlatan Menşevik gazetesi Naş Golos şöyle yazmıştı:

“Her yerde cesetler, acayip hale salınmış, yakılmış cesetler, bazı yerlerde toplu, bazı yerlerde tek tek cesetler, erkek, kadın ve çocuk cesetleri. Teze Pir camisinin hakarete uğratılması geniş kitlelerin kalbini ağrıtıyor, cesetler onları daha çok heyecanlandırır. Nefret ve hakaret zehrinin nasıl derinliğe işlediği his olunur. Bu düşmanlığı aradan kaldırmak, bu nefretin gazaplı intikam hissine çevrilmesinin karşısını almak için çok iş görmek lazım gelecektir.”⁵⁵

Yaşanan katliamlar karşısında Seym'deki Azerbaycan grubu tek yolun Osmanlı ordusunun bölgeye davet edilmesi olduğunu düşünmüştür. Müslüman grubu Seym'deki baskısını arttırmış ve 22 Nisan 1918'de büyük bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda demokratik, bağımsız ve federatif Maverai-i Kafkas Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine karar verilmiştir ancak Gürcüler, Azerbaycanlılar ve Ermeniler arasında birçok konuda ciddi fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Nihayetinde 26 Mayıs 1918'de Seym son toplantısını yapmış ve aynı gün Gürcüler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.⁵⁶

Planlı olarak Azerbaycan topraklarında yapılan bu etnik temizliğin amacı Müslüman-Türklerin sayısını azaltarak, bölgede bir Ermenistan devletinin kurulması için hazırlık yapmaktır.⁵⁷ 1918 soykırımı bir milletin acımasızca yok edilmeye çalışılmasının yanında Ermenilerin büyük planlarının bir parçasını oluşturmuş ancak 28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bu planı gerçekleştirememişlerdir.⁵⁸

---

⁵⁴ Nazrin Alizada, Aşamalı Bölünme ve Soykırımın 3. Evresi: 31 Mart Olayları, <https://www.ankasam.org/asamali-bolunme-ve-soykirim-3-evresi-31-mart-olaylari/>, 31.03.2019, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

⁵⁵ Ebülfez Amanoğlu, “Bakü'de Ermenilerin Yaptıkları Soykırım (Mart 1918) Ve Edebiyata Yansımaları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 5 (2005), s. 102 (ss. 99-107).

⁵⁶ Ali Asker, age, s. 539.

⁵⁷ Rashad Rzayev, age, s. 2498.

⁵⁸ Ali Asker, age, s. 539.

1.4. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Dönemi (1918-1920) Ermeni Meselesi

Seym'in feshedilmesinin ardından Seym'deki Müslüman grubu bölgedeki durumu değerlendirmek için 27 Mayıs 1918'de yeniden bir araya gelmiştir. Delegeler siyasi durumu göz önüne alarak, bağımsızlık arzularının belirleyici gücünü fark etmiş ve bilhassa bu konuya ağırlık vermişlerdir. Bağımsızlık düşüncesi ve mefhumunun tartışılmaya başlandığı Tiflis'te (Gürcistan), Geçici Millî Şûra'nın oluşturulması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Böylece Seym'deki Azerbaycan grubu (44 mebustan oluşan) ülke idaresini Millî Şûra'ya devretmiştir. Millî Şûra'nın başkanı oybirliğiyle Mehmed Emin Resulzade olmuştur.⁵⁹ Millî Şûra, ertesi gün Tiflis'te toplanmış ve **28 Mayıs 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı** ilan edilmiştir. 26 üyenin katılımı ve Hasan Bey Agayev'in başkanlığında gerçekleşen toplantıda, ülkenin bağımsızlığı İstiklâl Beyannamesi olarak adlandırılan belgeyle duyurulmuştur.⁶⁰ Yaklaşık iki milyon nüfusa sahip Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilanının ardından, hükümetin kurulması görevi 28 Mayıs'ta gerçekleşen aynı toplantıda Feth Ali Han Hoyski'ye verilmiştir⁶¹ (Görsel 7). Gürcüler ve Azerbaycan Türkleri bağımsızlıklarını ilan ettiklerinde devletlerinin sınırları genel olarak belliydi ancak Ermeniler devletlerini nereye kuracaklarını bilmiyorlardı. Ermeni milletvekilleri, o zaman Gümrü Türk ordusunun denetimi altında olduğu için, Azerbaycan milletvekillerinden yeni kurulan devletlerinin başkentinin İrevan olmasını rica etmişlerdir. 29 Mayıs 1918'de tekrar toplanan Azerbaycan Millî Şûrası, komşuluk münasebetlerinin iyi ilerlemesi ve barışın sağlanması için İrevan'ın Ermenilere verilmesiyle alakalı kararı onaylamıştır. Azerbaycan hükümeti bu kararlarıyla Ermenilerin toprak isteklerinin sona ereceğini sanmış ancak aksine Ermeniler, Dağlık Karabağ, Nahçıvan ve Zengezur'a yönelik isteklerinden vazgeçmemişlerdir.⁶²

---

⁵⁹ Rameş Rzayev, "Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Teşekkül Aşamaları", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2 (2020), s. 904, 905 (ss. 891-927).

⁶⁰ Azar Abbasov, *Azerbaycan'da Anayasal Gelişim*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017, s. 10.

⁶¹ Celal Babayev, *Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Siyasal Muhalefet*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003, s. 22.

⁶² Hatem Cabbarlı, "Ermenistan Cumhuriyeti'nin Dağlık Karabağ Politikası", (Ed.: Haydar Çakmak), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu*, Yenisey Kitap Yayın, Ankara 2021, s. 38 (ss. 33-114).

Görsel 7: Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920)

(<https://www.virtualkarabakh.az/tr/post-item/22/35/karabag-azerbaycan-halk-cumhuriyeti-doneminde.html>)

4 Haziran 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ile Azerbaycan idaresi, Batum'da bir barış antlaşması imzalamıştır. Antlaşmanın 4. hükmüne göre, Osmanlı Devleti gerekli görüldüğü durumlarda Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'ne askeri yardımda bulunabilecektir. Bu amaçla Kafkas İslam Ordusu kurulmuştur. Bahsi geçen anlaşma yeni kurulmuş olan devletin bağımsızlığının korunabilmesi bakımından önemlidir. Aynı ay içerisinde Enver Paşa'nın emriyle Osmanlı güçleri Gence'ye gelmiştir. 16 Haziran'da ise Azerbaycan Hükümeti ve Millî Şûra Gence'ye taşınmıştır.⁶³ Antlaşmada yer alan askeri yardım maddesi esasında Karabağ'ın dağlık bölgesinde taşkınlık yapan Ermeni gruplarının oradan çıkarılacağı ve Bakü'nün düşmanlardan arındırılacağı manasına gelmektedir.⁶⁴

⁶³ Ali Asker, age, s. 539, 540.

⁶⁴ Osman Şükürov, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Çöküşü (1918-1920), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2017, s. 35, 36.

28 Haziran'da Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'yü Sentrokaspi Diktatör idaresinden kurtarma harekâtı başlamıştır. Harekât ilk Garameryem, Göyçay, Ağsu ve Kürdemir rotasında başarıyla sürdürülmüş ve Nuri Paşa'nın emriyle 10 Eylül'de Bakü'ye yapılacak hücumun hazırlıkları 14 Eylül'de sona ermiştir. Hazırlıkların tamamlanmasıyla Bakü'ye doğru başlayan harekât Hocasen ve Bileceri istikâmetinde devam etmiştir. Otuz altı saat süren çatışmaların ardından düşman orduları kumandanı Bakü'yü teslim edeceklerini bildirmiş⁶⁵ ve 15 Eylül 1918'de Bakü işgalden kurtarılmıştır. Azerbaycan hükümeti tam heyetle beraber başkent Bakü'ye taşınmıştır.⁶⁶

Bakü işgalden kurtarılmış ancak Ermeni General Andranik'in, Nahçıvan ve Zengezur'a yaptığı saldırılar Nuri Paşa'yı endişelendirmiştir. Bu nedenle Nuri Paşa hemen Karabağ'a hareket etmeye karar vermiş ve 25 Eylül 1918'de Kafkas İslam Ordusu Karabağ'a giriş yapmıştır. Ordunun 1 Ekim 1918'de Ağdam'a, 9 Ekim 1918'de ise Şuşa'ya doğru ilerlemesiyle harekât başarıyla son bulmuştur. Lakin bölge tam olarak kurtarılmadan I. Dünya Savaşı sona ermiştir.⁶⁷

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi Azerbaycan açısından olumlu bir gelişme olmamış çünkü 30 Ekim 1918'de Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın 11. ve 15. hükümleri Azerbaycan açısından büyük tehlike taşımaktadır.⁶⁸ Çünkü 11. ve 15. hüküm ile Azerbaycan dahil Kafkasya'da bulunan Osmanlı ordusunun savaştan önceki sınırlarına çekilmesi koşulu ileri sürülmüştür. Bunun üzerine 17 Kasım 1918 tarihinde ordunun Bakü'den ayrılması için emir verilmiştir. Böylece Azerbaycan'da Kafkas İslam Ordusu'nun mevcudiyetine son verilmiş⁶⁹ ardından General Sir William Montgomerie Tomson komutasındaki müttefik orduları Bakü'ye gelmiştir. Ayrıca Kafkas İslam Ordusu'nun bölgeden ayrılmasıyla Andranik'e bağlı silahlı gruplar bölgede tekrar etkinleşmiştir.⁷⁰ Tüm bu olaylar gelişirken yoğun iç politik tartışmalar neticesinde 7 Aralık 1918'de Azerbaycan Halk Cumhuriyeti Parlamentosu oluşturulmuştur.⁷¹

---

⁶⁵ Rameş Rzayev, age, s. 908.

⁶⁶ Ali Asker, age, s. 540.

⁶⁷ Elçin Neciyev, age, s. 173.

⁶⁸ Osman Şükürov, age, s. 67.

⁶⁹ Rameş Rzayev, age, s. 908, 909.

⁷⁰ Ramin Sadıgov, age, s. 8.

⁷¹ Fatih Türe, Nijat Aghaazizov, "Sovyet Dönemi Öncesi Azerbaycan'da Siyasal Yapı", *International Social Sciences Studies Journal*, Sayı: 46 (2019), s. 5446 (ss. 5435-5450).

Aradan çok zaman geçmeden Karabağ'daki Azerbaycan köylerine saldırılar düzenlendiği ve halka eziyet edildiği yönünde haberler gelmeye başlamıştır. Azerbaycan Hükümeti çetecilerin saldırıları karşısında harekete geçmiş, sorunu barışçıl yöntemlerle çözmek adına Ermenistan'a, Tiflis'te bir konferans tertip etme çağrısında bulunmuştur. Lakin Ermenistan bu çağrıya olumlu bakmamış ve silahlı Ermeni çeteleri aralık ayının ilk günlerinden başlayarak, Karabağ'daki Azerbaycan köylerine yoğun saldırılar gerçekleştirmiştir.⁷² Ermenilerin saldırılarının durdurulması için Azerbaycan idaresi, Bakü'yü denetimi altında tutan İngilizlerden yardım istemiş ve yardım çağrısı karşılık bulmuştur. Müttefik Devletlerin İngiliz komutanı General Sir William Montgomerie Thomson, Gence ve Gazah'da bulunan silahlı Ermeni grupların saldırıları durdurmalarını istemiş, aksi halde yaşanacak hadiselerin mesuliyetinin Ermenilere ait olacağını belirtmiştir.⁷³

1919 senesinin başlarında Azerbaycan idaresi, Şuşa, Cavanşir, Cebrail ve Zengezur'u içine alan Karabağ Valiliğini oluşturmuştur.⁷⁴ 1919'un ocak ayında ise General Thomson, Zengezur ve Karabağ'ın dağlık kesiminin Azerbaycan idaresine verilmesini onaylamıştır. Ayrıca bu bölgelere Hosrov Bey Sultanov, General-Gubernator olarak atanmıştır.⁷⁵ Karabağ Valisi olarak göreve gelen Hosrov Bey Sultanov'un izlediği barışçıl politika esasında Ermenileri memnun etmiş ve valiliğin bölgede etkin olmasıyla huzurlu bir ortam sağlanmıştır. Hatta Karabağ Ermenileri Şuşa'da 15 Ağustos'ta gerçekleştirdikleri 7. Kurultay'da Azerbaycan Hükümeti'ne bağlı olduklarını açıklamışlardır. Bahsi geçen bölgede yaşayan Ermeniler, kurultayda Azerbaycan Hükümeti'ne bağlı olduklarını açıklamalarına rağmen bu açıklamalarından sonbahara doğru caymaya başlamışlar ve bölgede yeniden sorun çıkarmışlardır.⁷⁶

İki devlet arasında meselenin büyümesiyle Amerika Birleşik Devletleri araya girerek, Tiflis'te toprak sorunları hakkında bir toplantı gerçekleştirilmesini teklif etmiş ve bu teklif iki devlet tarafından da kabul edilmiştir. Bunun üzerine 23 Kasım 1919 tarihinde başlayan toplantıda Azerbaycan ve Ermenistan, silahsız çözümden tarafa

---

⁷² Ramin Sadıgov, age, s. 9.

⁷³ Hatem Cabbarlı, age, s. 39, 40.

⁷⁴ Samir Jafarov, "Batı ile İlişkileri Bağlamında Rusya'nın Dağlık Karabağ Sorununa Yaklaşımının Analizi", (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünyü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 223 (ss. 217-232).

⁷⁵ Osman Şükürov, age, s. 118.

⁷⁶ Ramin Sadıgov, age, s. 10, 11.

olduklarını belirterek, sorun olan sınır meseleleri hakkında da bir barış konferansı düzenleyerek anlaşmaya varabileceklerini açıklamışlardır. Fakat yapılan bu olumlu görüşmeye rağmen silahlı Ermeni çeteleri kasım ayının sonunda Zengezur'a saldırmış ve iki devlet arasında gerilim tekrar yükselmiştir. Tiflis'te bahsi geçen barış konferansı ise Bakü'de 14-21 Aralık 1919'da gerçekleşmiş ancak Ermeni tarafının sınır meselesinin kesin çözümü için erken olduğunu söylemesiyle, bu konferansta sonuçsuz kalmıştır.⁷⁷

11 Ocak 1920 tarihinde Paris Barış Konferansı'nda Azerbaycan'ın bağımsızlığı de-facto tanınmıştır.⁷⁸ Bu durum Azerbaycan tarafından büyük mutlulukla karşılanırken, Ermenistan'ın rahatsızlık duymasına sebep olmuştur. Çünkü Yüksek Konsey, Ermenistan'ın tartışmaya sunduğu toprakların Azerbaycan'ın olduğunu doğrulamıştır. Bu karara rağmen Ermenistan, Azerbaycan topraklarına saldırıyı sürdürmüştür. Azerbaycan Savunma Bakanlığı gerçekleşen saldırılar karşısında derhal harekete geçmiş ve kısa sürede bölgede ciddi tedbirlerin alınmasıyla Karabağ'daki muhtemel gerginlik yerini kısa süreli bir sakinliğe bırakmıştır.⁷⁹

22 Mart 1920'de Moskova'nın emri ile Hankendi, Gence ve Kazak'da yaşayan Ermeniler isyan çıkararak Azerbaycan halkının nevruzu kutladığı gün Şuşa'da katliama başlamıştır.⁸⁰ 24 ve 26 Mart'ta silahlı Ermeni çeteleri Terter üzerine saldırmış ancak başarılı olamamışlardır. Azerbaycan ordusu bölgede emniyeti sağlamak için hazırlık yaparken çeteciler Şuşa ve Zengezur'a birçok kez saldırmaya devam etmiş ancak geri püskürtülmüşlerdir. Diğer taraftan Asgeran düşmüş bunun üzerine 29 Mart'ta Azerbaycan ordusu Asgeran üzerine ilerlemiş ve askeri birlikler 3 Nisan'da şehri kurtarmıştır. Ermeni çeteleri kaybettikleri yerlerden ayrılınca Şuşa yakınlarında bulunan Keşişkend'te bir araya gelmişlerdir. Azerbaycan'a ait askeri birlikler 9-12 Nisan'da bölgeye operasyon yapmış ve Keşişkend'teki karargâhlar yerle bir edilmiş, isyan tamamen bastırılmıştır.⁸¹ Lakin Azerbaycan Hükümeti tüm bu isyanlarla meşgulken, kuzeyden gelen Rus işgal ordusunu engelleyecek durumu kalmamıştır. Böylelikle

---

⁷⁷ Age, s. 11.

⁷⁸ Ali Asker, age, s. 541.

⁷⁹ Ramin Sadıgov, age, s. 11.

⁸⁰ Beşir Mustafayev, "Rezultade Hükümeti Dönemi ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920)", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2 (2013), s. 222, 223 (ss. 205-231).

⁸¹ Ramin Sadıgov, age, s. 12, 13, 14.

Ermenistan Cumhuriyeti siyasal paradoksal bir biçimde Bolşevik Rusya'nın Kafkasya'ya yayılmasına hizmet etmiştir.⁸²

Sonuç olarak, Kızıl Ordu'ya bağlı savaş gemilerinin Bakü Limanı'na ulaşması ve silahların Azerbaycan Parlamentosu'na dönmesiyle, Parlamento halkın zarar görmemesi ve kanlı olaylar yaşanmaması adına 27 Nisan gecesi yönetimin Bolşeviklere geçmesine razı olmuştur. Böylece Azerbaycan'ın bağımsızlık savaşının ilk dönemi, yaklaşık 23 aylık bir zamandan sonra sona ermiştir.⁸³

---

⁸² Ali Asker, "Azerbaycan'ın Son Hamlesi ve Çatışmanın Askerî -Siyasî Çözümü", (Ed.: Haydar Çakmak), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu*, Yenisey Kitap Yayın, Ankara 2021, s. 116, 117 (ss. 115-129).

⁸³ Celal Babayev, age, s. 28.

1.5. Sovyetler Birliği Dönemi (1922-1991) Ermeni-Türk İlişkileri

1920 yılında bağımsızlıklarını kaybetmiş olan Azerbaycan ve Ermenistan, 1922’de SSCB’nin kurulmasıyla bu birliğe dahil olmuşlardır.⁸⁴ Sovyetler döneminde Ermeni terörizmi yeni bir seviyeye ulaşmış, gerçekleştirilen terör faaliyetlerinin yanı sıra ideolojik terörizm aktif hale gelmeye başlamıştır.⁸⁵

Ermenistan, Sovyetler döneminde de toprak taleplerinden vazgeçmemiş ve Sovyet hükümeti 1922’de Azerbaycan’a ait olan 20.000 km²lik bir toprağı Ermenistan’a vermiştir. Ayrıca bu dönemde Ermeniler, Karabağ’ın kendilerine verilmesi adına birtakım teşebbüslerde bulunmuştur. Lakin öncesinde (27 Haziran 1921) Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi, Karabağ’ın Azerbaycan’dan ayrılamayacağı kararını almıştır.⁸⁶ Bu karara rağmen 7 Temmuz 1923’te Azerbaycan’ın sınırları içerisinde Dağlık Karabağ Özerk Oblastı resmen kurulmuş ve Karabağ, ilk kez Dağlık Karabağ ve Ova Karabağ coğrafi adıyla bölünmüş ve konuya siyasi nitelik kazandırılmıştır.⁸⁷

Dağlık Karabağ’ın özerk olmasından 1926 senesine kadarki zaman zarfında Ermenilerin bölgede herhangi bir olumsuz etkinlikte bulunmadıkları görülmüş ancak bu tarihten sonra Azerbaycan Türklerine karşı türlü saldırı faaliyetlerine başlamışlardır. Ermenilerin bu saldırıları için uydurdukları kılıf ise Karabağ’da yaşayan Azerbaycan Türklerinin Ermenilere yaptıkları sözde eziyettir. Söz konusu propaganda günümüzde olduğu gibi o zamanda Paris’te çıkan bir Ermeni gazetesinden yayımlanmıştır. Buradaki esas hedef bölgede Ermenilerin güç koşullar altında yaşadıkları kisvesiyle dünya kamuoyuna mağduru oynayarak, bunu duyurmak ve Azerbaycan’dan toprak koparmaktır.⁸⁸ Nitekim Komünist Partisi Kafkas Bölge Komitesi 1 Ocak 1927 tarihinde, Mehri-Cebrayıl bölgesinden 24 köyün, aynı senenin haziran ayında ise Zengezur’da 1000 desiatinden⁸⁹ fazla yerin Ermenistan ile birleştirilmesini hükmetmiştir. 1929’un Şubat’ında, Kafkas Komitesi Azerbaycan’ın Nahçıvan ve diğer sınır kesimlerindeki

---

⁸⁴ Hülya Koç, Burçin Hafize Tarcan, age, s. 92.

⁸⁵ Rashad Rzayev, age, s. 2499.

⁸⁶ Hülya Koç, Burçin Hafize Tarcan, age, s. 92.

⁸⁷ Reha Yılmaz, age, s. 77.

⁸⁸ Elçin Neciyev, “Azerbaycan’ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 39 (2011), s. 182 (ss. 163-186).

⁸⁹ 1.093 hektara denk gelen ölçü birimi.

20'ye yakın köyü, il merkezlerine uzaklığı sebebiyle Ermenistan'a verilmesini makul bulmuştur.⁹⁰

1930'lu yıllarda Ermenilerin Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nı Ermenistan ile birleştirme politikası kısa süreli de olsa durgunlaşmış ancak II. Dünya Savaşı'nın başlaması, Ermeni şovenizminin daha çok ideolojik doğrultuda ilerlemesine sebep olmuştur.⁹¹ 1945 senesinde Ermenistan Komünist Partisi Genel Sekreteri Grigori Arutyunov, Stalin'e mektup yazmış ve Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesini istemiştir. Stalin, bu hususla ilgili olarak Azerbaycan Komünist Partisi Genel Sekreteri Mircafer Bağırov'un da fikirlerini almıştır. Bağırov, Stalin'e verdiği cevapta, prensip olarak bunun uygun olabileceğini fakat buna karşılık Gürcistan, Ermenistan ve Dağıstan'da Azerbaycan Türklerinin birlikte yaşadıkları yerlerin de Azerbaycan'a verilmesi lazım geldiğini belirtmiştir. Ermeniler bu şartlar altında Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesinin bir manası olmadığını bilerek meseleyi sonlandırmıştır.⁹²

Stalin tarafından 23 Aralık 1947 tarihinde imzalanan bir kararla Ermenistan hudutları içerisinde tarihi yurtlarını terk etmek durumunda kalan Karabağ'daki Azerbaycan Türkleri, Azerbaycan'ın iç kesimlerine doğru göçe mecbur bırakılmıştır. Bizzat devlet tarafından sürdürülen bu mecburi göçler dışında şiddet ve baskılara daha fazla katlanamayan on binlerce kişi de hayatlarını devam ettirdikleri yerlerden ayrılarak Azerbaycan'a sığınmışlardır.⁹³ 10 Mart 1948 tarihinde alınan karara ikinci bir karar eklenmiş, Azerbaycan Türkleri eski göç yasasına istinaden yaşadıkları yerlerden ayrılmaya mecbur bırakılırken, Ermeniler ise yeni yasa kapsamında bölgeye yerleştirilmeye başlanmıştır.⁹⁴ Göç, Stalin'in ölümüne değin (1953) kadar sürmüştür. Bu süreçte Ermeniler listede adı yer almayan Azerbaycanlıları da türlü yöntemlerle göç etmeye mecbur bırakmış ve 150.000'den fazla Azerbaycanlı sınır dışı edilmiştir.

---

⁹⁰ Elshan İzzatov, Tarihten Günümüze Azeri – Ermeni İlişkilerinde Karabağ Sorunu, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006, s. 65.

⁹¹ Tuğba Eray Biber, “Stalin Dönemi Dağlık Karabağ ve Türk Kamuoyunun Algısı (1924-1953)”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 109 (ss. 105-122).

⁹² Hatem Cabbarlı, age, s. 43.

⁹³ Yunus Ekici, “Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1 (2017), s. 64 (ss.62-77).

⁹⁴ Erdem Karaca, “SSCB'nin Dağılma Sürecinden BDT'nin Kurulmasına Kadar Geçen Sürede Karabağ Eksenli Olarak, Nahçıvan, Ermenistan ve Azerbaycan Coğrafyasında Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye'nin Tutumu (Ekim 1987- Aralık 1991)”, *Akademik Bakış*, Sayı: 17 (2015), s. 116 (ss. 113-140).

Ermeniler bu tehciri bilerek gerçekleştirmişler, çünkü mono-etnik Ermenistan için hazırlanmaya başlamışlardır. Bu sebeple Dağlık Karabağ Özerk Oblastı ve Ermenistan'ı, Azerbaycan Türklerinden arındırma çalışmalarına koyulmuşlardır.⁹⁵

Dağlık Karabağ Meselesi, SSCB'de yönetim her değiştiğinde yeniden gündeme gelmiştir. Ermeni ulusal kimliğinin bir işareti biçimine bürünen bu hususa dair 1963-1965 Rus lider Kruşçev döneminde, Ermeni yöneticileri vasıtasıyla dilekçeler verilmiş; Azerbaycan'ın kınanması ve Dağlık Karabağ'ın Ermenistan sınırları içerisine katılması istenmiştir. Lakin Ermenilerin bu talepleri olumsuz sonuçlanmıştır.⁹⁶ 1973 senesinden itibaren ise Ermeni terörü uluslararası platformda sesini daha çok duyurmuş, bu yıldan itibaren Türk diplomatlar ve aile üyeleri Ermeni terörünün hedefi olmaya başlamıştır.⁹⁷

1987 ortalarından başlayarak Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesi görüşü ilk kez yarı resmi biçimde Ermeniler tarafından bazı uluslararası ve ulusal alanlarda ortaya atılmış ve bu yolla Azerbaycan-Ermenistan çatışması yeniden başlatılmıştır. 1988 senesinde SSCB'nin başına Garbaçov'un geçmesiyle başlayan "açıklık ve yeniden yapılanma" döneminde, Ermeni diasporası ve Sovyet Ermenistan'ı pek çok hususta olduğu şekilde bu konuda da mühim teşebbüslerde bulunmuştur. Bu nedenle güçlü propaganda faaliyetlerine girişmiş ve pek çok örgüt kurmuşlardır.⁹⁸

Ermenilerin Dağlık Karabağ Özerk Oblastı'nda referandum yapılması istekleri üzerine Sumgayt'ta 28 Ocak 1988 tarihinde Azerbaycan Türkleri Ermenilere müdahale etmiş, bu olay neticesinde 30 kişi yaşamını yitirmiş ve 300 kişi yaralanmıştır. Yaşananlar sebebiyle Ermenistan'daki Azerbaycan Türkleri ve Azerbaycan'daki Ermeniler göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır.⁹⁹ Sumgayıt olayları incelediğinde planlı bir şekilde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalara bakıldığında olaylara katılmak için şehir dışından suç örgütü üyeleri ve eski mahkumlar gelmişlerdir.

---

⁹⁵ Rashad Rzayev, age, s. 2500.

⁹⁶ Yunus Ekici, age, s. 64.

⁹⁷ Yusuf Hasanov, Rus Yönetimi Altında Ermeniler İle Azerbaycan Türkleri Arasındaki İlişkiler, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 88.

⁹⁸ Arif Acaloğlu, "Karabağ Sorununun Tarihi Arka Planı ve Kronolojisi", (Ed.: Haydar Çakmak), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu*, Yenisey Kitap Yayın, Ankara 2021, s. 17 (ss. 9-31).

⁹⁹ Murat Jane, "Rusya Federasyonu'nun Dağlık Karabağ Politikası'nda Diplomasinin Önemi", (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 199 (ss. 193-216).

Olaylardan önce işaretlenen evlere ise saldırılar düzenlenmiştir.¹⁰⁰ Bu olaylar, Ermeni tarafının uluslararası alanda izlediği Azerbaycan karşıtı politikaya hız kazandırmış, propaganda ve enformasyon alanında zayıf olan Azerbaycan'ı ise iyice güç duruma düşürmüştür.¹⁰¹

20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti Meclisi olağandışı toplantısında, Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti'nin Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan'a verilmesinin, Azerbaycan ve Ermenistan'dan talep edilmesi şeklinde bir karar almıştır. Alınan karar ile resmi olarak bölücülük süreci ilan edilmiştir.¹⁰²

12 Ocak 1989 tarihinde Yüksek Sovyet Başkanlığı Moskova'da toplanmış ve "Dağlık Karabağ'da Özel Yönetim Kurulmasını" bir kararnameyle onaylamıştır. Kararnameye göre, 20 Ocak 1989'dan başlayarak Karabağ Özerk Bölgesi kaldırılmış ve yerine Merkezi Hükümet'e bağlı olacak bir komite yönetimi geçecek ve Arkadi Volsky adında bir Ermeni taraftarı yönetici olarak atanacaktır. Azerbaycan Merkezi Komitesi ise 15 Eylül 1989'da bir karar alarak, 12 Ocak 1989'dan beri bölgeyi idare eden "Geçici Komiteyi" feshetmiş ve Karabağ yönetiminin geri iadesi kararını vermiştir. 18 Kasım 1989'da SSCB Yüksek Sovyeti yeniden bir karar alarak, bölgede güvenlik güçlerinin kalması ve Ermenilerin haklarının muhafaza edilmesi koşuluyla, DKÖB'nin tekrar Azerbaycan'a verilmesine karar kılmıştır.¹⁰³

1 Aralık 1989 gelindiğinde Karabağ Milli Konseyi ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ortak bir toplantı gerçekleştirerek, Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti'nin Ermenistan'a bağlandığını açıklamıştır.¹⁰⁴ Açıklanan bu karar Azerbaycan'da büyük bir yankı uyandırmış ve yüz binlerce Azerbaycan Türkü Bakü'de mitingler düzenlemeye başlamıştır. Azerbaycan Türkleri, Sovyet idaresine ve

---

¹⁰⁰ Musa Qasımlı, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye: Gerçek Tarih Arayışı (1920-1994), (Çeviren: Ali Asker, Nurlana Mustafayeva), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019, s. 531.

¹⁰¹ Azer Aghayev, Azerbaycan'da "Ermeni Meselesi" (1920-2021), T.C. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2022, s. 97.

¹⁰² Arif Acaloğlu, age, s. 18.

¹⁰³ Elshan İzzatov, age, s. 68.

¹⁰⁴ Arif Acaloğlu, age, s. 18.

Ermenilerin sürekli artan toprak isteklerine tepki göstermek adına Bakü'de bulunan Azadlık Meydanı'na hücum etmişlerdir.¹⁰⁵

---

¹⁰⁵ Ruslan Rehimov, Azerbaycan'da 30 yıldır dinmeyen acı 'Kanlı Ocak', <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanda-30-yildir-dinmeyen-aci-kanli-ocak/1708071>, 20.01.2020, (Erişim Tarihi: 17.11.2021).

2. İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ

2.1. Sovyetler Birliği'nin Dağılması ve Ermeni Meselesinin Yeniden Ortaya Çıkışı, Evreleri ve Yaşanan Olaylar (1990-2022 Dönemi)

Sovyetler Birliği'nde 1980'lerin ortalarında “perestroyka ve glasnost” politikasının izlenmeye başlaması Ermeniler tarafından bir fırsat olarak görülmüş ve Azerbaycan'a karşı iddialarını tekrar gündeme getirerek, Dağlık Karabağ Muhtar Vilayeti'nin kendileriyle birleşmesi isteğini yinelemişlerdir. Ancak bir süre sonra farklı bir yol tercih eden Ermeniler bu sefer, Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermeni halkının self-determinasyon hakkını öne sürmüş ve bağımsızlık vurgusu yapmaya başlamışlardır. Taraflar arasındaki anlaşmazlığın artması, gün geçtikçe Moskova idaresinin dolaylı ya da doğrudan Ermenileri desteklemesiyle meselenin derinleşmesine yol açmıştır. 1980'ler sona ererken Ermenistan'daki Mülüman/Türk ahalisi şiddet ve baskıyla yerlerinden edilmiştir.

İlerleyen zamanlarda Karabağ'daki çatışmalar günden güne artmış ve bölgede yaşayan çok sayıda sivil Azerbaycanlı vahşice öldürülmüş, işkenceye maruz kalmış, yurtlarından kovulmuştur. Sürecin devamında Sovyet Rusya destekli Ermenistan, Dağlık Karabağ ve çevresindeki yedi bölgeyi işgal etmiştir. Azerbaycan'ın büyük çabası neticesinde BM Güvenlik Konseyi dört karar almış ancak kararlar uygulanmamış ve sorunun çözümü için oluşturulan AGİT Minsk Grubu'nun çalışmalarından da herhangi bir sonuca varılamamıştır. 1994 yılındaki Bişkek Protokolü'nden günümüze değin Ermenistan ateşkes ihlallerini sürdürmüştür. Ermenistan'ın hak ihlalleri ve işlediği suçlar Minsk Grubu eş başkanları tarafından da görmezden gelinmiştir. Büyük devletlerin pek çok konuda yaşadığı çıkar çatışması, mesele Azerbaycan-Ermenistan savaşına gelince ortak bir sorunmuş gibi hareket etmelerine sebep olmuştur. Bilhassa bu devletlerdeki Ermeni diasporası ve bölgede güçlü bir Azerbaycan ve Türkiye'nin istenmemesi bu ortak tutumun temelini oluşturmuştur.

Ermenistan yıllar boyu sözde arabuluculuk misyonuyla hareket eden devletlerin kendisine yönelttiği barış tekliflerini kapalı ya da açık biçimde reddetmiş ve Karabağ'ı geri alma arzusu içinde olan Azerbaycan halkının ümitlerini tüketmek için elinden geleni yapmıştır. Lakin Azerbaycan mücadelesini hiçbir zaman bırakmamış ve topraklarını gerekirse güç kullanarak, geri alacağını her seferinde dile getirmiştir. Çeyrek asırdan beri süren mevcut statükonun sonuna gelinirken üç dönüm noktası yaşanmıştır. Bunlardan ilki 2-5 Nisan 2016'daki Dört Gün Savaşları, ikincisi 12-18 Temmuz 2020 Tovuz Savaşı, üçüncüsü işgalin sonunu getiren 27 Eylül 2020'de başlayan İkinci Karabağ Savaşı'dır. 44 gün süren başarılı askerî harekât ve Azerbaycan'ın dış politikada kendinden emin tutumu Ermenistan'ın yıllarca büyük devletlerin arkasına sığınarak sürdürdüğü işgal politikasına son vermiştir. Uluslararası alanda büyük yankı uyandıran bu savaşla Azerbaycan, azim ve başarısını dünyaya göstermiştir.

2.1.1. Dağlık Karabağ Ekseninde Gelişen Çatışmalar ve Çatışmaların Yoğunlaşması

2 Ocak 1990 tarihinde Hankendi'nde olaylar iyice büyümüş ve Sovyet Hükümeti bu duruma müdahale etme kararı almıştır. Nitekim ilk olarak 4 Ocak'ta Azerbaycan sınırlarından gazetecilerin geçmesine izin verilmeyeceği açıklanmış ardından ikinci olarak ise 9 Ocak'ta Ermenistan'ın Karabağ'ı ekonomik plan içerisine dahil ettiği haberi üzerine, Sovyet idaresi bu kararı yok saymıştır. Ancak alınan kararlar ne Azerbaycan tarafını ne de Ermenistan tarafını durdurmamış ve Bakü'de 13 Ocak'ta Azerbaycanlılar gösteri yapmaya başlamıştır. Moskova idaresi Bakü'de yaşananlara müdahale etmenin vakti geldiğini düşünerek, 17 Ocak günü Bakü'ye asker göndermiştir. Bakü'ye sevk edilen asker sayısı 19 Ocak'ta 24 bine ulaşmıştır.¹⁰⁶

Bakü 20 Ocak 1990 tarihinde Rus birliklerince işgal edilmiş¹⁰⁷ ve hedefi daha çok Azerbaycan'daki bağımsızlık taraftarlarını engellemek olan bu askerî harekât neticesinde en az 130 kişi hayatını kaybetmiş, yüzlerce kişi ise yaralanmıştır. Bu hadise Azerbaycan tarihine "20 Ocak Katliamı" olarak yazılmıştır.¹⁰⁸ Bahsi geçen katliamın ardından Azerbaycan'daki Sovyet idaresi son bulmaya bir adım daha yaklaşmıştır.

---

¹⁰⁶ Elçin Neciyev, age, s. 183, 184.

¹⁰⁷ Adalet İbadov, age, s. 95.

¹⁰⁸ Yusif Hasanov, age, s. 97.

Ayrıca diğer Sovyet Cumhuriyetleri'nde de (Gürcistan, Letonya, Kazakistan) benzer uygulama ve katliamlara imza atan SSCB dağılma sürecini daha da hızlandırmıştır.¹⁰⁹

Bütün bu olayların geliştiği esnada yeni görevine atanmış olan Ayaz Mutallibov, Azerbaycan'ın iç işlerine karışan Ermenistan'a engel olmaya çalışmış ancak bunu başaramamış üstüne üstlük Ermeni tarafının Azerbaycan'ın sınır topraklarına yaptığı saldırılar ivme kazanmıştır.¹¹⁰ Ermeniler, 24 Mart 1990 tarihinde Azerbaycan'ın Gazah rayonuna bağlı Bağanıs-Ayırım Köyü'nde 7 kişiyi yakarak ve doğrayarak öldürmüşlerdir. Ayrıca Ermeni çeteleri 1 kişiyi yaralamış, eşyalarını yağmaladıkları 13 evi de yakmışlardır.¹¹¹

1990 senesinin ortalarına gelindiğinde dünyada yaşanan Körfez Savaşı gibi önemli gelişmeler, Ermenistan'ın işgalcilik faaliyetlerinin arka planda kalmasına sebebiyet vermiştir. 2 Ağustos 1990'da başlayan Körfez Savaşı, Sovyet idaresinin siyasi ve diplomatik gücüyle bu meseleye odaklanmasını sağlamış, Ermenistan ise bu durumu fırsat bilmiştir. Bu esnada yüklü miktarda silah ve mühimmat temin eden Ermeniler, temin ettikleri silahları Dağlık Karabağ'da ve sınır bölgelerde yaşayan Azerbaycanlılara karşı kullanmışlardır.¹¹² 10 Ağustos 1990 tarihinde Shamkhor-Gence karayolu üzerinde Khanlar bölgesinin Nadel Köyü yakınlarındaki otobüs Ermeniler tarafından havaya uçurulmuş, saldırı neticesinde 16 kişi yaşamını yitirmiş, 17 kişi yaralanmıştır. Aynı gün yine Tiflis-Ağdam güzergâhındaki bir yolcu otobüsü Ermeni teröristler tarafından bombalı saldırıya uğramış ve 20 kişi ölmüş, 30 kişi yaralanmıştır.¹¹³ Ermeniler saldırılarına gün gün devam etmiş ve saldırıların ardı arkası kesilmemiştir.

1991 yılı Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı ilan edilmemiş savaşının dördüncü yılıdır ve Ermeni birlikleri Azerbaycan'daki yerleşim yerlerine olan saldırılarına devam etmektedir. Azerbaycan idaresinin, Sovyet yönetimine yaptığı müracaatlara rağmen Ermenistan'ın Azerbaycan'a müdahalesi engellenememiş ve bu durum Ermeni tarafının daha da cesaretlenmesine sebep olmuştur. 1988 yılından başlayarak 1991'in sonuna

---

¹⁰⁹ Samir Guliyev, İnsanlığa Karşı İşlenen Cinayet: 20 Ocak Katliamı, <https://www.ankasam.org/insanliga-karsi-islenen-cinayet-20-ocak-katliami/>, 31.01.2019, (Erişim Tarihi: 17.11.2021).

¹¹⁰ Musa Qasımlı, age, s. 557.

¹¹¹ *Dağlıq Qarabağ: hadisələrin xronikası (1988- 1994-cü illər)*, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi, Toplayan və tərtib edənlər: Fərhad Vahabov, Vəli Axundov, Elman Qasımov, Bakı 2005, s. 11.

¹¹² Musa Qasımlı, age, s. 558.

¹¹³ *Dağlıq Qarabağ: hadisələrin xronikası (1988- 1994-cü illər)*, age, s. 12, 13.

değin Azerbaycan'ın Ağstafa, Gazah, Tovuz, Gedebey, Kelbecer Laçın, Kubadlı ve Zengilan bölgelerinde toplam da 304 saldırı gerçekleşmiş, 1249 defa top ateşi açılmış ve sonuç olarak 411 kişi yaşamını yitirmiştir. Ayrıca saldırılar Nahçıvan, Sederek ve Ordubad güzergâhında da sürmüştür. Çaykent ve civar bölgesinde ise 1989-1991 arasında toplam da 54 Azerbaycan Türkü Ermeniler tarafından öldürülmüştür. Nisan 1991'de Sovyet yönetimi çıkırından çıkan saldırıların önüne geçmek adına bir takım önleyici teşebbüslerde bulunmuş ancak olayların önünü alamamıştır. Bu dönemde Sovyet idaresinin hem kendi içinde hem de Sovyetlerin idaresi altında bulunan yerlerde tam bir kaotik durum hâkimdir.¹¹⁴

Sovyetler genelinde gerçekleşen karmaşık askerî, siyasal ve sosyoekonomik süreçlerin neticesi olarak, 1991 yılının ortalarında devlet büyük ölçüde idare edilemez hale gelmiş, merkezi yönetim yaşanan hadiseler üzerinde kontrolü kaybetmiştir. Nihayetinde SSCB'yi oluşturan devletler ardı ardına bu yapı içerisinde kalıp kalmama hususunda halk oylamaları gerçekleştirmişlerdir. Azerbaycan'da yapılan yoğun katılımlı halk oylamasının neticesinden sonra 18 Ekim 1991 tarihinde Bağımsızlık Bildirisi yayımlamıştır. SSCB ise Aralık 1991'de resmi olarak feshedilmiştir.¹¹⁵

2.1.2. Hocalı Soykırımı

Azerbaycan bağımsızlığını ilan ettikten bir süre sonra, 26 Kasım 1991 tarihinde, Dağlık Karabağ'ın özerklik statüsünü kaldırarak doğrudan kendisine bağlamıştır.¹¹⁶ Bağımsızlığını yeni kazanmış Ermenistan ise bu esnada Azerbaycan'a yönelik işgal politikasında strateji değişikliğine gitmiştir. Ermeniler artık DKÖB'nin Ermenistan'a bağlanmasını değil bağımsız bir cumhuriyet olması tezini desteklemeye başlamışlardır. Bu amaçları doğrultusunda ve Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ üzerindeki hamlesine karşılık olarak, 10 Aralık 1991'de artık özerk bir bölge olmayan DKÖB'de gerçekleştirdikleri sözde referandum neticesinde, 6 Ocak 1992'de Artsak Ermeni Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir.¹¹⁷

---

¹¹⁴ Musa Qasımlı, age, s. 561, 563.

¹¹⁵ Arif Acaloğlu, age, s. 19.

¹¹⁶ İrfan Sancak, "Bağımsızlık Sürecinde Azerbaycan ve Haziran Darbesinin Dış Politikaya Etkileri", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 13 (2018), s. 60 (ss. 57-71).

¹¹⁷ Yusif Hasanov, age, s. 98.

Ermenilerin Azerbaycan'a yönelik saldırıları 1992 yılının başlarında daha da yoğunluk kazanmış ayrıca Azerbaycan'ın kendi iç sorunlarının yarattığı siyasi istikrarsızlık Ermeniler için adeta bir fırsat olmuştur. Ermeniler, dışarıdan aldıkları destekle Dağlık Karabağ üzerine saldırılar gerçekleştirmeye başlamışlardır. Saldırıların sonucunda Azerbaycan Türklerinin yaşadıkları yerler birbiri ardına işgal edilmiş, tahribat ve yıkıma uğramış, halka yönelik acımasız katliamlar gerçekleştirilmiştir.¹¹⁸

30 Ocak 1992 tarihinde Azerbaycan'ın Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konseyi'ne üye olması Karabağ sorununa uluslararası bir boyut kazandırmıştır. Azerbaycan'a yönelik saldırılar, Avrupa Parlamentosu tarafından şubat ayı ortasında Strazburg'da yapılan toplantıda kınanmış ve Karabağ bölgesine gözlem heyeti gönderilmesi uygun görülmüştür.¹¹⁹ AGİK tarafından bölgeye gönderilen delegasyon, Azerbaycan ve Ermenistan'ı ziyaret ederek bir rapor hazırlamıştır. Raporda 1987'den beri yaşanan olaylar, ayrı ayrı devletlerin davranışları, Ermenistan'ın saldırgan tavrının ortadan kaldırılması hususunda tavsiyeler yer almıştır. Lakin Ermenistan, AGİK delegasyonunun ziyareti esnasında da saldırılarına devam etmiştir.¹²⁰ Karabağ'daki olaylar şubat ayı sonunda Şuşa'nın çevresindeki köylere ve Ermenistan-Azerbaycan sınırında Azerbaycan Türklerinin yaşadığı kentlere kadar yayılmıştır.¹²¹

AGİK'in inisiyatifıyla Rusya Federasyonu, birtakım girişimlerde bulunmak durumunda kalmış ve 20 Şubat 1992 tarihinde Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve Ermenistan dışişleri bakanları düzeyinde toplanmıştır. Toplantı neticesinde taraflar ateşkes ilan edecekleri, sorunun çözümü adına AGİK ilkelerine bağlı kalacakları, çözüm yolları arayacakları ve ateşkes konusunda istikrarlı bir görüşme süreci sağlayacakları konularında anlaşmışlardır. Ancak Ermenistan kısa bir sürenin ardından anlaşmayı bozmuş ve saldırılarına devam etmiştir.¹²²

Azerbaycan, düzenli bir orduya sahip olmadan gönüllüler ve polis güçlerinden oluşturulmuş birlikler ile Rusya Federasyonu tarafından desteklenen Ermenilere karşı iki cephede savaşmak durumunda kalmıştır. Çünkü Ermeni tarafının saldırıları hem

---

¹¹⁸ Musa Qasımlı, age, s. 570.

¹¹⁹ Mahir Garibov, *XX. Yüzyılda Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017, s. 297, 298.

¹²⁰ Musa Qasımlı, age, s. 573.

¹²¹ Mahir Garibov, age, s. 297, 298.

¹²² Musa Qasımlı, age, s. 574.

Azerbaycan'ın içeresinden yani eski DKMV'den hem de Ermenistan'dan gerçekleşmekteydi. Saldırıları yaşanırken durumu en riskli olan yerleşim yeri Hocalı'ydı.¹²³ Hocalı 7 bin nüfuzlu küçük bir yerleşim yeri olmasına rağmen stratejik açıdan büyük bir öneme sahipti. Çünkü bölgedeki tek havaalanı oradaydı ve bölge Ağdam-Şuşa ile Asgeran-Hankendi arasındaki yolu tutmaktaydı.¹²⁴

Hocalı yerleşmesinin önemini bilen Ermeniler, şehre yönelik planlarını daha öncesinden uygulamaya koymuştur. Hocalı, 1991 yılının sonlarına doğru Ermeniler tarafından ablukaya alınmaya başlamıştır. Bölgeye kara ve hava yolundan ulaşım kapanmış, elektrik ve gaz kesilmiştir. Hocalı çevresindeki birçok köy Ermeniler tarafından işgal edilmiş, Ermeniler son olarak Malıbeyi, Karadağlı ve Ağdaban'a saldırmıştır. Bu saldırılar neticesinde 100'den fazla kişi yaşamını yitirmiş, 140 kişi yaralanmıştır.¹²⁵ Ermenilerin bu faaliyetleri Hocalı katliamına adım adım yaklaşıldığının göstergesidir. Hocalı'da yaşayan halk adeta bölgede kaderiyle baş başa kalmıştır.

1992 yılının 25 Şubat'ı 26'sına bağlayan gece Ermeni birlikleri ve Hankendi'nde bulunan eski Sovyet Ordusu'na ait 366. Motorize Alayı, Hocalı kentine saldırmıştır. Kentte yaşayan halk türlü işkencelere maruz kalarak vahşice katledilmiştir. Hocalılara yapılan soykırım neticesinde 613 kişi öldürülmüş, 1275 kişi rehin alınmış, 487 kişi sakat kalmıştır. Öldürülenlerin 63'ü çocuktur ve sekiz aile tamamen yok edilmiştir.¹²⁶

Hocalı'da yapılan soykırım Ermenilerin, "Büyük Ermenistan" ideali uğrunda gerçekleştirilmiştir. Ermenilerin topraklarını genişletme isteğine, tarih boyunca süregelen Türk düşmanlığı ve nefreti eklenerek yapılan bu katliamla, tarihin en büyük eziyeti ve soykırımı Hocalı'da yaşanmıştır.¹²⁷ Tarihe kanlı bir leke olan geçen bu katliam, arkasında destek olmadan, tek başına ve onurlu bir devlet olarak ayakta duramayan Ermenistan'ın acizliğinin büyük bir göstergesidir.

---

¹²³ Yusif Hasanov, age, s. 98.

¹²⁴ Sedat Bora Özerinç, Uluslararası Haber Ajanslarından Reuters'a Göre Karabağ Sorunu, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008, s. 32.

¹²⁵ Susana Valiyeva, 1987- 1994 Yıllarında Dağlık Karabağ Savaşı'nın Yazılı Basına Yansıması, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2016, s. 40, 41.

¹²⁶ Musa Qasımlı, age, s. 575.

¹²⁷ Beşir Mustafayev, "26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2 (2013), s. 45 (ss. 41-54).

2.1.3. Karabağ Çevresinin İşgali

Hocalı katliamının ardından Azerbaycan'da yönetim değişikliği olmuştur. Azerbaycan halkı, Cumhurbaşkanı Muttalibov'u Dağlık Karabağ'da yaşanan olayları önlemek adına yeterli önlemleri almamakla suçlamış ve yönetim halkın tepkisiyle karşı karşıya kalmıştır.¹²⁸ Ayrıca Azerbaycan yönetiminin Hocalı'da yaşanan olayları halktan saklamaya çalışmasıyla tepkiler zirveye ulaşmıştır. Bunun üzerine 6 Mart 1992 tarihinde Azerbaycan Cumhurbaşkanı Ayaz Muttalibov halkın isteği üzerine istifa etmiş ve yerini geçici olarak Parlamento Başkanı Yakup Memmedov almıştır. Cumhurbaşkanı görevine vekaleten gelen Yakup Memmedov'da Ermenilerin saldırılarını durduramamış ve bölgede yaşayan Müslüman Türkler kendi yurtlarında mülteci konumuna düşmüşlerdir.¹²⁹

Azerbaycan bir yandan yeterli askeri güce sahip olmamanın sıkıntısını çekerken diğer taraftan kendisini siyasi çekişmelerin içerisinde bulmuştur. Ermeni tarafı, Azerbaycan'ın içinde bulunduğu durumu fırsat olarak görmüş ve saldırılarına hızla devam etmiştir.¹³⁰ 23-24 Mart 1992 tarihli Helsinki'de Kıdemli Memurlar Komitesi'nin 9. Toplantısı'nda bir an önce ateşkes yapılması ve AGİK kontrolünde bir barış konferansının gerçekleşmesi için çağrı yapılmıştır. Bu konu AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi toplantısında tekrar gündeme gelmiş ve AGİK Bakanlar Konseyi'nin 24 Mart'ta yapılan ek oturumunda Minsk AGİK denetiminde sorunun çözümüne yönelik görüşmeler için girişimde bulunulmuştur. Bu görüşmelerin nasıl gerçekleşeceğini belirleyecek olan "ABD, Rusya Federasyonu, Türkiye, Fransa, İtalya, Almanya, Belçika, İsveç, Finlandiya, Azerbaycan ve Ermenistan" temsilcilerinin katılımıyla bir konferans çağrısı yapmak için karar alınmıştır. Ayrıca meselenin barışçıl bir yolla halledilmesi için AGİK Bakanlar Konseyi Başkanı bölgeye gönderilmiştir.¹³¹

Ermeniler barış için atılan adımlara rağmen saldırılarına devam etmiştir. 31 Mart 1992 tarihinde Ermeniler, Azerbaycan'ın Fuzuli ilinin Hocavend Köyü'nü ele geçirmiş ardından 29 Nisan 1992'de Karabağ'a bağlı Ağdere ilinin Narınçlar Köyü'ne baskın

---

¹²⁸ Mahir Garibov, age, s. 276.

¹²⁹ Musa Qasımlı, age, s. 577, 578.

¹³⁰ İbrahim Yılmazçelik, Ali Gökçen Özdem, "İşgal Altındaki Türk Yurdu; Karabağ", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2 (2013), s. 19 (ss. 1-30).

¹³¹ Musa Qasımlı, age, s. 581, 582.

yapmış ve büyük zararlar verdikten sonra geri çekilmişlerdir. Azerbaycan Devleti 3 Mayıs 1992 tarihinde Birleşmiş Milletler'e müracaat ederek, Dağlık Karabağ bölgesine barış birliklerinin gönderilmesini talep etmiştir. Kısa bir sürenin ardından ise Birleşmiş Milletler gözlemcileri bölgeye gelmiştir. Lakin Ermeniler saldırılarını sürdürmüş ve 7 Mayıs 1992'de Nahçıvan'ın Sederek Kasabası'na saldıran Ermeniler, Azerbaycan birliklerince geri püskürtülmüştür.¹³²

7 Mayıs 1992 tarihinde İran'ın arabuluculuk girişimleriyle Tahran'da, sorunun çözümü için Azerbaycan ve Ermenistan cumhurbaşkanlarıyla görüşülmüş ve bir antlaşma imzalanmıştır. Bütün süreç boyunca olduğu gibi Ermenistan yine antlaşmaya uymamış ve antlaşmadan bir gün sonra 8 Mayıs 1992'de Şuşa'yı ardından 18 Mayıs 1992'de Laçın'ı işgal etmiştir. Ermeniler işgalcilik faaliyetlerine devam ettiği sırada bölgeye barış görüşmeleri için gelen AGİK heyeti de vardır ve olaylar heyetin gözleri önünde yaşanmıştır.¹³³ Sorunun çözümü için atılan adımlara rağmen Ermenistan'ın her defasında saldırgan tutumuna devam etmesi, Ermenistan'ın meseleyi barışçıl yollarla çözmek istemediğinin göstergesidir.

18 Mayıs 1992'de yaşanan olayların ardından Parlamento Başkanı Yakup Memmedov görevinden istifa etmiş ve aynı gün alınan başka bir kararla 7 Haziran 1992 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması kararlaştırılmıştır. 24 Mayıs 1992'de Roma Konferansı'nda, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı üye devletleri, olayların önüne geçmek için Azerbaycan ve Ermenistan'ı bir araya getirmiş ve AGİK Minsk Grubu kurulmuştur.¹³⁴ Ermenilerin saldırıları ve ülkenin içinde bulunduğu karışık durum altında seçim tarihi gelmiş ve 7 Haziran 1992 tarihinde cumhurbaşkanlığı seçimleri yapılmıştır. 16 Haziran 1992'de Azerbaycan'ın yeni cumhurbaşkanı, Azerbaycan Halk Cephesi Başkanı Ebulfez Aliyev (Elçibey) olmuştur. Elçibey, göreve başladıktan kısa bir süre sonra Karabağ hususunda mühim gelişmeler yaşanmıştır.¹³⁵

Elçibey, iktidara gelince hemen harekete geçmiş ve Karabağ konusunun yeniden AGİK gündemine dahil olmasını sağlamıştır. Azerbaycan'a karşı oluşan yumuşak tavrın

---

¹³² Mahir Garibov, age, s. 276, 277.

¹³³ İsmail Özçelik, "Karabağ'daki Hocalı Soykırımının Tarihi Arka Planı", *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Karabağ Özel Sayısı (2017), s. 449 (ss. 417-456).

¹³⁴ Mahir Garibov, age, s. 277.

¹³⁵ Arif Acaloğlu, age, s. 20, 21.

etkisi Helsinki Toplantısı'nda kendini belli etmiş ve bahsi geçen toplantıda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü hakkında bir karar alınmıştır. Lakin Elçibey idaresinin büyük umutlar bağladığı AGİK hem Azerbaycan hem de Ermenistan ile görüşerek, barış için adımlar atsa da arzu edilen netice sağlanamamıştır.¹³⁶

Temmuz-Ağustos 1992'de Azerbaycan birlikleri uzun zamandır Ermeni işgalinde olan toprakların büyük bir bölümünü kurtarmış ve Hankendi önlerinde mevzilenmiştir. Ancak bu noktadan sonra ilerlemek imkân dahilinde olmamıştır.¹³⁷ Çünkü Azerbaycan'daki yeni yönetim Türkiye ve Batı taraftarı bir politika izlemeye başlamış, Rusya Federasyonu'nun bölgedeki etkinliğini azaltmak istemiş ve Rusya Federasyonu'yla eşit siyasi-ekonomik münasebetler kurmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla bu durum Rusya Federasyonu'yı rahatsız etmiş ve Rusya Federasyonu tekrar Ermenistan'a tam destek vermeye başlamıştır. Sonuç olarak, Elçibey yönetiminin toprakları geri alma girişimi başta iyi gitse de Rusya Federasyonu destekli Ermeni birlikleri karşısında yeni kurulmuş Azerbaycan askeri birlikleri yeterli olmamıştır.¹³⁸

Tüm bu gelişmeler yaşanırken Minsk Grubu vasıtasıyla görüşmeler devam etmiş ancak olumlu bir sonuç alınamamıştır. Hatta 27 Ağustos 1992 tarihinde Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in (Almatı'da) ve 19 Eylül 1992'de Rusya Federasyonu'nun (Soçi'de) arabuluculuğuyla görüşmeler gerçekleştirilip, protokol ve ateşkes antlaşması imzalanırsa da Ermenistan bunlara uymayarak, çözümsüz tavrını ve saldırılarını sürdürmüştür. Minsk Grubu taraflara çözüme yönelik görüşme çağrısı yapmaya devam etmiş ve iki devlete de askerî harekâtı durdurmayı teklif etmiştir ancak Ermeni devleti bu teklifi de görmezden gelmiştir.¹³⁹

Ermeni birlikleri 27 Mart 1993'te Kelbecer Rayonu'na saldırmış, saldırılar neticesinde 1 Nisan 1993'te Azerbaycan Cumhuriyeti; Avrupa Parlamentosu'na, dünya ülkeleri parlamentolarına, BM'ye ve AGİK'e başvuruda bulunmuştur. Başvuruda Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı yürüttüğü işgal faaliyetlerinde yeni bir seviyeye ulaşıldığı, işgalin artık açık bir biçimde gerçekleştiği belirtilmiştir. Çağrılarını

---

¹³⁶ Emine Vildan Özyılmaz, "Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2 (2013), s. 201 (ss. 191-208).

¹³⁷ Arif Acaloğlu, age, s. 21.

¹³⁸ Yusif Hasanov, age, s. 100.

¹³⁹ Musa Qasimli, age, s. 589, 591.

umursamayan Ermenistan, 2 Nisan 1993 tarihinde Kelbecer'i işgal etmiş¹⁴⁰ ve saldırı neticesinde ilçede yaşayan halkın bir kısmı öldürülmüş, diğer kısmı ise mülteci konumuna düşürülmüştür.¹⁴¹ Azerbaycan idaresinin işgalle ilgili olarak, uluslararası alanda sürdürdüğü yoğun diplomatik uğraşlar neticesinde, 30 Nisan 1993'te BM Güvenlik Konseyi'nde Azerbaycan-Ermenistan çatışması ve Kelbecer'in işgali hususu görüşülmüş, buna istinaden oybirliğiyle 822 sayılı karar kabul edilmiştir.¹⁴²

822 sayılı kararda; Azerbaycan topraklarının işgal edildiği belirtilirken, düşmanca fiillerin ve askerî harekâtın bir an önce sona erdirilmesi ve işgal altında olan toprakların hemen terk edilmesi istenmiştir. Ayrıca bölgedeki bütün devletlerin egemenliği, bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü ve güç kullanarak toprakların işgal edilmesinin kabul edilebilir olmadığı üstünde durulmuştur. Bunlar bahsi geçen kararın olumlu yüzüdür. Ancak kararda Ermenistan ve Azerbaycan çatışmasının nedenlerinden bahsedilmemiş, Kelbecer'in "yerel Ermeni güçleri" tarafından işgal edildiği belirtilmiştir. İşgal altındaki toprakların ne zaman boşaltılacağı hususundaysa net bir tarih verilmemiş ve işgal politikası izleyen devlete ne gibi bir yaptırım uygulanacağı da söylenmemiştir.¹⁴³

Ermenistan bu karara da uymamış, BM ve AGİK nezdinde görüşmeler devam ederken, Azerbaycan hem Ermeni saldırıları hem de siyasi bir krizle uğraşmak zorunda kalmıştır. Haziran 1993'te Azerbaycan'da bir darbe girişimi yaşanmıştır. Rusya Federasyonu'nun mühim bir desteğinin olduğu bilinen bu darbe girişimiyle tansiyon iyice yükselmiş ve ülke neredeyse iç savaşla karşı karşıya kalmıştır. Cumhurbaşkanı Ebulfez Elçibey ise başkentten ayrılarak, Nahçıvan'da olayların sakinleşmesini beklemiştir. Lakin Milli Meclis, Cumhurbaşkanı Elçibey'in başkentte olmadığını sebep göstererek cumhurbaşkanı yetkilerinin Meclis Başkanı Haydar Aliyev'e geçmesini önermiş ve alınan kararlar bu göreve vekâleten Haydar Aliyev gelmiştir. Ancak bir süre

---

¹⁴⁰ Musa Qasımlı, age, s. 591, 592.

¹⁴¹ Nazim Caferov, Araz Aslanlı, "Karabağ Sorununda Ateşkes ve Rusya", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 53 (2016), s. 246, 247 (ss. 239-260).

¹⁴² Araz Aslanlı, "Kafkasya'da Güvenlik ve İstikrara En Büyük Tehdit Karabağ Sorunu", (Ed: Cevid Veliyev-Araz Aslanlı) *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s. 168 (ss. 155-185).

¹⁴³ Musa Qasımlı, age, s. 598.

sonra gerçekleşen seçimle (3 Ekim 1993), Azerbaycan'ın yeni Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev olmuştur.¹⁴⁴

Azerbaycan'daki karışık durumu bilen Ermenistan, Azerbaycan topraklarına olan saldırılarını daha da arttırmış, nüfusunun tamamı Azerbaycan Türkü'nden oluşan Ağdam'ı işgale başlamış ve 23 Temmuz 1993 tarihinde Ağdam'ı işgal etmiştir.¹⁴⁵ Azerbaycan Ağdam'ın işgali üzerine yeniden BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuş ve 29 Temmuz 1993'te 853 sayılı karar kabul edilmiştir. Mevzu bahis kararda 822 sayılı karar teyit edilmiş ve Ağdam'ın işgali kınanarak, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün ve egemenliğinin korunması gerektiğinin üzerinde durulmuştur.¹⁴⁶

BM Güvenlik Konseyi ve AGİK Minsk Grubu'nun 822 ve 853 sayılı kararların uygulanması adına yürüttüğü çalışmalarda bir sonuca ulaşamamış çünkü Ermenistan tüm bunları görmezden gelerek saldırılarına devam etmiştir. Saldırıların ardı arkası kesilmezken Ermeni güçleri 11 Ağustos'ta başlayarak Fuzuli ve Cebrayıl rayonları üzerindeki saldırılarını artırmış ve 23 Ağustos 1993'te Fuzuli'yi, 25-26 Ağustos 1993'te Cebrayıl'ı, 31 Ağustos 1993'te ise Kubatlı ilini işgal etmiştir.¹⁴⁷ Tüm bu olayların ardından 14 Ekim 1993'te BM Güvenlik Konseyi tekrar bir araya gelmiş ve 874 sayılı üçüncü bir kararı kabul etmiştir. Bu kararda da genel hatlarıyla daha önce alınmış 822 ve 853 sayılı kararlara atıf yapılarak, bu kararların yerine getirilmesi için çağrıda bulunulmuş ve önceki kararlarda belirtilen endişelere tekrar yer verilmiştir. Ayrıca çatışmaya taraf devletlerin meselenin çözümüne yönelik uluslararası makamlara müracaat etmeleri istenmiştir. Bu açıdan 874 sayılı karar içerik olarak önceki iki kararın tekrarı mahiyetindedir ve daha önceki kararlarda yer alan talepler, mevzu bahis kararda tekrar vurgulanmıştır.¹⁴⁸

Azerbaycan için oldukça zor geçen bu günlerde, sorunun çözümüne yönelik girişimlerde bulunulduğu görülse de ne uluslararası örgütler ne de AGİK'e üye olan

---

¹⁴⁴ Arif Acaloğlu, age, s. 21.

¹⁴⁵ Nurlan Cavadov, Azerbaycan ve Birleşmiş Milletler, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008, s. 47.

¹⁴⁶ Umut Uzer, "Bölgesel Güvenlik Bağlamında Dağlık Karabağ Sorununun Dünya Siyasetindeki Yeri", *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1 (2017), s. 73 (ss. 70-76).

¹⁴⁷ Araz Aslanlı, age, s. 171, 172.

¹⁴⁸ Celil Aktaş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarında Dağlık Karabağ Sorunu, <https://bilimdili.com/dusunce/birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi-kararlarinda-daglik-karabag-sorunu/>, 14.10.2020, (Erişim Tarihi: 10.12.2021).

devletler, Ermenistan'a herhangi bir yaptırım uygulamamıştır. Hatta kritik durumlarda gizliden gizliye Ermenistan'ın desteklendiği görülmüştür. Ermenistan bu durumun bilincinde olarak saldırılarına devam etmiş ve 23 Ekim 1993'te Horadiz kasabasını, 28 Ekim-1 Kasım 1993'te Zengilan'ı işgal etmiştir.¹⁴⁹ Bu esnada AGİT Minsk Grubu meselesinin çözümü için "Acil Eylem Planı" hazırlamaya başlamış ancak DKÖB Ermeni topluluğunun temsilcilerinin karşı çıkmalarıyla bu girişim de sonuçsuz kalmıştır.¹⁵⁰

2-8 Kasım 1993 tarihinde AGİK Minsk Grubu'nun Viyana'da gerçekleşen toplantısında 9 devletin temsilcileri toplanarak, bölgedeki son olayları kınayan açıklamalarda bulunmuşlar ve toplantıya katılan ülkelerin ortak kararıyla bir beyanname kabul edilmiştir.¹⁵¹ Beynamede askeri saldırıların başlatılması ve yeni yerlerin güç kullanma suretiyle işgal edilmesi AGİT ilklerinin çiğnenmesi olarak değerlendirilmiştir. Beyannameyi kabul eden 9 devlet, işgal güçlerini Horadiz ve Zengilan'dan bir an önce çıkmaya ve BM Güvenlik Konseyi tarafından alınan kararlara uymaya çağırmıştır. Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını işgal etmesi hususunun ateşkes sağlandıktan ve işgal edilmiş bölgelerden silahlı güçlerin çıkarılmasının ardından toplanacak olan Minsk Konferansı'nda görüşüleceği belirtilmiştir.¹⁵²

Beynamede yanlış olan bazı noktalar vardır. Şöyle ki, ateşkes ihlali yapan, saldırılara ve toprak işgaline devam eden tarafın adı belirtilmemiştir. Minsk Grubu beynamede bunu "çatışmada karşıt taraflar" gibi genel kavramlarla geçiştirmiştir. Açık bir şekilde işgal edilmiş Azerbaycan topraklarında yaşayan Ermenilerin ve Ermenistan'ın adına yer verilmemiştir.¹⁵³ Daha sonra AGİT Minsk Grubu tarafından Viyana'da, BM Güvenlik Konseyi'nin 822, 853 ve 874 sayılı kararlarının uygulanmasına dair "Acil Eylem Planı" tekrar tarafların görüşüne sunulmuştur. Önceki planda olduğu gibi bu planda da çatışmalarda taraf olarak Ermenistan adına değinilmemiş, eski DKÖB Ermenileri taraf olarak gösterilmiştir. İşgal güçlerinin Şuşa ve Laçın'dan çıkarılması hususundan bahsedilmemiş ve meselenin Minsk

---

¹⁴⁹ Hatem Cabbarlı, age, s. 54.

¹⁵⁰ Nazim Caferov, Araz Aslanlı, age, s. 249.

¹⁵¹ Araz Aslanlı, age, s. 172.

¹⁵² Toğrul Aliyev, Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 45.

¹⁵³ Araz Aslanlı, age, s. 173.

Konferansı'nda müzakere edileceği belirtilmiştir. Bahsi geçen bu durumlar Azerbaycan için makul olmadığından, Azerbaycan tarafı "Viyana Planı"nı kabul etmemiştir.¹⁵⁴

Azerbaycan'ın müracaatı üzerine 12 Kasım 1993 tarihinde BM Güvenlik Konseyi 884 sayılı kararı almış ve kararda daha önce alınmış 822, 853 ve 874 sayılı kararlar teyit edilmiştir. Bu kararın da olumlu taraflarının yanı sıra kusurlu yerleri vardır. Dağlık Karabağ ve çevresi Ermeniler tarafından işgal edilmekte ve bölgeye Ermeniler tarafından silah taşınmaktadır. Ancak kararda bu ifadeler yer almamaktadır. Dolayısıyla bu durum Ermenistan'ı işgalci devlet olarak görmeme ve ayrılıkçı kurumu meşrulaştırma gayretinden başka bir şey değildir.¹⁵⁵ BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı 822, 853, 874 ve 884 sayılı kararların¹⁵⁶ hiçbiri uygulanmamış, dolayısıyla bu kararların Ermenistan üzerinde herhangi bir tesiri olmamıştır.

AGİK, BM, ABD, Rusya Federasyonu ve Kırgızistan 1993 senesinin sonlarından itibaren meselenin çözümüne yönelik türlü girişimlerde bulunmuşlarsa da Ermenistan'ın uyumsuz ve saldırgan tavrı yüzünden herhangi bir sonuç elde edilememiştir.¹⁵⁷ Ocak-Mart 1994 dönemi Ermenistan'ın ufak çaplı saldırıları ve AGİK ile Rusya Federasyonu'nun arabuluculuk girişimleriyle geçmiş ancak 9 Nisan'a gelindiğinde Ermeni birlikleri Terter'e yaklaşık bir ay süren büyük çaplı saldırılar gerçekleştirmiştir. 15 Nisan 1994'te Moskova'daki Bağımsız Devletler Topluluğu Devlet Başkanları zirvesi esnasında Rusya Federasyonu, Ermenistan ve Azerbaycan devlet başkanları toplanarak meseleyi müzakere etmiş ve "Dağlık Karabağ bölgesi ve çevresindeki olaylar" hususunda ortak bir bildiri yayımlanmıştır.¹⁵⁸

26 Nisan-2 Mayıs 1994'te AGİK heyeti bölgeye gelmiş ve 4-5 Mayıs 1994'te Bişkek'te Bağımsız Devletler Topluluğu Parlamentolararası Kurulu dahilinde Kırgızistan Parlamentosu ve Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı temsilcileri, Ermenistan ve Azerbaycan parlamentoları başkanları ve eski DKÖB'nin Türk ve Ermeni halkının temsilcilerini bir araya toplamıştır. 5 Mayıs 1994 tarihinde daha sonra

---

¹⁵⁴ Toğrul Aliyev, age, s. 45-46.

¹⁵⁵ Musa Qasımlı, age, s. 616.

¹⁵⁶ United Nations Security Council, Resolution 822, 30 April 1993; United Nations Security Council, Resolution 853, 29 July 1993; United Nations Security Council, Resolution 874, 14 October 1993; United Nations Security Council, Resolution 884, 12 November 1993. United Nations, "Security Council Resolutions -1993", <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>, (Erişim Tarihi: 10.12.2021).

¹⁵⁷ Hatem Cabbarlı, age, s. 54.

¹⁵⁸ Toğrul Aliyev, age, s. 47, 48.

imzalanacak ateşkes anlaşmanın temelini oluşturacak olan “Bişkek Protokolü” imzalanmıştır.¹⁵⁹ Bu protokole istinaden 8 Mayıs’ı 9 Mayıs’a bağlayan geceden başlayarak ateşin durdurulacağı, başka birçok sorunla birlikte mültecilerin yerlerine geri dönmelerinin sağlanacağı hususunda anlaşmaya varılmıştır. 9 Mayıs 1994 tarihinde eski DKMV’deki ayrılıkçı Ermeni liderliğinin temsilcileri ile Azerbaycan ve Ermenistan savunma bakanları arasında ateşkesle alakalı bir anlaşma imza edilmiştir.¹⁶⁰ 12 Mayıs 1994’te ise ilk olarak amacı çatışmaların sona ermesi ve ardından meselenin barışçıl bir şekilde çözülmesi olan ateşkes yürürlüğe girmiştir.¹⁶¹

2.1.4. 1994 Ateşkes Süreci

Ateşkes antlaşmasının imzalanmasından kısa bir süre sonra Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev iç siyasette istikrarı yeniden sağlayarak, Karabağ meselesinin üzerine gitmeye başlamış, AGİT dahil olmak üzere diğer uluslararası güçler maiyetinde girişimlerde bulunmuştur. Bu hususta AGİT vasıtasıyla meselenin çözümüne yönelik 1996 yılında yeni bir plan hazırlanmıştır.¹⁶² 1996 yılında Lizbon’da yapılan AGİT Zirve Toplantısı’nda, Ermenistan-Azerbaycan arasındaki sorunun çözümü için hazırlanan belgede; Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün Ermenistan tarafından tanınması, Dağlık Karabağ’a “kendi kendini yönetme” imtiyazının verilmesi ve bölgedeki nüfusun emniyetinin sağlanması gibi hükümlere yer verilmiştir. Tüm üye devletlerce kabul edilen bu belge Ermenistan tarafından reddedilmiştir. Ayrıca 1997 Şubat’ta dönemsel eş başkanlığın yerini artık üç ülkenin daimî temsil ettiği eş başkanlık almıştır. Rusya Federasyonu, Fransa ve ABD’nin sorumluluğunda olan bu eş başkanlık konumuyla bütün inisiyatiflerin Rusya Federasyonu’nda olması engellenerek bir çeşit denge kurulmuştur.¹⁶³

Lizbon Zirvesi’nin ardından meselenin çözümüne yönelik müzakereler sürdürülmüş ve eş başkanlar tarafından 18 Temmuz 1997’de “Paket Çözüm”, 2 Aralık 1997’de “Aşamalı Çözüm” ve 7 Kasım 1998’de “Ortak Devlet” adıyla üç adet barış anlaşması taslağı ortaya konmuştur. İlk iki tasarı Azerbaycan Devleti tarafından kabul

---

¹⁵⁹ Araz Aslanlı, age, s. 174, 175.

¹⁶⁰ Nazim Cafersoy, Araz Aslanlı, age, s. 251.

¹⁶¹ Yusif Hasanov, age, s. 103.

¹⁶² Emine Vildan Özyılmaz, age, s. 202.

¹⁶³ Reha Yılmaz, age, s. 85.

edilirken, Ermeni Devleti tarafından kabul görmemiştir. Bunun üzerine AGİT Minsk Grubu eş başkanları üçüncü taslağı sunmuş ancak bilhassa Rusya Federasyonu eş başkanının kontrolünde hazırlanan üçüncü taslak Azerbaycan tarafından reddedildiği için uygulamaya geçirilememiştir.¹⁶⁴

Azerbaycan-Ermenistan arasındaki meselenin çözümüne yönelik bölge devletleri (Rusya Federasyonu, Türkiye, Gürcistan, İran) türlü sebeplerle arabuluculuk teklifinde bulunmuşlardır. Bu tekliflerden Rusya Federasyonu ve İran'ın kabul edilirken, Türkiye'nin teklifi Ermenistan tarafından kabul edilmemiş, Gürcistan teklifiyse çok önemsenmemiştir. Ayrıca İran'ın ateşkes ardından yaptığı arabuluculuk teklifleri Azerbaycan'ın sert tepkisiyle reddedilmiştir. Rusya Federasyonu'nun bu yoldaki girişimleri hem Azerbaycan ve Ermenistan ile yapılan karşılıklı ziyaretler hem de AGİT bünyesinde devam etmiştir.¹⁶⁵

Ateşkesin ardından Fransa'da barışın sağlanması için pek çok girişimde bulunmuştur. Hatta daha öncesinde 1997 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'ın uğraşlarıyla neredeyse barış sağlanacakken, Ermenistan'da Levon Ter-Petrosyan'ın devrilerek yerine Robert Koçaryan'ın geçmesiyle yine olumlu bir sonuç alınamamıştır. Mart 2001'de Paris'te uzun uğraşlar sonucunda, Ermenistan ve Azerbaycan Devlet Başkanları Fransa Cumhurbaşkanı Chirac'ın arabuluculuğuyla yeni bir görüşme yapmış ancak kesin bir çözüm bulunamamıştır. 4-5 Mart 2001'de Fransa'da soruna taraf iki devlet başkanıyla yapılan görüşmeyle beraber ikili görüşmelerin sayısı 15'e çıkmıştır.¹⁶⁶

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki meselenin görüşülmesi için ABD'de arabuluculuk faaliyetlerini sürdürmüş ve bu husustaki en mühim adım Nisan 2001'de Key-West'te atılmıştır. ABD Dışişleri Bakanı Powell'in arabuluculuğuyla 3-7 Nisan 2001 tarihinde yapılan görüşmeler de Karabağ meselesini çözümlene girişimleri bakımından bir ilk gerçekleştirmiştir. Görüşmeler öncesinde ABD'nin "Karabağ sorununun geçmişine dair" yayımladığı resmi raporda, Ermeni birliklerinin Azerbaycan topraklarını işgal ettiğine dair ifadeler yer almıştır. Lakin görüşmenin ardından, genel

---

¹⁶⁴ Detaylı bilgi için bkz: Toğrul Aliyev, age, s. 136, 139.

¹⁶⁵ Araz Aslanlı, "Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu", *Avrasya Dosyası*, (Azerbaycan Özel Sayısı) Sayı: 1 (2001), s. 418, 419 (ss. 393-430).

¹⁶⁶ Araz Aslanlı, "Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Son Girişimleri Işığında Karabağ Sorunu: Çözüme Doğru mu?", *Stratejik Analiz*, Sayı: 12 (Nisan 2001), s. 56.

olarak olumlu açıklamalar yapılmış olsa da buradan da bir sonuca ulaşılamamıştır.¹⁶⁷ Ayrıca eş başkanlarca, Cenevre’de 15 Haziran 2001 tarihinde başka bir görüşmesinin yapılmasına karar verilmiştir. Ancak tarafların bu görüşmeden de bir sonuç çıkmayacağını düşünmesi ve görüşmenin yapılmasına gerek olmadığını belirtilmesiyle Cenevre görüşmesi gerçekleştirilememiştir.¹⁶⁸

2002 senesinde Viyana’da bir araya gelen AGİT Minsk Grubu sorununa çözümü için 2-3 ayda bir toplanarak Karabağ sorunu üzerine görüşmeler gerçekleştirilmesi teklifinde bulunmuş, teklif başta kabul edilse bile sürecin devamında uygulamaya geçmemiştir. Karabağ sorunu için AGİT Minsk Grubu’nun sürdürdüğü görüşmeler 2003’te Ermenistan ve Azerbaycan’da yapılacak devlet başkanlığı seçimleri nedeniyle geçici süreyle askıya alınmıştır.¹⁶⁹

Nisan 2004’te Azerbaycan ve Ermenistan Dışişleri Bakanları Prag’da bir araya gelerek, sorunun çözümüne ilişkin görüşmeler gerçekleştirmiş ve “Prag Süreci” şeklinde adlandırılan bu süreçte¹⁷⁰ Azerbaycan’ın yeni seçilmiş devlet başkanı İlham Aliyev ile Robert Koçaryan arasında dört görüşme yapılmıştır. Prag sürecinde bir taslak plan hazırlanmış ve planda; Ermenistan’ın Azerbaycan’a ait olan yedi rayonu terk etmesi, mültecilerin yerleşim yerlerine geri dönemlerine müsaade edilmesi, Ermenistan-Türkiye ve Ermenistan-Azerbaycan arasındaki hudutların açılması ayrıca sürecin devamında Dağlık Karabağ’ın statüsü için Azerbaycan’da referandum gerçekleştirilmesi öngörülmüştür.¹⁷¹ Lakin yapılacak referandum ve yurtlarını terk etmek zorunda bırakılmış Azerbaycan Türklerinin geri dönmesi konusunda anlaşmazlıklar çıkması, bu sürecin olumsuz sonuçlanmasına neden olmuştur.¹⁷²

Ocak 2005’te Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi, Azerbaycan açısından önemli bir karar almıştır. AKPM Genel Kurul’u, “Azerbaycan topraklarının Ermenistan

---

¹⁶⁷ Araz Aslanlı, *Tarihten Günümüze Karabağ...*, s. 425, 426.

¹⁶⁸ Türk Dünyasının Kanayan Yarası: Karabağ, <https://www.altayli.net/turk-dunyasinin-kanayan-yarasi-karabag.html>, 26.04.2015, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

¹⁶⁹ Toğrul Aliyev, age, s. 142.

¹⁷⁰ İdil Tunçer Kılavuz, “Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği”, *Avrasya Etüdüleri*, Sayı: 2 (2017), s. 59 (ss. 51-78).

¹⁷¹ Büşra Öğütçü, Muzaffer Ercan Yılmaz, “Dağlık Karabağ Sorununda Uluslararası Arabuluculuk”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2021), s. 176 (ss. 162-191).

¹⁷² Azerbaycan, Ermenistan ve Agit Minsk Grubu Çerçevesinde Karabağ Sorunu, <http://politikaakademisi.org/2013/09/28/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/>, 28.09.2031, (Erişim Tarihi: 13.12.2021).

tarafından işgale uğrandığına ilişkin” aldığı yeni karar Azerbaycan’ın mücadelesinde haklı olduğu bir kez daha doğrulanmıştır. Ayrıca kararda AGİT Minsk sürecinin desteklendiği, yurtlarından ayrılmak zorunda kalan kişilerin ve göçmelerin evlerine dönme haklarının doğrulandığı, Minsk Grubu aracılığıyla devam eden süreçte başarısız olunması durumunda tarafların Uluslararası Adalet Divanı’na gitme seçeneğini de göz önünde bulundurmaları gerektiği belirtilmiştir.¹⁷³

2006 yılında da uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla Azerbaycan ve Ermenistan’ı bir araya getirme gayretleri devam etmiş ve Minsk Grubu eş başkanları sonraki yıl için daha olumlu gelişmeler yaşanacağı konusunda görüş birliğine varmışlardır.¹⁷⁴ AKPM Genel Kurulu’nun aldığı bu kararın yanı sıra BM Genel Kurulu da 7 Eylül 2006 tarihinde “Azerbaycan’ın İşgal Edilmiş Bölgelerindeki Durum” adında bir karar kabul etmiştir.¹⁷⁵ 29 Kasım 2007 tarihinde ise AGİT’in Madrid’de düzenlenen Bakanlar Konseyi toplantısı esnasında, Minsk Grubu eş başkanları Azerbaycan ve Ermenistan’a “Dağlık Karabağ Çatışmasının Barışçıl Çözümü Hakkında Temel Prensipler” adıyla bir belge sunmuşlardır. Bu belge taraflar için resmi bir öneri olması ve gelecekte gerçekleştirilecek görüşmeler için temel teşkil etmesi için oluşturulmuştur.¹⁷⁶

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki ateşkesin ilanından beri yaşanan en büyük çatışma 2008 yılında Ağdere’de gerçekleşmiştir. Ancak taraflar sorunun çözümüne yönelik görüşmelere devam etmiştir.¹⁷⁷ 2008 yılında Azerbaycan lehine önemli bir gelişme yaşanmıştır. BM Genel Kurulu 14 Mart 2008 tarihli “Azerbaycan’ın İşgal Edilmiş Topraklarının Durumuna İlişkin” önemli bir kararı gündeme getirmiştir.¹⁷⁸ Kararda; Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü, yurtlarından edilen insanların yerleşim yerlerine geri dönmelerine dair hakları ve Ermeni birliklerinin işgal ettikleri Azerbaycan topraklarını terk etmeleri yer almaktadır. Lakin kararın alınma aşamasında yapılan oylamada Azerbaycan’ı rahatsız eden bir durum oluşmuştur. Şöyle ki, Minsk Grubu eş

---

¹⁷³ Mahir Garibov, age, s. 347, 350.

¹⁷⁴ Şevkiye Duygu Ata, Dağlık Karabağ Sorunu, T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2010, s. 69.

¹⁷⁵ Nurlan Cavadov, age, s. 54.

¹⁷⁶ İdil Tunçer Kılavuz, age, s. 60.

¹⁷⁷ Barış Özdal, “AGİ(K)T Minsk Grubu’nun Dağlık Karabağ Sorunu’nun Barışçıl Yöntemlerle Çözüm(süzlüğü) Sürecinde Başarısız Olma Nedenlerinin Analizi”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünyü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 148 (ss. 135-163).

¹⁷⁸ Göknül Erbaş Doğan, “Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 2 (2020), s. 171 (ss. 167-181).

başkanları ABD, Fransa ve Rusya Federasyonu oylama sırasında karşı oy kullanarak, kararın uygulamaya girmesine tepki vermişlerdir. Dolayısıyla bu durum Azerbaycan'ın Minsk Grubu'na olan güveninin zedelenmesine neden olmuştur. Eğer söz konusu karar uygulanmış olsaydı, Azerbaycan-Ermenistan çatışması tamamen çözümlenmiş olacaktı ama Minsk Grubu eş başkanları kararın uygulanabilmesi için Ermenistan'ın da kararı kabul etmesi gerektiğini söyleyerek, dengeli toprak bütünlüğünü önermişlerdir. Oysaki uluslararası hukukta dengeli toprak bütünlüğü kavramı yer almamaktadır.¹⁷⁹ Görüldüğü üzere, her defasında arabuluculuk görevi üstlendiklerini vurgulanan Minsk Grubu eş başkanları, Ermenistan'ın işgalciliğini gösteren bu kararın karşısında durarak, aslında Ermeni Devleti'ni desteklerini ortaya koymuşlardır.

19 Mart 2008 tarihinde daha önce Madrid'de düzenlenen toplantıya istinaden (29 Kasım 2007) Minsk Grubu tarafından Madrid Prensipleri (Temel Prensipler) Plan'ı açıklanmıştır. Plan'ın önemli noktaları şu hususlardı; Dağlık Karabağ çevresindeki işgale uğramış yerlerin Azerbaycan'a verilmesi, Laçın ve Kelbecer için özel bir düzenleme yapılması, Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasındaki ulaşımı sağlayan koridorun açılması, Dağlık Karabağ'a uluslararası geçici statü verilmesi, Dağlık Karabağ'ın geleceğini tayin etmek için referandum yapılması, Dağlık Karabağ ve işgal altındaki bölgelere bilhassa da Kelbecer civarına uluslararası barış gücünün konumlandırılması.¹⁸⁰ Tüm bu aşamaların gerçekleşmesi ise Dağlık Karabağ'ın nihai statüsünü tayin etmeyi sağlayacak mekanizmayla ilgili anlaşmaların imzalanmasından sonra başlayacaktı. Bu koşullarda, Azerbaycan tarafı ilk defa, de-facto Dağlık Karabağ yönetimini tanımış olacak ve onunla çalışacaktı. Lakin Azerbaycan idaresi genel itibarıyla Madrid İlkelerini onaylamaya yanaşsa da süreç içerisinde Ermenistan birden bu plandan uzaklaşmış ve herhangi bir somut davranış sergilemeyi kabul etmemiştir.¹⁸¹

2 Kasım 2008 tarihinde Rusya Federasyonu'nda bir araya gelen Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları arasında gerçekleşen görüşme “çözüm için askeri yola

---

¹⁷⁹ Emin Şihaliyev, Reha Yılmaz, “Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları”, *Bilge Strateji*, Sayı: 13 (2015), s. 34 (ss. 31-54).

¹⁸⁰ Ana hatlarıyla Dağlık Karabağ Sorunu, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ana-hatlariyla-daglik-karabag-sorunu>, 24.01.2014, (Erişim Tarihi: 13.12.2021).

¹⁸¹ Dağlık Karabağ'da çözüm girişimleri: AGİT Minsk Grubu'nun müzakere çıkmazı, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/daglik-karabagda-cozum-girisimleri-agit-minsk-grubunun-muzakere-cikmazi>, 23.10.2012, (Erişim Tarihi: 13.12.2021).

başvurulmayacağına dair” kabul edilen Moskova Bildirisi ile son bulmuştur.¹⁸² İmzalanan bu anlaşma ile ateşkesin büyük ölçüde güvenceye alınması umut edilmiştir. Çünkü soruna taraf iki devlet ilk defa Rusya Federasyonu’nun imzaladığı bu belgeyle meselenin çözümü için barışçıl yollara bağlı kalacaklarını belirtmişlerdir. Lakin anlaşmanın imzalandığı zaman ve devam eden yıllarda ateşkes ihlalleri yaşanmıştır. Örneğin, 10 Eylül 2009 tarihinde Ermeni birliklerinin Ağdam üzerine saldırmasıyla 5 Ermeni askeri ölmüş, 10 Ermeni askeri yaralanmıştır. Aynı şekilde 2010 senesinde de Ermenistan’ın yaptığı ateşkes ihlali neticesinde, 5 Ermeni askeri hayatını kaybederken, onlarca asker yaralanmıştır.¹⁸³

27 Ekim 2010 tarihinde Rusya Federasyonu’nun Heşterhan şehrinde Azerbaycan Devlet Başkanı İlham Aliyev ve Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan, Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dmitri Medvedev’in vasıtasıyla bir toplantı gerçekleştirmişlerdir. Görüşmenin neticesinde ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiride daha önce imzalanan Moskova Bildirisi’ne sadık kalınacağı, meselenin siyasal ve diplomatik yöntemlerle çözümü için çaba gösterileceği ve ateşkesin güçlendirilmesi amacıyla yönelik karşılıklı güven artırıcı gayretlerin gösterileceği üzerinde durulmuştur.¹⁸⁴ Ayrıca çıkan çatışmalarda hem Ermenistan hem de Azerbaycan’a ait askerlerin cenazelerin karşı tarafların denetimi altında kalan bölgelerde olduğundan, cenazeler alınamamıştır. Bu durum ise mevzu bahis görüşmede imzalanan anlaşmayla halledilmiştir. Ateşkesin güçlendirmesine yönelik toplantıların yoğunlukla yapıldığı zamanlarda, Ermeni birlikleri yine saldırılarına devam etmiş ve Ermenilere ait bir keskin nişancı Ağdam’ın işgale uğramamış Şıhlar köyündeki bir çocuğu 8 Mart 2011’de kafasına ateş ederek öldürmüştür.¹⁸⁵

Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya Federasyonu devlet başkanları Temmuz 2011’de Kazan’da tekrar bir araya gelerek Madrid Prensipleri hususunda görüşmüşler fakat Ermenistan’ın Kelbecer ve Laçın’dan çekilmeyi kabul etmemesi nedeniyle bu görüşmeden bir sonuç alınamamıştır.¹⁸⁶ Rusya Federasyonu Devlet Başkanı’nın teklifiyle 23 Ocak 2012’de Azerbaycan ve Ermenistan devlet başkanları Soçi’de ve 27

---

¹⁸² Araz Aslanlı, Kafkasya’da Güvenlik ve İstikrara En Büyük..., s. 180.

¹⁸³ Nazim Caferov, Araz Aslanlı, age, s. 254, 255.

¹⁸⁴ Araz Aslanlı, Kafkasya’da Güvenlik ve İstikrara En Büyük..., s. 180.

¹⁸⁵ Nazim Caferov, Araz Aslanlı, age, s. 255.

¹⁸⁶ Hülya Koç, Burçin Hafize Tarcan, age, s. 107, 108.

Ekim 2012’de Paris’te Minsk Grubu eş başkanları ile AGİT başkanının katılımıyla dışişleri bakanları düzeyinde başka bir görüşme gerçekleştirilmiş ancak kayda değer bir sonuç elde edilememiştir. 19 Kasım 2013 tarihinde Viyana’da tekrar bir araya gelinmiş ama bu görüşmeden de bir netice alınamamıştır.¹⁸⁷

Ağustos 2014’te, Kasım 2014’te, Aralık 2015’te ve diğer bazı önemli zamanlarda ne zaman üst düzey toplantılar gündeme gelse, Ermenistan tarafından ateşkes ihlalleri yapılmış ve her iki taraftan da kayıplar verilmiştir. Çatışmaların ardından savaş senaryoları mevzu bahis olsa da gerginliklerden kısa bir sonra eski düzene devam edilmiştir.¹⁸⁸ Çatışmalar üzerine Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, savaşın sürdüğünü sert bir şekilde dile getirmiştir.¹⁸⁹ 1994 ateşkesinin ardından yaşanan en büyük çatışma ise Nisan 2016’da gerçekleşmiştir.

2.1.5. Nisan Dövüşleri (4 Gün Savaşı) (2-5 Nisan 2016)

1994 ateşkesinin ardından yaşanan en mühim gelişmelerden biri 2-5 Nisan 2016’da gerçekleşen ve “4 Gün Savaşı” olarak adlandırılan çatışmalardır. Ateşkes süresi boyunca birçok kez ateşkes ihlali ve küçük çapta çatışmalar yaşanmışsa da Nisan 2016’da yaşanan çatışma boyutu ve sonuçları itibariyle daha öncekilerden farklı bir özelliğe ve öneme sahiptir. Çünkü savaş sadece cephe hattında verilmemiştir. Sosyal medya ve diğer medya araçları vasıtasıyla büyük bir propaganda savaşı da başlamıştır.¹⁹⁰ Ermeni birlikleri 2 Nisan 2016’da ateşkesteki sonraki en büyük provokasyon hareketini yapmışlardır. Ayrıca çatışmaların soruna taraf iki devletin liderlerinin ABD’de 31 Mart-1 Nisan arasında düzenlenen, Nükleer Güvenlik Zirvesi’nde oldukları zamana denk gelmesi geçmişte olduğu gibi yine tesadüf değildir.¹⁹¹

2 Nisan’da Azerbaycan güçleri Ermeni mevzilerine yoğun ve hızlı bir taarruz gerçekleştirmişler, bunun sonucu olarak ise Talış köyü (Terter bölgesinde) dahil,

---

¹⁸⁷ Hatem Cabbarlı, age, s. 66.

¹⁸⁸ Nazim Caferov, Araz Aslanlı, age, s. 255.

¹⁸⁹ Umut Uzer, age, s. 74.

¹⁹⁰ Turgut Kerem Tuncel, Karabağ’da Yaşanan “4 Gün Savaşı”nın Kısa Bir Değerlendirmesi, Yorum No: 2016/21, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/KARABAG-DA-YASANAN-4-GUN-SAVASI-NIN-KISA-BIR-DEGERLENDIRMESI>, 14.04.2016, (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

¹⁹¹ Ramin Sadıgov, “1994 Ateşkes Antlaşması’ndan Sonra Karabağ’da Yaşanan İlk Ciddi Çatışma: 2016 Nisan Savaşı”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 237 (ss. 233-253).

Ermenilerin kontrolünde olan sekiz mevki Azerbaycan ordusu tarafından ele geçirilmiştir. Ancak süreç içerisinde Ermeniler Talış köyünü tekrar kontrolleri altına almışlardır.¹⁹² 3 Nisan'da Azerbaycan Savunma Bakanı Zakir Hasanov bir açıklama yaparak, Ermeni güçlerinin Azerbaycan yerleşim yerlerini terk etmelerini ve saldırıyı sonlandırmalarını, aksi halde Hankendi'ni vuracaklarını söylemiştir. Ermenistan ise Azerbaycan'dan gelen bu açıklamaya karşılık olarak, Azerbaycan'ın doğal gaz ve petrol boru hatlarına saldırı düzenleyeceklerini açıklamıştır. Aynı gün içerisinde Azerbaycan Savunma Bakanlığı tek taraflı ateşkes ilan ettiğini duyurmuştur.¹⁹³ Ancak Azerbaycan'ın bu hamlesi Ermenistan tarafından bir kandırmaca olarak algılanmış ve Ermeniler kaybettikleri mevzileri geri almak adına yeni saldırılar başlatmıştır ama Azerbaycan güçlerince geri püskürtülmüşlerdir.¹⁹⁴

4 Nisan günü, Azerbaycan tarafı bir kayıt yayınlarak, Karabağ'da bulunan Ermeni karargâhının imha edildiğini ve çok sayıda Ermeni subayının öldürüldüğünü beyan etmiştir. Aynı gün cephe hattında ilerleyen ve Ermeni gönülleri taşıyan bir otobüsün İsrail yapımı insansız hava araçları ile vurulduğu hakkında haberler de gelmiş ve çatışma bölgesine yakın bir yerdeki Ermeni köylerinin boşaltıldığına dair haberler yayımlanmıştır.¹⁹⁵ 2-5 Nisan arasındaki yoğun çatışmalar ilki Azerbaycan tarafından tek taraflı ateşkes ilan edilen ama Ermenistan'ın yok saydığı ve devamında ilan edilen ikinci ateşkesle ancak durmuştur.¹⁹⁶

Ermeni tarafının bu çatışmalarda medya ve sosyal medyasında yürüttüğü propagandasına da değinmek gerekmektedir. Ermeniler, 50-60 Azerbaycanlı IŞİD militanının Azerbaycan birliklerinin yanında yer almak için çatışma bölgesine doğru geldiğine ve yine IŞİD göndermesi yaparak, Azerbaycan askerlerinin Ezidi kökenli bir Ermeni askerinin kafasını keserek öldürüldüğü iddia etmiştir. Yani Ermenistan dünyanın gündeminde olan IŞİD terörünü propaganda gayesiyle kullanmak şeklinde bir yol izlemiştir. Bunlara ek olarak, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in üzerinden

---

¹⁹² Tuncel Turgut Kerem, "Güney Kafkasya'da 2-5 Nisan 2016'da Yaşanan 4 Gün Savaşı", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 53 (2016), s. 303 (ss. 301-338).

¹⁹³ Turgut Kerem Tuncel, age, s. 304.

¹⁹⁴ Ramin Sadıgov, age, s. 239.

¹⁹⁵ Turgut Krem Tuncel, age, s. 304.

¹⁹⁶ Nazim Cafersoy, "4 Gün Savaşı" ve Bölgesel Dengeler, <https://www.dw.com/tr/4-g%C3%BCn-sava%C5%9F%C4%B1-ve-b%C3%B6lgesel-dengeler/a-19168839>, 06.04.2016, (Erişim Tarihi: 18.12.2021).

yolsuzluk, insan hakları ihlalleri ve despot bir yönetim anlatılarak, Batı devletlerinden destek görmek amaçlanmıştır.¹⁹⁷ Ermenistan'a bu tür asılsız haber ve yorumların herhangi bir faydası olmamış ve savaş Ermenistan'ın mağlubiyetiyle sona ermiştir. Bu savaş aynı zamanda muhtemel bir savaşta Ermenistan askeri birliklerinin daha büyük kayıplar vereceğini gözler önüne sermiştir.¹⁹⁸

Azerbaycan Savunma Bakanlığı çatışmalarda verilen kayıplarla ilgili 5 Nisan'da yaptığı açıklamada, 31 askerin şehit olduğunu söylese de ilerleyen günlerde kayıpların daha fazla olduğu haberlerinin ardından bakanlık, bunun bir devlet sırrı olduğunu açıklamıştır. Ancak ileriki yıllarda sayısının 92 olduğu anlaşılmıştır. Ermenilerin kayıpları hakkında ise Ermenistan Savunma Bakanlığı 13 Nisan 2016 tarihli resmi verisinde, asker kayıplarının toplam 77 olduğunu belirtmiştir. Ermeni tarafının asker kayıpları hususunda doğru veriler sunmadığı bilindiğinden verilen sayıların doğruluğu tartışmalıdır. Azerbaycan Savunma Bakanlığı, karşı taraftan 320'nin üzerinde askerin öldürüldüğünü açıklamıştır.¹⁹⁹

Bu çatışma Azerbaycan'ın zaferine giden yolda yaşanan kırılma noktalarından birisi olmuştur. Keza çatışmalar neticesinde, Terter çevresine hâkim tepeler Cebrayıl ilçesinin Leletepe yüksekliği ve Çocuk Mercanlı Goranboy ilçesinin Gülistan Köyü ve Terter ilçesine bağlı Madagiz Köyü güzergâhındaki birçok yer geri alınmıştır. Anlaşılacağı üzere, Azerbaycan'ın bu zaferiyle Ermenilerin uydurdukları “geçilmez Ermeni istihkamları” miti yok edilmiştir.²⁰⁰ Azerbaycan ordusunun bu mevzileri geri alması ve karşı tarafa büyük zayıf vermesiyle, Azerbaycan ordusunun motivasyonu artmıştır.

Savaş esnasında ABD'nin kayıtsızlığı, İran'ın fırsat kovalaması, Rusya Federasyonu'nun pasifliği ve Türkiye'nin kardeş devlet Azerbaycan'a gösterdiği destek Ermenistan'ın büyük bir hayal kırıklığına uğramasına neden olmuştur. Fransa geçmişte olduğu gibi bu çatışmalarda da Ermeni yanlısı olduğunu belli etse de AB ve ABD'nin

---

¹⁹⁷ Turgut Kerem Tuncel, Karabağ'da Yaşanan “4 Gün Savaşı”nın Kısa Bir Değerlendirmesi, Yorum No: 2016/21, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/KARABAG-DA-YASANAN-4-GUN-SAVASI-NIN-KISA-BIR-DEGERLENDIRMESI>, 14.04.2016, (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

¹⁹⁸ Ali Asker, Zeynep Gizem Özpınar, “Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1 (2021), s. 88 (ss. 83-106).

¹⁹⁹ Ramin Sadıgov, age, s. 241, 242.

²⁰⁰ Ali Asker, Azerbaycan'ın Son Hamlesi ve Çatışmanın..., s. 118.

açıklamaları, tarafları anlaşma masasına çağırarak diplomatik söylemlerle sınırlı kalmıştır. BM Güvenlik Konseyi kararlarına uygun olarak, AKPM Başkanı Pedro Agramunt, Ermenistan'ın Azerbaycan ait olan topraklardan çekilmesi ve anlaşmaya varılması gerektiğini vurgulamıştır.²⁰¹ 4 Gün Savaşları, Ermenistan siyasetinin tam bir enkaza dönmesine sebebiyet vermiş; bazı üst düzey görevliler ve askerler tutuklanmıştır.²⁰² Bu savaşta Azerbaycan halkının, Azerbaycan ordusuna verdiği destek ve işgal altındaki topraklarını geri alma arzularının diri olması, savaşın kazanılmasında rol oynayan önemli etkenler birisidir.

---

²⁰¹ Bkz: Nazim Cafersoy, “4 Gün Savaşı” ve Bölgesel Dengeler, <https://www.dw.com/tr/4-g%C3%BCn-sava%C5%9F%C4%B1-ve-b%C3%B6lgesel-dengeler/a-19168839>, 06.04.2016, (Erişim Tarihi: 18.12.2021).

²⁰² Esmâ Özdaşlı, “İkinci Karabağ Savaşı’nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırıların Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:1 (2021), s. 56 (ss. 51-83).

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

“ERMENİ MESELESİ”NDE SON KIRILMA NOKTASI: II. KARABAĞ SAVAŞI

3.1. Tovuz Savaşı (12-18 Temmuz 2020)

İkinci Karabağ Savaşı'na giden zaman zarfında, Ermenistan Devleti'nin çatışma alanı dışında gerçekleştirdiği en mühim saldırılardan biri “Tovuz Saldırıları”dır. 12-18 Temmuz 2020 tarihlerinde düzenlenen bu saldırılar, 4 Gün Savaşı'nın (2-5 Nisan 2016) ardından yaşanan en büyük çatışmalardır. Tovuz saldırılarının en önemli niteliği ve uluslararası alanın ilgisini çeken kısmı, çatışmaların sıcak temas bölgesinin dışında gerçekleşen en geniş çaplı saldırılardan biri olmasıdır.²⁰³ Ermenistan ve Azerbaycan sınır hattında yaşanan bu çatışmalarda, Ermeni tarafı sınır gerisinden Azerbaycan'ın sivil ve askeri yerleşim yerlerine top atışları ve roketatarlarla saldırılar gerçekleştirmiştir. Azerbaycan ise bu saldırılara, top atışları ve tanklarıyla karşılık vermiştir. 12 Temmuz ile sınırlı kalmayan çatışmalar, ilerleyen günlerde de aralıklı olarak sürmüştür.²⁰⁴ Ermeni güçlerinin Tovuz bölgesinde düzenlediği provokasyonlar, askerler ile sivillere ateş açılması, sınır ihlalleri bölgenin güvenliğini sarsma temelli bir harekettir. Saldırıları sırasında Ermeni topçuların, Tovuz'un Dondar Kuşçu ve Ağdam köylerini hedef alması sivillere kasten saldırıldığının göstergesidir.²⁰⁵ Saldırıları neticesinde Tümgeneral Polad Heşimov, Albay İlgar Mirzeyev ile 11 asker şehit olmuş, iki polis yaralanmıştır.²⁰⁶

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev konuya ilişkin açıklamasında, sivil yerleşim alanlarına saldırılar gerçekleştiren Ermenistan'ın faşist bir devlet olduğunu belirtmiş, Ermeni kuvvetlerinin bir adım dahi ilerleme gösteremediğinin ve bunu asla

---

²⁰³ Age, s. 57.

²⁰⁴ Mehmet Çağatay Güler, “Tovuz Sınında Azerbaycan ile Ermenistan Arasında Yaşanan Çatışma ve Arka Planı”, *SETA/PERSPEKTİF*, Sayı: 292 (2020), s. 2 (ss. 1-6).

²⁰⁵ Elnur Paşa, “Karabağ Sorunu: Tarihi Gerçekler, Jeopolitik Çıkarlar Ve Çözüm Süreci”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2021), s. 207 (ss. 192-215).

²⁰⁶ Hatem Cabbarlı, age, s. 76.

başaramayacaklarının altını çizmiştir. Ayrıca Aliyev, Azerbaycan'ın arzuladığı takdirde Ermenistan'ın o bölgesindeki topraklarının büyük bir bölümünü elinden alabileceğini fakat bu şekilde bir amaçları olmadığını söylemiştir.²⁰⁷

Tovuz Saldırıları'nda üzerinde durulması gereken önemli konulardan biri, saldırıların ülkenin batısındaki Tovuz ilindeki enerji hatlarının geçtiği alanda olmasıdır. Konuya bu açıdan bakıldığında Ermenistan'ın bu yönde bir saldırı gerçekleştirmiş olması, Azerbaycan'ın ve dolayısıyla bölgedeki projelere ortak ülkelerin çıkarlarını zedelemeye yönelik bir girişimdir. Çünkü Tovuz, Azerbaycan'ın ekonomik ve siyasi bakımından Batı'ya çıkan yoludur. Nitekim TANAP'ın (Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı) başlangıcı olan Güney Kafkasya doğalgaz hattı, Bakü- Tiflis- Kars demiryolu hattı, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol hattı ve Bakü-Gürcistan karayolu gibi önemli projelerin geçiş istikâmeti bu bölgedir.²⁰⁸ Kısacası Ermenistan bu savaşı başlatarak, müttefiklerini arkasına almayı ve bu yolla Azerbaycan'ın ekonomik gücünü zedelemeyi amaçlamıştır. Türkiye'yi de bu olaylara dahil ederek, son yıllarda oldukça verimli sonuçlar alınan Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini kesintiye uğratmanın Ermenistan'ın bir diğer amacı olduğu söylenebilir.²⁰⁹

Tovuz saldırılarının sebebini yalnızca enerji hatları üzerinden dile getirmek doğru olmaz. Çünkü Ermeniler buraya Kuzey Karabağ ismini vererek geçmişten beri hak iddia ederken, ileride Gence ve Mingeçevir hattını da ele geçirmeyi arzulamışlardır. Bu konuya bir örnek vermek gerekirse, 2018'de Samvel Karapetyan adında bir Ermeni araştırmacı, Rusya Federasyonu'nda Kuzey Artsah" (Karabağ) isimli bir kitap yayımlayarak, Tovuz ve Gazah'da yapılan saha çalışmalarından, Ermeni tarihi, mimari eserler, kültürü ve kiliselerinden bahsetmiştir. Kapağında "Kuzey Artsah" ismiyle Tovuz-Gazah bölgelerini içine alan bir harita bulunan bu kitap Rusya Federasyonu'nda, yaklaşık 200 üniversite ve kütüphaneye yollanmıştır.²¹⁰

---

²⁰⁷ Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'den sivil yerleşimleri hedef alan Ermenistan'a tepki: Faşist devlet, <https://www.haberler.com/azerbaycan-cumhurbaskani-aliev-ermenistan-fasist-13423804-haberi/>, 15.07.2020, (Erişim Tarihi: 23.12.2021)

²⁰⁸ Ruslan Rehimov, Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak projelerinin bulunduğu bölgede saldırı düzenliyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ermenistan-turkiye-ve-azerbaycanin-ortak-projelerinin-bulundugu-bolgede-saldiri-duzenliyor/1913508>, 17.07.2020, (Erişim Tarihi: 22.12.2021).

²⁰⁹ Ali Asker, Zeynep Gizem Özpınar, age, s. 89.

²¹⁰ Ramin Sadıgov, Ermenistan'ın son saldırısı nasıl okunmalı?, <https://fikirturu.com/jeostrateji/ermenistanin-son-saldirisi-nasil-okunmali/>, 22.07.2020, (Erişim Tarihi: 22.12.2021).

Saldırıların sebebine yönelik başka bir hususa değinmek gerekirse, Ermenistan'daki idare iç problemlerden dolayı halkın tepkisini kendisi üzerinden başka tarafa doğru çekmek istemiş olabilir. Ayrıca korona virüsle mücadelede de iyi olmayan Ermenistan böyle sıkıntılı bir ortamda, ülke içindeki sorunları yönetememenin faturasının kendisine kesileceğini bildiğinden, Azerbaycan ile sınırda çatışma çıkararak hedef şaşırtmayı düşünmüş olması da ihtimaller dahilindedir.²¹¹

Tovuz Saldırıları sırasında, Türkiye üst düzey devlet makamlarıyla sert açıklamalar yaparak, her şekilde desteğin Azerbaycan için hazır bulunduğu belirtilmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan, gerçekleşen saldırıları kınadıklarını ve bu vaziyetin herhangi bir sınır ihlali çatışması değil, tam tersi direkt olarak Azerbaycan'a yönelik yapılan ve Ermenistan'ın çapının üzerinde bir saldırı olduğunu söylemiştir.²¹² Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığını açıklamada, Ermenistan'ın uluslararası kamuoyunun dikkatini başka bir tarafa çekerek, soruna yeni bir boyut kazandırmak istediği fakat bu girişimin olumsuz sonuçlanacağı söylenmiştir. Bakanlık, Ermenistan'ın kendini aşan istekleri yolunda maceraperestliğe soyunduğunu ve bölgedeki barış ile istikrarın sağlanmasına engel olduğunu vurgularken, Türkiye'nin her daim öz topraklarını savunan Azerbaycan'dan tarafa olacağıın üzerinde durmuştur.²¹³ Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar, Türkiye'nin daima can kardeşi Azerbaycan'ın yanında yer alacağı açıklamasını yapmıştır. Akar, Ermenistan'ın Karabağ'ı hukuka aykırı ve haksız şekilde işgal ettiğini ve Tovuz bölgesine haddini aşan saldırılar yaptığını söyleyerek, saldırıyı en ağır biçimde kınadıklarını, hem zaman Azerbaycan'ın yanında yer alacaklarını ve Azerbaycan'ın üzüntüsünü derinden hissettiklerini dile getirmiştir.²¹⁴

---

²¹¹ Ramin Sadıgov, Ermenistan'ın son saldırısı nasıl okunmalı?, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/ermenistanin-son-saldirisi-nasil-okunmali/>, 22.07.2020, (Erişim Tarihi: 22.12.2021).

²¹² Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bu saldırı Ermenistan'ın çapını aşan bir hadisedir, <https://qha.com.tr/haberler/guncel/cumhurbaskani-erdogan-bu-saldiri-ermenistan-in-capini-asan-bir-hadisedir/224116/>, 14.07.2020, (Erişim Tarihi: 23.12.2021).

²¹³ No: 149, 12 Temmuz 2020, Azerbaycan'a Yönelik Ermeni Saldırısı Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_-149_-azerbaycan-a-yonelik-ermeni-saldirisi-hk.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 23.12.2021).

²¹⁴ Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'dan Fransa'ya sert tepki: Herkesin efelik yapacağı bir ülke olmadığımızı görsünler, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/07/17/milli-savunma-bakani-hulusi-akar-dan-fransaya-sert-tepki-herkesin-efelik-yapacagi-bir-ulke-olmadigimizi-gorsunler>, 17.07.2020, (Erişim Tarihi: 23.12.2021).

Açıklamalarının arkasında reel siyasi ve askeri güç bulunan Türkiye, Azerbaycan'a olan desteğini açıkça ifade etmiştir. Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin askeri boyutunun günden güne güç kazanması iki devletten gelen açıklamalardaki özgüven ruhunu iyice artırmıştır.²¹⁵ Ayrıca bu saldırı, Paşinyan yönetiminin bir savaş provokatörü olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Ermenistan'ın geçmişten beri süre gelen "saldırı-ateşkes" yönteminin yine işleyeceği ihtiyatsızlığına kapılan Paşinyan idaresi, bundan sonra gerçekleşecek bir savaşta gerek Rusya Federasyonu gerekse başka büyük devletlerden faal bir destek göremeyeceğini düşünmemiştir.²¹⁶

3.2. Büyük Taarruz: 44 Gün Devam Eden İkinci Karabağ Savaşı (27 Eylül - 10 Kasım 2020)

Dağlık Karabağ ve civar bölgesini çeyrek asırdan fazla süredir işgal altında tutan Ermeni Devleti, Azerbaycan'ın farklı bölgelerine saldırılar düzenlemeye ve meselesinin barışçıl çözümüne dair her çeşit teklifi reddetmeye devam etmiştir. 2020 yılında Ermenistan'ın savaş hazırlıkları ve bu doğrultuda yaptığı yeni saldırılar, ikinci bir Karabağ Savaşı'nın yaşanacağı sinyallerini zaten vermiştir.²¹⁷

Tovuz Saldırıları'ndan kısa bir süre sonra Ermenistan'ın Karabağ'a üzerine bir saldırı planlandığına ilişkin bilgiler Azerbaycan istihbaratına ulaşmıştır. Azerbaycan idaresi bu husustaki bilgileri kamuoyuna aktarırken saldırıyı geri püskürtecek her çeşit hazırlıklarının olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda, savaştan önce idare makamlarında gerçekleşen yeni atamalar ve görev değişiklikleri dikkat çekmiştir. Bu gelişme son derece mühim olup, savaş öncesi önlemlerinin bir bölümünü oluşturmaktadır. Eylül ayının ortalarında Ermeni Devleti'nin saldırı planları hususundaki bilgiler daha da açıklık kazanmıştır.²¹⁸

---

²¹⁵ Ali Asker, Zeynep Gizem Özpınar, age, s. 90.

²¹⁶ Ali Asker, age, s. 120.

²¹⁷ Ali Asker, "Güney Kafkasya'nın Güvenliği ve 2. Karabağ Savaşı'nın Düşündürdükleri", *Uluslararası Güvenlik Sempozyumu*, 25-26 Mart 2021, T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul 2021, s. 98 (ss. 98-102).

²¹⁸ Ali Asker, *İşgalin Kırılma Noktası veya Yalancı Ateşkesin Sonu: Eylül 2020 Azerbaycan-Ermenistan Savaşını Geniş Tablodan Okumak*, <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/igalin-kirilma-noktasi-veya-yalanci-ateskesinsonu-eylul-2020-azerbaycan-ermenistan-savasini-genis-tablodan-okumak-analizi-18517>, 30.09.2020, (Erişim Tarihi: 24.12.2021)

27 Eylül 2020’de Ermeni birlikleri, Azerbaycan’ın sivil ve askerî yerleşim yerlerine açtığı ateşle büyük çaplı saldırılar başlatmıştır. Ermeni ordusunun Terter’in Gapanlı, Ağdam’ın Çıraklı ve Orta Garvand, Fuzuli’nin Alhanlı ve Şükürbeyli ve Cebraýıl’ın Çocuk Mercanlı köylerine yönelik yaptığı yoğun saldırılar neticesinde yaşamını yitirenler olmuş, çok sayıda sivil yaralanmış ve mevzu bahis yerlerdeki sivil altyapı önemli ölçüde zarar görmüştür. Azerbaycan ordusu, Ermenistan’ın bu hamlesine sert bir biçimde karşılık vermiştir.²¹⁹ Aynı gün Cumhurbaşkanı Aliyev bir açıklama yaparak, Ermenistan’ın büyük bir provokasyona giriştiğini belirtmiş ve “*Karabağ Azerbaycan’dır!*” diyerek 30 senelik işgalin son bulması için Azerbaycan ordusuna saldırı emri verdiğini söylemiştir.²²⁰ Bu suretle Azerbaycan’ın “Demir Yumruk” şeklinde ifade ettiği 44 günlük İkinci Karabağ Savaşı resmen başlamıştır.²²¹

Azerbaycan ordusu, Ermeni saldırıları karşısında gerçekleştirdiği başarılı askerî harekât sayesinde, mühim toprakları ele geçirerek ilerlemeye başlamıştır. Çatışmanın rüzgarlarının Azerbaycan’ın lehine eseceğini önceden ön göremeyen Ermenistan ordusu, aldığı ağır darbelerle şaşkına dönmüştür. Daha ilk saldırılar da Ermeni ordusuna ait 12 hava savunma sistemi yok edilmiştir. Ermeni birlikleri, Azerbaycan güçlerinin helikopterler ve SİHA’larla yaptığı başarılı saldırılar karşısında büyük zararlar görek, mühim mevziileri terk etmeye mecbur kalmıştır. Azerbaycan ordusu Füzuli, Cebraýıl, Terter ve Ağdam bölgelerindeki köyleri ardı ardına düşman işgalinden kurtarıırken ikmal ve bağlantı yollarının idaresi Azerbaycan’ın kontrolüne girmeye başlamıştır. Dikkat çeken başka bir noktaya değinmek gerekirse; Ermeni sivilleri hususunda Azerbaycan ordusu son derece sağduyulu davranmasına rağmen, Azerbaycan’a ait sivil yerleşim yerleri Ermeni birliklerinin saldırının odağı olmuştur.²²² Ardı ardına ciddi yenilgiler alan Ermenistan, büyük devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan sürekli olarak yaşananlara

---

²¹⁹ Ufuk Tok, Azerbaycan-Ermenistan Uyuşmazlığında Yeni Kırılma: “Eylül 2020 Savaşı”, Değerlendirme No: 35, <https://www.tasav.org/index.php/azerbaycan-ermenistan-uyusmazliginda-yeni-kirilma-eylul-2020-savasi.html>, 27.10.2020, (Erişim Tarihi 25.12.2021).

²²⁰ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin xalqa müraciət edib, https://apa.az/az/daxili_siyaset/Azrbaycan-Prezidenti-Ilham-liyevin-xalqa-muracit-edib-coloredYENILNIBcolor-607177, 27.09.2020, (Erişim Tarihi: 25.12.2021).

²²¹ Ramin Sadıgov, “II. Karabağ Savaşı ve Bölgesel Güçlerin Tutumu”, (Ed: Vefa Kurban-Seçil Öraz Beşikçi-Recep Efe Çoban), *Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik Ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya*, İKSAD Yayınevi, İzmir 2021, s. 434 (ss. 423-480).

²²² Ali Asker, İşgalin Kırılma Noktası veya Yalancı Ateşkesin Sonu: Eylül 2020 Azerbaycan-Ermenistan Savaşını Geniş Tablodan Okumak, <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/isgalin-kirilma-noktasi-veya-yalanci-ateskesin-sonu-eylul-2020-azerbaycan-ermenistan-savasini-genis-tablodan-okumak-analizi-18517>, 30.09.2020, (Erişim Tarihi: 25.12.2021).

müdahale etmeleri için yardım istemiştir. Savaşa taraf devletlere sunulan ateşkes tekliflerine karşılık olarak Aliyev, Azerbaycan topraklarını Ermenistan ordusunun tamamen boşaltması ve Paşinyan idaresinin uluslararası kamuoyu karşısında Azerbaycan'dan af dilemesi halinde, Azerbaycan'ın anlaşma masasına gidebileceğini belirtmiştir.²²³

Azerbaycan savaşın ilk anından itibaren, Ermeni Devleti üzerinde önemli bir üstünlük kurmuştur. Azerbaycan ordusu, topraklarını Ermeni işgalinden kurtarıırken aynı zamanda karşı tarafa çok ciddi kayıplar verdirmiştir. Ermenistan gelmesini umduğu dış askeri desteği, Türkiye'nin dengeleyici etkisi ve Azerbaycan'ın aldığı tedbirler sebebiyle alamamıştır. Savaşın başlamasından sonuna değin Azerbaycan kamuoyu ve ordusu psikolojik üstünlüğü elinde tutmuş,²²⁴ bu durum Ermenistan'ı adeta psikolojik bir çöküntüye sürüklemiştir. Dolayısıyla zaten sahada arkasında büyük güçlerin desteği olmadan yalnız kalan Ermenistan hem askeri anlamda hem de psikolojik anlamda hızla gelen yenilginin havasını solumaya başlamıştır.

Azerbaycan ile Ermenistan orduları arasındaki farklar savaş esnasında bariz bir biçimde kendini göstermiştir. Askeri hedefleri nokta atışıyla ortadan kaldırma, sivilleri vurmama, mümkün olduğunca az hasarla devam etme Azerbaycan ordusunun başarılı olmasını mümkün kılan taktik ilkelerdir. Savaş sahasından askeri araçlarını götürmeye dahi zaman bulamadan kaçan Ermenistan, sivillere saldırarak Azerbaycan'ı yeni bir provokasyon içine çekmeyi arzulamıştır. Ancak savaşın başından itibaren Azerbaycan askerî birlikleri, bahsi geçen ilkeler doğrultusunda hareket ederek ihtiyatlı ve istikrarlı tutumunu sürdürmüştür.²²⁵

Çaresiz kalan Ermenistan saldırılarının odağı olan sivillere saldırmayı sürdürmüş ve umutsuz bir şekilde temas hattına yakın Azerbaycan kent, kasaba ve köylerini bombalamıştır. Terter, Beylegan, Ağcabedi köyleri²²⁶ ve cephe hattından 100 kilometre

---

²²³ Ali Asker, Doç. Dr. Asker: Kremlin'den Umduğunu Bulamayan Paşinyan Çaresiz Bir Şekilde Yenilgiyi Seyrediyor, <https://qha.com.tr/haberler/doc-dr-asker-kremlin-den-umdugunu-bulamayan-pasinyan-caresiz-bir-sekildeyenilgiyi-seyrediyor/255810/>, 08.10.2020, (Erişim Tarihi: 25.12.2021).

²²⁴ Araz Aslanlı, 44 günlük savaşın yıl dönümü: Güney Kafkasya'da yeni dengeler ve fırsatlar, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/44-gunluk-savasin-yil-donumu-guney-kafkasyada-yeni-dengeler-ve-firsatlar/2375872>, 27.09.2021, (Erişim Tarihi: 26.12.2021).

²²⁵ Ali Asker, Afgan Bakhshaliyev, "Rusya'nın Kafkasya Politikasında Karabağ Faktörü", *I. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu*, 15-16 Ekim 2020, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir 2020, s. 55-56 (ss. 49-59).

²²⁶ Ramin Sadıgov, age, s. 435.

uzaklıkta olan Gence'yi top mermisi ile kullanılması yasak olan balistik füzelerle vurmuştur. Gence (4 Ekim, 11 Ekim, 17 Ekim) başı çekmek üzere Berde, Beylegan, Gelebe ve Terter gibi kentlere yapılan saldırılarda pek çok sivil yaşamını yitirmiştir.²²⁷ Aslında Ermenistan'ın sivilleri hedef almasının arkasındaki nedeni anlamak zor değildir. Çünkü Ermenistan'ın Azerbaycan üzerindeki işgal politikasının önemli bir parçasını sivillere yönelik saldırılar oluşturmaktadır. Ermenilerin sivillere karşı gerçekleştirdikleri saldırıların altında hem patolojik-psikolojik bir intikam alma düşüncesi hem de siviller üzerinde baskı kurarak işgal sürecini kolaylaştırma gayesi saklıdır.²²⁸

Bir aylık zaman zarfında Azerbaycan ordusu, 30 senedir Ermeni işgalinde olan Karabağ'da, kuzeyde Murovdağ, kuzeydoğuda Talış ve Sukovuşan, doğuda Ağdere, Ağdam ve Hocavend, güneydoğuda ise Fuzuli ve Cebrayıl üzerinden ilerlemiştir. Bilhassa güneyde Fuzuli, Cebrayıl, Zengilan ve Kubadlı rayonlarında mühim büyüklükte bir alanı işgalden kurtaran Azerbaycan, aynı zamanda 4 şehir, 3 büyük kasaba ve en az 150 köy/mezra ve stratejik yeri Ermeni birliklerinden temizlemiştir. Bunlara ek olarak, Ermenistan'a ait 250 tank ve zırhlı araç, 250 roketatar ve füze sistemleri, 60 Hava Savunma sistemleri (HSS), 11 askeri karargâh, 8 silah deposu, 150 askerî araba, 6 adet S-300 HSS yok edilmiş ve çok sayıda Ermeni askeri etkisiz hâle getirilmiştir.²²⁹

Azerbaycan ordusu güneyde Ermeni sınırlarına ulaşmıştır. 4 Kasım 2020 tarihinde ise Laçın Koridoru'na gelen Azerbaycan ordusu, Hankendi ve Ermenistan arasındaki bağlantıyı koparmıştır. Yolun bütününün Azerbaycan'ın denetimine girmesi olasılığı Ermenistan ordusunda ikmal problemine sebep olmuş ve bu vaziyet savaşın gidişatı bakımından Azerbaycan'ın elini iyice güçlendirmiştir. Esasında Laçın Koridoru'na çıkılması taktiksel bir gaye için yapılmış bir hareketti. Zira orada Azerbaycan askerleri, Ermeni birliklerini oyalayarak şaşırtma amaçlı hamleler yapmış ve özel kuvvet mensupları Hadrut'tan kuzeydeki Şuşa'ya doğru yalnız hafif silahlar olarak operasyona başlamışlardır.²³⁰ 6 Kasım 2020'de Şuşa etrafında mevzi savaşları

---

²²⁷ Esmâ Özdaşlı, age, s. 60, 61.

²²⁸ Hatem Cabbarlı, Ermenistan Cumhuriyeti'nin Dağlık..., s. 81.

²²⁹ Ufuk Tok, Azerbaycan-Ermenistan Uyuşmazlığında Yeni Kırılma: "Eylül 2020 Savaşı", Değerlendirme No: 35, <https://www.tasav.org/index.php/azerbaycan-ermenistan-uyusmazliginda-yeni-kirilma-eylul-2020-savasi.html>, 27.10.2020, (Erişim Tarihi 27.12.2021).

²³⁰ Ramin Sadıgov, age, s. 437.

başlamış ve 8 Kasım'da Şuşa'nın kontrolü tamamen Azerbaycan'a geçmiştir.²³¹ Şuşa'nın işgalden kurtarılması Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev tarafından aynı gün halka duyurulmuştur. Şuşa ile diğer Azerbaycan kentlerinin de askeri güç kullanarak işgalden kurtarılması, yıllarca süren barış görüşmelerinin yalnız zaman kaybı olduğunu ortaya koymuştur. Ermeni ordusunun Şuşa çatışmalarındaki hiçbir hamlesi işe yaramamış ve ordu köşeye sıkılmıştır. Yok olacak seviyeye gelen ordu Hankendi'ne kaçmak zorunda kalmıştır.²³²

Azerbaycan ordusu tüm temas hattında Ermeni birliklerine karşı üstünlük kurmuş, özellikle elektronik harp sistemleri ve İHA (insansız hava aracı) / SİHA (silahlı insansız hava aracı) ile hava kontrolünü tüm çatışma süresince elinde tutmuştur. Son olarak ise Şuşa'nın işgalden kurtarılmasıyla Ermeni idaresi yenilgiyi kabullenmek zorunda kalmıştır.²³³ 27 Eylül'den 9 Kasım'a kadar 5 şehir, 4 yerleşim yeri ve 286 köy işgalden kurtarılmıştır. Cebrayıl şehri ve bu şehre bağlı 90 köy, Füzuli şehri ve ona bağlı 53 köy, Zengilan şehri ile ona bağlı Mincivan, Ağbend, Bartaz kasabaları ve şehrin 52 köyü, Hocavend şehrinin Hadrut kasabası ve 35 köyü, Terter şehrine bağlı 3 köy, Gubadlı şehri ve şehrin 41 köyü, Hocalı şehrine bağlı 9 köy, Şuşa şehri, Laçın şehrine bağlı 3 köy, Ağdere ve Murovdağ yönünde birkaç stratejik yükseklik, Zengilan'daki Bartaz, Sığirt, Şükürataz yükseklikleri ve 5 adsız yükseklik daha işgalden kurtarılmıştır.²³⁴ Dağlık Karabağ'ın sözde lideri Arayik Harutyunyan'ın "*Çatışmalar aynı hızda devam etseydi birkaç gün içinde Karabağ'ın tamamını kaybedecektik.*" biçimindeki itirafı Azerbaycan ordusunun cephedeki galibiyetini alenen ortaya koymaktadır.²³⁵

Şuşa'nın kurtarılmasının ardından olaylar hızlı bir şekilde gerçekleşmiştir. 9 Kasım'da Moskova saatiyle 17.30 gibi Ermenistan'ın Yeraskh yerleşim birimi yakınında Nahçıvan sınırına yakın bölgede 102. Rus askeri üssüne ait olan bir konvoyu

---

²³¹ Hatem Cabbarlı, age, s. 91.

²³² Ramin Sadıgov, age, 438.

²³³ Mehmet Çağatay Güler, Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem, <https://www.setav.org/perspektif-karabagin-ozgurlestirilmesi-ve-sahadaki-yeni-denkleml/>, 11.10.2020, (Erişim Tarihi: 30.12.2021).

²³⁴ Elnur Paşa, age, s. 209.

²³⁵ Son dakika: Paşinyan savaşı kaybettiklerini açıkladı.. Aliyev belgeyi gösterdi ve bu sözlerle zaferi ilan etti.. 'Ağlaya ağlaya imzalayacak!', <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-son-dakika-pasinyan-savasi-kaybettiklerini-bu-sozlerle-acikladi-cok-aci-verici-ermenistan-yenilgiyi-kabul-etti-azerbaycanda-buyuk-sevinc-41658657/1>, 10.11.2022, (Erişim Tarihi: 30.12.2021).

eşlik eden Mi-24 tipi Rus askeri helikopteri roketatarla vurularak, Ermenistan topraklarında dağlık bir alana düşürülmüş ve olayda mürettebattan iki kişi yaşamını yitirmiştir. Azerbaycan konuyla ilgili olarak, “*Azerbaycan, yanlışlıkla yapılan ve Rusya Federasyonu’na yönelik olmayan bu trajik olay için Rusya Federasyonu’ndan özür diliyor. Azerbaycan tarafı, hayatını kaybeden mürettebatın ailelerine en derin taziye dileklerini iletiyor, yaralılara acil şifalar diliyor*” açıklamasını yapmıştır.²³⁶ Tahminen Rusya Federasyonu’nun düzenlediği bu helikopter olayıyla beraber Rusya Federasyonu hemen duruma müdahale etmiş ve taraflar arasında arabuluculuk yaparak, Üçlü Bildiri’nin imzalanmasını sağlamıştır.

3.3. Savaşa Dair Tarafların Tutumları

3.3.1. Sorunun Asıl Aktörleri

Azerbaycan için toprak bütünlüğü büyük öneme sahiptir ve Karabağ Meselesi kendi topraklarına yönelik bir işgal sorunudur. Dağlık Karabağ ise Azerbaycan’ın ayrılmaz bir parçasıdır. Bu nedenle Karabağ sorununda Azerbaycan’ın asıl amacı toprak bütünlüğünü yeniden sağlamaktır. Ekonomik güç olarak Ermenistan’dan üstün olan Azerbaycan, artan gelirleri aracılığıyla da savunma sanayiye ayırdığı bütçeyi sürekli olarak büyütmüş ve büyüyen ekonomisiyle de ordusunu güçlendirmiştir.²³⁷ Aslında Azerbaycan hiçbir zaman kan dökülmesinden yana olmamış ve daima bir çözüm yolu bulmak için çalışmıştır. Lakin Ermenistan, Azerbaycan’ın kırmızı çizgilerini gerçekleştirdiği provokatif eylemlerle ihlal etmiş ve Bakü idaresi görece sessiz kaldığı sürece artık son vermiştir.²³⁸

27 Eylül’de başlayan çatışmalarda Azerbaycan Ermenistan’a büyük bir ders vermiştir. İşgal faaliyetlerine devam etmek için Azerbaycan’a saldıran Ermenistan, karşısında güçlü ve kararlı bir ordu bulmuştur. Azerbaycan’ın Dağlık Karabağ meselesindeki haklılığıyla beraber oluşan siyasi özgüven ve toplumsal kenetlenme

---

²³⁶ Ali Cura, Ruslan Rehimov, Ermenistan’da Rus askeri helikopteri düşürüldü: 2 ölü, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistan-da-rus-askeri-helikopteri-dusuruldu-2-olu/2037638>, 09.11.2020, (Erişim Tarihi: 30.12.2021).

²³⁷ İdil Tunçer Kılavuz, “Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği”, *Avrasya Etütleri*, Sayı: 52 (2017), s. 61 (ss. 51-78).

²³⁸ Nazrin Alizada, Azerbaycan’ın Karabağ Zaferi ve Türkiye’nin Güney Kafkasya’da Artan Etkisi, <https://www.ankasam.org/azerbaycanin-karabag-zaferi-ve-turkiyenin-guney-kafkasyada-artan-etkisi/>, 30.12.2020, (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

askerî harekâta da yansımıştır.²³⁹ Durumu doğru şekilde değerlendiren Azerbaycan yönetimi, silahlı güçlerine Başkomutanlık seviyesinde karşı taarruz emri vermiş ve Azerbaycan ordusu Ermenistan'a neler yapabileceğini göstermiştir. Ordunun hızlı harekât kabiliyeti, yüksek savaş becerisi ve profesyonelliği karşı tarafa büyük kayıplar verdirmiştir.²⁴⁰

Azerbaycan sahadaki başarılarına dayanarak, savaş süresince asla geri adım atmamış ve operasyonu sonuna devam ettireceğini belirtmiştir. Azerbaycan'ın bu denli kararlı bir duruş sergilemesinin arkasındaki en büyük etken askeri gücü olmuştur. Azerbaycan bu gücün etkisiyle; topraklarını düşmandan temizlemiş, dış baskılara karşısında kararlı tutumundan dönmemiş, halkın ve ordunun zafere olan inancını ve motivasyonun canlı tutmuş, Ermeni Devleti'ne yenilgiyi kabul ettirmiştir.²⁴¹ Ayrıca savaş boyunca güçlü duruşuyla gündem olan Cumhurbaşkanı Aliyev'in, savaşın ardından yaptığı "Ulusa Sesleniş" konuşması, bir zafer konuşması şeklinde uluslararası medyada yer almış ve oldukça dikkat çekmiştir. Bilhassa konuşmayı değerli kılan husus Cumhurbaşkanı Aliyev'in, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'a direkt hitap ederek konuşması olmuştur. Uluslararası basın ve kamuoyunun "Ne Oldu Paşinyan?" sorusu oldukça ilgisini çekmiş ve Aliyev'in vücut diliyle desteklediği güç ve otorite söylemi, görsel manada son derece vurucu olmuştur.²⁴²

Ermenistan'ın konuya ilişkin tutumuna baktığımızda, Ermenistan savaşa kadar izlediği politikayla sonunu kendisi hazırlamıştır. 27 Eylül'de savaşın yeniden başlamasının esas nedenleri; Ermenistan'ın 1994 Ateşkesinden sonra saldırgan tutumunu ve uluslararası hukuka ters düşen iddialarına devam etmesi, işgal ettiği topraklarda illegal olarak iskân siyaseti uygulamaya uğraşması, Azerbaycan'a ait olan kültürel ve tarihi mirası yok etmeye başlaması, devamlı ateşkes ihlali yapması, Azerbaycan halkını yaralanmasına ve ölmesine neden olması, müzakere sürecinin önünü tıkaması, 2018 yılından sonra "yeni topraklar yeni savaş" ifadesini daha güçlü şekilde

---

²³⁹ Hacı Mehmet Boyraz, Oğuz Güngörmez, Karabağ Zaferinin Anatomisi, <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

²⁴⁰ Elnur Paşa, age, s. 209.

²⁴¹ Ali Asker, Azerbaycan'ın Son Hamlesi..., s. 126.

²⁴² Gaye Gökalp Yılmaz, "Otoritenin Kurulumu Açısından Bir Söylem Analizi: İkinci Karabağ Savaşı Sonrası İlham Aliyev'in Ulusa Sesleniş Konuşması", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 44 (2021), s. 396 (ss. 384-404).

gündeme getirmesi, en son ise Temmuz 2020’de büyük bir provokasyona ve hemen sonrasında yoğun bir silahlanma sürecine girmesidir.²⁴³

Halkın büyük desteğiyle iktidara gelen Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan, iç ve dış politika dinamikleri arasındaki farklı tam olarak anlaşılamamış ve dış politikada da aynı iç politika gibi hareket etmeye çalışmıştır. Nitekim Paşinyan Dağlık Karabağ meselesinde de bu çerçevede hareket etmeye çalışarak, soruna ilişkin çözüm ve müzakere sürecini tamamen çıkmaza sokmuştur. Paşinyan ilk iktidara geldiğinde Karabağ meselesinin Karabağ Ermenileri ile Azerbaycan halkının haklarının ve çıkarlarının korunması gerektiğini söylese de devamında farklı bir politika izlemiştir. Paşinyan, Dağlık Karabağ ile Ermenistan’ın birleştirilmesi, Dağlık Karabağ’ın bağımsızlığının tanınması ve Karabağ Ermenilerinin müzakerelerde temsil edilmesi için çaba sarf etmiştir.²⁴⁴ Ayrıca Paşinyan’ın bu tezleri daha önceki yönetimlerce de öne sürülmüş ancak ne Azerbaycan ne de Minsk Grubu tarafından kabul görmemiştir. Paşinyan aynı hususları farklı durumlar gibi Minsk Grubu ve Azerbaycan’a onaylatmaya çalışmıştır.²⁴⁵

Ermenistan ordusu 27 Eylül’de ateşkesi ihlal etmiş ve Azerbaycan’a karşı geniş çaplı operasyonlar başlatmıştır. Lakin Paşinyan savaşın ilk günü yaptığı açıklama da Azerbaycan’ı geniş çaplı bir provokasyona başlamakla itham etmiştir. Buna ek olarak, Azerbaycan idaresinin son zamanlarda saldırgan açıklamalar yaptığını, Türkiye ile gerçekleştirdiği askerî tatbikatlarını ve AGİT’in izleme tekliflerinin kabul edilememesi ithamlarıyla savaşın daha önceden planlandığını söylemiştir.²⁴⁶ Paşinyan aynı gün parlamentoda yaptığı konuşmasında; gerekli tüm hazırlıklarının olduğunu, çok ciddi şekilde hazırlanmış bir saldırıyla karşı karşıya kaldıklarını belirtmiş ve bu süreçte hükümet ile parlamentonun aynı düşüncede olduğunu vurgulamıştır.²⁴⁷ Ermeni tarafı savaş süresince Azerbaycan ve Türkiye karşıtı bir kara propaganda yürütmüştür. Ermenistan kendi işlediği suçları ve uluslararası insancıl hukuk ihlallerini sanki

---

²⁴³ Araz Aslanlı, “II. Karabağ Savaşı’nın Nedenleri ve Sonuçları”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 318 (ss.313-322).

²⁴⁴ Hatem Cabbarlı, Ermenistan Cumhuriyeti’nin Dağlık..., s. 73.

²⁴⁵ Hatem Cabbarlı, “Nikol Paşinyan İktidarı: Hayal ve Gerçek Arasında”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 404 (ss. 383-430).

²⁴⁶ İkinci Karabağ Savaşı, <https://www.virtualkarabakh.az/tr/post-item/52/2871/ikinci-karabag-savasi.html>, (Erişim Tarihi: 16.02.2022).

²⁴⁷ Hatem Cabbarlı, Nikol Paşinyan İktidarı..., s. 409.

Azerbaycan yapmış gibi lanse etmiştir.²⁴⁸ Azerbaycan'dan diplomatik ve askerî olarak bu denli bir karşılık beklemeyen Ermenistan her şey kontrol altında imajı çizmeye çalışsa da büyük bir yenilgi almıştır.

Ermenistan'ın bu savaşta uğradığı hezimet devleti büyük bir krize itmiştir. Ülkede sansür ve sıkıyönetim uygulanmasına rağmen halk, Paşinyan yönetimini protesto etmiş ve sokaklara dökülmüştür. Erivan idaresinin savaşın başından sonuna değin halktan sakladığı bilgiler olması ya da bilgilerin çarpıtılarak aktarılmış olması da hükümete olan güveni büyük ölçüde zedelemiştir. Daha da mühimi, yıllardır diaspora ve medya tarafından kandırılan Ermeni halkı bu ağır yenilgiyle hayal kırıklığına uğramıştır. Yaklaşık 30 senedir devam eden işgal biterken, Ermenistan'dan geriye büyük ekonomik problemlerle baş başa kalacak ve dışarıya bağımlı olacak bir devlet kalmıştır.²⁴⁹

3.3.2. Bölgesel Aktörler ve Minsk Üçlüsü Eş Başkanları

İkinci Karabağ Savaşı'nda bölgesel aktörlerden Rusya Federasyonu, Türkiye, İran'ın ve Minsk Grubu Eş başkanlarından ABD ile Fransa'nın nasıl bir tutum sergilediğini bilmek önemlidir. İlk olarak, Türkiye'nin bu konudaki tutumu son derece önem teşkil etmektedir. Çünkü Türkiye hem askeri hem de diplomatik anlamda²⁵⁰ kardeş devlet Azerbaycan'ın yanında yer almış ve savaşın başından sonuna değin kararlı ve net bir tavır sergilemiştir.

Türkiye'nin bu savaşta Azerbaycan'a verdiği açık destek, savaşın Azerbaycan'ın aleyhine sonuçlanmasını isteyen güçlerin, Ermenistan'ın yanında savaşa katılmasını ve bariz bir şekilde Azerbaycan'a cephe almasına engel olmuştur.²⁵¹ Ayrıca Ankara idaresi BM Güvenlik Konseyi'nin ilgili hükümlerinin ve uluslararası hukuk kurallarının altını çizerek Azerbaycan'ı her daim desteklemiş ve işgale son vermeden

---

²⁴⁸ Konuya ilişkin detaylı bilgi için bkz: Esmâ Özdaşlı, "II. Karabağ Savaşı'nda Uluslararası Alanda Ermeni Propagandası", (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s.348 (ss. 347-376).

²⁴⁹ Burak Çalışkan, 2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da Yeni Dönem, https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html, 04.12.2020, (Erişim Tarihi: 16.02.2022).

²⁵⁰ Bu konuda bkz: Ali Asker, Zeynep Gizem Özpınar, "İkinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin Rolü: Diplomatik ve Askeri Destek Açısından Bir Değerlendirme", "*Qarabağ dünən, bu gün və sabah*" 20-ci elmi-əməli konfransının materialları toplusu, Bakı 2021, (ss. 88-99).

²⁵¹ Murteza Hasanoğlu, Asim Memmedov, Bahtiyar Maharramov, "İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan - Türkiye İlişkileri", *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Sayı: 3 (2020), s. 526, 527 (ss. 522-529).

Ermenistan idaresiyle herhangi bir görüşme gerçekleştirmeyeceğini pek çok defa belirtmiştir.²⁵²

Türkiye gerek üst düzey ikili görüşmelerde gerekse uluslararası platformlarda Azerbaycan'ın yanında yer aldığı özelliikle üzerinde durmuştur. Türkiye'nin bu denli net tutumu yalnız Azerbaycan ile olan kardeşlik bağları ve stratejik ortaklıktan değil aynı zamanda Azerbaycan'ın davasındaki haklılıktan ileri gelmektedir. Bu yüzden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan başta olmak üzere bütün üst düzey görevliler savaş boyunca Azerbaycan'a destek açıklamaları yapmıştır.²⁵³

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye Cumhuriyeti'nin kardeş devlet Azerbaycan'ın yanında yer aldığını sürekli vurgulamış, Dağlık Karabağ'ın işgaliyle ortaya çıkan krize artık son verilmesi gerektiğini, işgal edilen toprakların Azerbaycan'ın olduğunu ve Azerbaycan'ın kendi göbeğini kendi kesme mecburiyetinde kaldığını söylemiştir. Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar da öz topraklarını müdafaa etme de Azerbaycan'ın yanında yer aldıklarını, Ermenistan'ın bir an önce saldırılarını durdurarak, işgal ettikleri Azerbaycan topraklarını terk etmeleri gerektiği açıklamasını yapmıştır.²⁵⁴ Türkiye'den gelen destek açıklamaları savaş boyunca sürmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bulunan 4 siyasi parti de (Ak Parti, MHP, CHP, İyi Parti) ortak bir bildiriyle Ermenistan'ı kınamıştır.²⁵⁵ Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Türk halkının kardeş Azerbaycan'ın yanında olduğunu ve sorunu kökten çözmek istediklerini belirten bir açıklama yapmıştır.²⁵⁶ Resmi temaslarda bulunmak için Azerbaycan'a giden TBMM Başkanı Mustafa Şentop ise Azerbaycan Milli Meclisi'nde bir konuşma gerçekleştirmiştir. Şentop, Minsk Grubu'nun meseleyi çözüme kavuşturmak yerine çözümsüzlüğe bıraktığını ve sorunun Ermenistan'ın tavırlarından dolayı otuz senedir

---

²⁵² Mehmet Çağatay Güler, 5 Soru: Dağlık Karabağ Çatışması: Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Bir Kırılma mı, <https://www.setav.org/5-soru-daglik-karabag-catismasi-azerbaycan-ermenistan-iliskilerinde-bir-kirilma-mi/>, 29.09.2020, (Erişim Tarihi: 14.03.2022).

²⁵³ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, "İkinci Karabağ Savaşı'nda Türkiye'nin Rolü", *Yukarı Karabağ'da 44 Günde Gelen zafer: Türkiye-Azerbaycan Kardeşliğinin Nişanesi*, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara 2021, s. 53 (ss. 53-65).

²⁵⁴ Dağlık Karabağ: Ermenistan Türkiye'yi çatışmalarda Azerbaycan'a askeri destek vermekle suçladı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54315251>, 28.09.2020, (Erişim Tarihi: 14.03.2020).

²⁵⁵ "Ak Parti, CHP, MHP ve İyi Parti'nin TBMM Grupları Ortak Bildiriyle Ermenistan'ı Kınadı", <https://tr.euronews.com/2020/09/28/ak-parti-chp-mhp-ve-iyi-parti-nin-tbmm-gruplar-ortak-bildiriyle-ermenistan-k-nad>, 28.09.2020, (Erişim Tarihi: 14.03.2022).

²⁵⁶ Çavuşoğlu'ndan Karabağ açıklaması: Artık bu meseleyi kökünden çözmek istiyoruz, <https://www.haberturk.com/cavusoglu-ndan-karabag-aciklamasi-artik-bu-meseleyi-kokunden-cozmek-istiyoruz-2818652>, 29.09.2020, (Erişim Tarihi: 15.03.2020).

kangren haline geldiğini söylemiştir. Ayrıca Şentop, Azerbaycan ile Türkiye'yi Dağlık Karabağ'a saldırmakla suçlayan Minsk Grubu eş başkanlarından birinin açıklamasına da değinmiş ve Minsk Grubu'nun beyin ölümünün gerçekleştiğini dile getirmiştir.²⁵⁷

Türkiye uluslararası örgütler nezdinde, yurtdışı temsilcilikleri vasıtasıyla ve diplomatlarla birlikte de Azerbaycan'ın haklı tezini dünyaya anlatmıştır. Bunlara ek olarak, Azerbaycan'ın temsilciliği olmayan devletlerde ise Türkiye'nin kendi temsilcilikleri devreye girmiştir.²⁵⁸ Diploması ve siyaset haricinde savaş süresince Türk basını²⁵⁹ Karabağ'daki olayları ve son gelişmeleri dünyaya duyurma hususunda büyük gayret göstermiştir. Ayrıca Türk halkının büyük desteği ve Kızılay'ın Azerbaycan'a gönderdiği insani yardım tırları Azerbaycan halkının takdirini toplamıştır.²⁶⁰

Türkiye ve Azerbaycan arasındaki askerî ortaklığın hukuki zemini 16 Ağustos 2010'da imzalanan "Türkiye Cumhuriyeti ve Azerbaycan Cumhuriyeti Arasında Stratejik Ortaklık ve Karşılıklı Yardım Anlaşması" ile oluşturulmuştur.²⁶¹ Bu kapsamda, iki devletten birine herhangi bir saldırı olması halinde tüm imkanlarıyla birbirlerini destekleyeceklerini taahhüt etmişlerdir. Bu nedenle Türkiye, Azerbaycan'a savaş süresince askerî ve diplomatik destek vermiştir. Bilhassa Türkiye'den temin edilen insansız hava araçları (İHA)²⁶² ve savaş öncesinde düzenlenen ortak askerî tatbikatlarla Azerbaycan ordusunun hareket kabiliyetini arttıran Türkiye, Azerbaycan'a askerî olarak büyük avantaj sağlamıştır.²⁶³ Ayrıca Türk uçaklarının (F-16) Azerbaycan askerî hava limanında bulundurulması da verilen destekler arasında önemli bir yere sahiptir.²⁶⁴

---

²⁵⁷ Son dakika haberi: TBMM Başkanı Mustafa Şentop'tan flaş açıklamalar, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-tbmm-baskani-mustafa-sentoptan-flas-aciklamalar-41640812>, 20.10.2020, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

²⁵⁸ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, age, s. 53.

²⁵⁹ Bu konu hakkında detaylı bilgi için bkz: Şeyma Soğancıoğlu, "İkinci Karabağ Savaşının Türk Basınına Yansımaları: "Cumhuriyet" ve "Sabah" Gazeteleri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1 (2022), (ss. 89-120); Ali Asker, Sevilay Hilal Erdiç, "İkinci Karabağ Savaşı Döneminde Türk Basını: Milliyet Gazetesi Örneği", *"Qarabağ dünən, bu gün və sabah" 20-ci elmi-əməli konfransının materialları toplusu*, Bakı 2021, (ss. 67-75).

²⁶⁰ Ramin Sadıgov, age, s. 445.

²⁶¹ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, age, s. 58.

²⁶² Hacı Mehmet Boyraz, Oğuz Güngörmez, Karabağ zaferinin anatomisi, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/karabag-zaferinin-anatomisi/2073631>, 11.12.2020, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

²⁶³ Stefan Meister, Dağlık Karabağ'da Savaş ve Ateşkes- Güney Kafkasya ve AB için on olası sonuç, <https://tr.boell.org/tr/2020/11/18/daglik-karabagda-savas-ve-ateskes-guney-kafkasya-ve-ab-icin-olasi-sonuc>, 18.11.2020, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).

²⁶⁴ Ali Asker, "Güney Kafkasya'nın Güvenliği...", s. 100.

Türkiye'nin Suriye ve Libya'daki operasyonlarda aktif bir biçimde kullandığı ve özellikle hava savunma sistemleri ile mekanize birliklere taşıdıkları ROKETSAN üretimi MAM-L tipi lazer güdümlü bombalarla büyük kayıplara neden olan TB2'ler, savaşın en ciddi dakikalarında Azerbaycan birliklerinin ilerleyişine imkân sağlamıştır.²⁶⁵ Ayrıca tüm cephelerde ön safta yer alan SİHA'lar; en ağır savaş şartlarında 3 bin saat kesintisiz görev yapmış, 900' e yakın hedefi nokta atışı vurmıştır. SİHA'lar aracılığıyla savaş dışında bırakılan Ermeni araçlarının toplam maliyeti 1 milyar dolara ulaşmıştır.²⁶⁶ Türk savunma sanayisinin ürünü olan İHA/SİHA'ların kullanımı Azerbaycan'a hem askerî hem de psikolojik üstünlük sağlarken, Ermenistan'ın moral ve motivasyonunu düşürmüştür. Bu denli başarılı bir biçimde kullanılan Türk SİHA'ları, uluslararası basında da ilgi odağı olmuştur.²⁶⁷ Öyle ki Almanya Savunma Bakanı Annegret Kramp-Karrenbauer yaptığı bir açıklamada, Karabağ'da tarihin ilk SİHA savaşının yaşandığının altını çizerken, SİHA'lar ile yapılan saldırıların savaşın gidişatını değiştirdiğini ve sonucun kaybeden taraf için ağır olduğunu söylemiştir.²⁶⁸

Savaşın ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Azerbaycan'a giderek, düzenlenen Zafer Geçidi Töreni'ne katılmıştır. Karabağ Savaşı'nda şehit olan 2 bin 783 askeri²⁶⁹ temsil etmek için törene 2 bin 783 Türk askeri katılmış ve askerlerin geçişi sırasında, "Ne güzel ki Türk kardeşim var. Yaşasın Azerbaycan Türkiye kardeşliği" anonsu yapılmıştır. Ayrıca tören alanında Ermenistan'a büyük kayıp verdiren Türk SİHA'ları sergilenmiştir.²⁷⁰

Sonuç olarak Türkiye, Azerbaycan'a verdiği açık destekle bölge barışının sağlanmasına dair yürütülen sürece dahil olmuş ve Güney Kafkasya'da mühim bir aktör

---

²⁶⁵ Arda Mevlütoğlu, 2020 Dağlık Karabağ Savaşı'na Dair Askeri-Stratejik Gözlemler, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/05/2020-daglik-karabag-savasina-dair-askeri-stratejik-gozlemler/>, 05.11.2020, (Erişim Tarihi: 16.03.2022).

²⁶⁶ Karabağ Zaferi'nde kilit rol oynayan Türk SİHA'ları, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/karabag-zaferinde-kilit-rol-oynayan-turk-sihalari-623731.html>, 08.11.2021, (Erişim Tarihi: 16.03.2022).

²⁶⁷ Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, age, s. 59, 60.

²⁶⁸ Son dakika.. Almanya: Türkiye tarihin ilk SİHA savaşını kazandı, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-almanya-turkiye-tarihin-ilk-siha-savasini-kazandi-6375684/2>, 09.12.2020, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

²⁶⁹ İlerleyen zaman zarfında bu sayı güncellenerek 2 bin 907'ye ulaşmıştır. Azərbaycan Respublikası Salyan Rayon İcra Hakimiyyəti, <http://salyan-ih.gov.az/page/88.html>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

²⁷⁰ Tarih tekerrür etti: Türk askeri 100 yıl sonra yeniden Bakü'de, <https://www.yenisafak.com/dunya/tarih-tekerrur-etti-turk-askeri-100-yil-sonra-yeniden-bakude-3588968>, 10.12.2020, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

olduğunu kanıtlamıştır.²⁷¹ Türkiye'nin Kafkasya jeopolitiğinde etkin bir aktör olarak kendini kanıtlaması; Kasım 2020'de savaşı sona erdiren bildirin hükümlerinin uygulanması, bölgedeki Rus tekelinin kırılması ve şüphesiz Azerbaycan açısından son derece mühim bir yere sahiptir. İkinci Karabağ Savaşı sağlam temellere dayanan Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerini mühim bir seviyeye ulaştırırken bu iki devlet için de önemli bir dönüm noktası olmuştur.²⁷² Ayrıca Türkiye ve Azerbaycan'ın bu savaştaki güçlü iş birliğiyle sağlanan mühim kazanımlar diğer Türk devletleri açısından düşündürücü sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.²⁷³

Rusya Federasyonu, Dağlık Karabağ sorunundaki önemli bölgesel aktörlerden biridir. Çünkü Dağlık Karabağ meselesinin ortaya çıkışı ve tam bir sorun haline gelmesinin değişmez sebebidir. Rus yönetimleri, 19. yüzyıldan beri bu bölgede izlediği ve doğrudan ya da dolaylı uyguladığı politikalarla sorunun kök salmasına neden olmuştur. Bölgeye tampon bir devlet olarak yerleştirdiği Ermenistan'ın haksız katliam ve işgallerine zemin hazırlamış hatta sahneye Ermenistan'ı çıkararak, perde arkasından tüm süreci kendisi yönetmiştir. Bu bakımdan Rusya'nın geçmişte olduğu gibi günümüzde de Karabağ meselesindeki tutumu hayli öneme sahiptir.

27 Eylül 2020'de başlayan çatışmalarda Türkiye'nin net bir tavır sergilemesinin ardından bütün gözler Moskova idaresine dönmüştür. Kremlin bir yandan Ermenistan ve Azerbaycan ile ilgili açıklamalar yaparken diğer yandan da Türkiye ile diyalog halinde bulduklarını belirtmiştir. Kremlin Sözcüsü Dmitri Peskov, Türkiye'nin Azerbaycan için yaptığı destek açıklamalarının taraflar arasındaki çatışmayı büyütebileceğini, Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü'nün Ermenistan'a herhangi bir yardımının konuşulmadığını ve Moskova'nın Dağlık Karabağ hususunda izleyeceği yolu belirlemek için süreci yakından takip edeceğini söylemiştir. Rusya Federasyonu Federal Meclisi Alt Kanadı Duma'nın da gündeminde yer alan işgal konusu hakkında Duma, çatışmaların sonlandırılması ve masaya oturulması çağrısı yaparak, Rusya

---

²⁷¹ Nazrin Alizada, "Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'da Artan Etkisi", <https://www.ankasam.org/azerbaycanin-karabag-zaferi-ve-turkiyenin-guney-kafkasyada-artan-etkisi/>, 30.12.2020, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

²⁷² Fatih Erarslan, Fatma Nur Özdemir, "Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 255 (2021), s. 329, 330 (ss. 315-334).

²⁷³ Ali Asker, Sedanur Şeyban, "İkinci Karabağ Savaşı ve Türk Dünyasının Tepkileri", *"Qarabağ dünən, bu gün və sabah" 20-ci elmi-əməli konfransının materialları toplusu*, Bakı 2021, s. 86 (ss. 76-88).

Federasyonu'nun ara buluculuk yapabileceği hususunda ortak bildiriye kabul etmiştir.²⁷⁴ Rusya Federasyonu, Ermenistan Başbakanı Nikol Paşinyan'ın yardım çağrılarını da cevapsız bırakmış ve Paşinyan'ın Dağlık Karabağ'a Rus Barış Güçleri'nin girmesini istemesi hakkında ise Kremlin Sözcüsü Dmitriy Peskov, bunun gerçekleşebilmesi için Azerbaycan'ın onayı olması gerektiğini söylemiştir. Hatta Moskova, uluslararası hukuk açısından Dağlık Karabağ topraklarının Azerbaycan'ın olduğunu belirtmiş ve 1997'deki anlaşmanın²⁷⁵ Karabağ'ı içine almadığının altını çizmiştir.²⁷⁶ Ayrıca stratejik ehemmiyeti itibariyle Azerbaycan Rusya Federasyonu için diğer devletlerle karşılaştırılmayacak derecede üstün niteliklere haizdir. Rusya Federasyonu bu denli mühim bir ortağı kaybetmeyi istememektedir.²⁷⁷ Anlaşıldığı üzere, Rusya Federasyonu savaşın sona ermesi çağrısı ve tarafsızlık açıklamalarıyla yetinerek, Ermenistan'a destek sağlayacağını dile getirmemiş ve pasif bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir.

Rusya Federasyonu'nun pasif siyasetinin aslında belli sebepleri vardır. Zira yıllardır Ermenistan'ın garantörlüğünü yapan Rusya Federasyonu'nun meselenin çözümü konusundaki en mühim engel olduğu aşikardı. Ancak Rus hükümetinin Paşinyan idaresiyle yaşadığı siyasi problemler, Rusya Federasyonu'nu bu savaşta pasif bir tutum sergilemeye itmiştir. Rusya Federasyonu bu yolla Ermeni idaresini yıpratma siyaseti izlemiş ve Ermenistan'ı bir nevi yalnızlığa terk ederek ders vermek istemiştir. Buna paralel olarak, jeopolitik mücadelelerin arttığı bir konjonktürde²⁷⁸ Batılı güçlerin müdahalesini istemeyen Rusya Federasyonu, Ermeni idaresini yedi rayonun beşini Azerbaycan'a bırakması için ikna faaliyetlerine girişmiştir.²⁷⁹ Rusya Federasyonu her ne kadar Ermenistan'ın cezalandırılması için pasif bir tutum sergilese de bölgeye kendisi dışında başka büyük güçlerin müdahalesini asla arzulamamış ve savaşın sona ermesine yönelik çaba harcamaya başlamıştır. Yıllardır Rusya Federasyonu'nun arka bahçesi

---

²⁷⁴ Sabir Askeroğlu, Dağlık Karabağ İşgali ve Rusya'nın Tutumu, https://iramcenter.org/daglik-karabag-ismali-ve-rusyanin-tutumu/?send_cookie_permissions=OK, 02.10.2020, (Erişim Tarihi: 19.04.2022).

²⁷⁵ 29 Ağustos 1997 tarihli Rusya Federasyonu ve Ermenistan Cumhuriyeti arasında Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardıma İlişkin Anlaşma

²⁷⁶ İlyas Kemaloğlu, "Rusya'nın Karabağ Siyaseti (1991-2021)", (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 188 (ss. 181-191).

²⁷⁷ Ali Asker, Afgan Bakhshaliyev, Rusya'nın Kafkas Politikasında..., s. 56.

²⁷⁸ Hacı Mehmet Boyraz, Oğuz Güngörmez, Karabağ Zaferinin Anatomisi, <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 19.04.2022).

²⁷⁹ Hülya Kınık, "Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan", *Karadeniz 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler*, (Ed: Özgür Tüfekçi), KTÜ-SAM Kitapları, Trabzon 2020, s. 68 (ss. 51-77).

olarak bilinen Güney Kafkasya'yada Rusya Federasyonu haricinde bir devletin söz hakkının olması düşüncesi bile Rusya Federasyonu'nu oldukça endişelenmiştir.

Rusya Federasyonu'nun bu savaşta izlediği pasif siyaset hakkında değinilmesi gereken çok mühim bir nokta vardır. Çünkü Rusya Federasyonu'nun bu pasif siyaseti oldukça aldatıcıdır ve görünüşte olduğu şekilde pek de tarafsız değildir. Bu pasif tutumun bir de arka planı vardır. Aslında Rusya Federasyonu bu savaşta taraf olmuştur. Şöyle ki, Rus tarafı açıktan müdahalenin bölgede arkasında Türkiye olan bir Azerbaycan varken mantıklı bir hareket olmayacağını farkındadır. Bu nedenle gizli yollarla Ermenistan'a lojistik, askeri, silah vb. yardımlarda bulunmuştur.²⁸⁰ Ayrıca Eylül ayında çatışmaların başlamasından itibaren Rus internet sitelerinde ve Ria Novosti, TACC, Interfax haber ajanslarında konuya ilişkin haberlere yer verilmiştir. Rusya Federasyonu bu şekilde kendi medyasında Ermenilerin, Azerbaycan ve Türkiye karşıtı kara propaganda yapmasına müsaade etmiştir.²⁸¹

Lakin Rusya Federasyonu'nun gizliden gizliye desteği de Ermenistan'a herhangi bir kazanç sağlamamış ve Moskova'nın yıllardır arkasında durduğu Ermenistan, Türkiye'nin desteğini arkasına alan Azerbaycan'a karşı kaybetmiş ve bölgede Rusya Federasyonu'nun kurduğu statüko bu savaş ile değişmiştir.²⁸² Tarafsızlık misyonuyla hareket ettiğini belirten Rusya Federasyonu'nun Azerbaycan ordusunun Şuşa'yı geçip Hankendi'ne yaklaşması üzerine Ermenistan'a ateşkesi kabul ettirmesi ve kendi barış gücünü Ermenistan topraklarına değil de Azerbaycan topraklarına göndermesi ise bu anı beklediği şekilde yorumların yapılmasına neden olmuştur.²⁸³

İkinci Karabağ savaşı süresince sergilediği tutumla dikkat çeken bir diğer bölgesel aktör **İran** olmuştur. 27 Eylül'de çatışmaların başlamasının ardından dikkatler Tahran'a çevrilmiştir. İran yönetiminin tutumu kendine özgü biçimde, söylem ve eylem uyumsuzluğu, tutarlı olmayan siyasi ve diplomatik çabalar etrafında şekillenmiştir. Esas itibarıyla İran'ın tutumunu üç aşamada toplamak mümkündür. Çatışmaların başlamasından sonra ilk aşamada İran'ın taraflara masaya oturma çağrısı yapması ve

---

²⁸⁰ Ali Asker, Güney Kafkasya'nın Güvenliği ve 2. Karabağ..., s. 100, 101.

²⁸¹ Fariz Polizada, Azerbaycan ile Ermenistan Arasında İkinci Karabağ Savaşı ve Rusya'nın Bu Savaşa Etkisi, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2022, s. 125.

²⁸² Burak Çalışkan, 2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da Yeni Dönem, https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html, 04.12.2020, (Erişim Tarihi: 20.04.2022).

²⁸³ Ramin Sadıgov, II. Karabağ Savaşı ve Bölgesel..., s. 446, 447.

rahatsızlığını belirtmesi, ikinci aşamada savaşa taraf ülke hudutlarına askeri güç yerleştirmesi, üçüncü aşamadaysa son bir çaba olarak diplomasiye yönelmesi ve savaş sona erince masada kendine yer bulmak istemesidir.²⁸⁴

İran, savaşın başlarında tarafsızlık imajı çizmiş ve taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur. Yani aynı Rusya Federasyonu ve Minsk Grubu eş başkanı ülkeler gibi mevcut statükonun devamından tarafa olmuştur.²⁸⁵ Fakat savaşın başlamasından bir süre sonra bölgeye “cihatçı grupların getirildiği” iddiaları üzerine Türkiye ve Azerbaycan’ı hedef almaya başlamıştır.²⁸⁶ İran da faaliyet gösteren düşünce kuruluşları da savaşın sorumlusu olarak Türkiye’yi gösteren ve gerçekle ilgisi olmayan analizler yapmıştır.²⁸⁷ Sürecin devamında İsrail-Azerbaycan yakınlığı ve Azerbaycan’ın İsrail’den temin ettiği yüksek teknolojik silahlar, İran’ın konuya ilişkin sert tutumunun daha da artmasına neden olmuştur. Aslında İran’ın bu meselede tercih ettiği politikaların esasında geçmişten günümüze kendi içindeki Azerbaycan Türkü nüfusunun mühim bir etkisi vardır. Şöyle ki, Rusya Federasyonu’nun İran üzerinden Ermenistan’a silah gönderdiğinin anlaşılması ancak İran üzerinden Azerbaycan’a giden mühimmat ve silah araçlarının yakılmasıyla İran’da yaşayan Azerbaycan Türkleri Karabağ’la ilgili protestolara başlamıştır.²⁸⁸

İran hükümeti bu tarz durumların büyümesini istemediği için ikinci aşamaya geçmiş, protestocuları tutuklama ve protestoları bastırma işine girişmiştir. Olayların üzerine İran Devrim Muhafızları da sert bir tavır sergilemeye, kuzey sınırına asker yerleştirmeye ve tatbikata başlamıştır. Halkın öfkesini yatıştırmak adına dini liderin İran Azerbaycan’ı vilayetlerindeki temsilcileri kabul edilen “Cuma imamları” ortak bir açıklama yaparak, Karabağ’ın İslam ve Azerbaycan toprağı olduğunu söylemişlerdir. Ancak hükümet sözcüsü devletin dış politika tutumunun sadece dışişleri bakanlığı ve hükümet görevlileri tarafından açıklanabileceğini belirtmiştir. Görüldüğü üzere İran

---

²⁸⁴ Age, s. 460.

²⁸⁵ Age, s. 461.

²⁸⁶ Yıldız Deveci Bozkuş, Dağlık Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya’da..., s. 58.

²⁸⁷ Ahmad Jawid Türkoğlu, İran’daki Düşünce Kuruluşlarının Karabağ Çatışmalarına Bakışı, <https://iramcenter.org/irandaki-dusunce-kuruluslarinin-karabag-catismalarina-bakisi/>, 11.11.2020, (Erişim Tarihi: 25.04.2022).

²⁸⁸ Yıldız Deveci Bozkuş, age, s. 58.

çelişen davranış ve açıklamalarıyla Karabağ'da yaşanan gelişmelere hazırlıksız yakalanmıştır.²⁸⁹

İran yönetimi kuzey sınırındaki tedbirleri arttırmaya ve savaşın bitmesi için çaba göstermeye devam ederken, tutumunda bir değişiklik olduğu görülmüştür. Zira savaşın gidişatının tamamıyla Azerbaycan lehine olduğunu ve Ermenistan'ın büyük bir hezimete uğradığını gerçeği İran'ın yüzüne bir tokat gibi çarpmıştır. Bu durumun ardından İran üçüncü aşamaya geçmiş ve siyasi bir duruş izlemeye başlamıştır. Mevzu bahis duruş Tahran idaresinin, savaşın ardından oturulacak masada yer almak istemesinden ileri gelmiş ve bu sebeple İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Abbas Arakçı, Cumhurbaşkanı Ruhani'nin özel temsilcisi olarak Bakü, Erivan, Moskova ve Ankara'da resmi temaslar gerçekleştirmek üzere görevlendirilmiştir.²⁹⁰ Bu ziyaretler esnasında İran arabuluculuk yapmak istediğini belirtse de kamuoyu ile net bilgiler paylaşılmamış zaten savaşın kısa zaman sonra bitmesiyle buna gerekte kalmamıştır.²⁹¹ Son olarak, 3 Kasım 2020'de dini lider Ali Hamaney'in yaptığı açıklamada; Azerbaycan'ın topraklarını özgürleştirme hakkına sahip olduğunu söylerken, işgal kelimesini kullanmadan Ermenistan kontrolündeki Azerbaycan toprakları şeklindeki ifadesi ve bunlara ek olarak, Azerbaycan'ın geri aldığı topraklarda yaşayan Ermenilerin güvende olmaları gerektiğine değinirken, çatışma bölgesi harici kentlerde (Gence, Terter, Berde) yaşayan sivillerin Ermeni silahlı kuvvetlerinin füze atışlarıyla öldürülmesinden bahsetmemiştir. Ayrıca ellerinde bir belge olmadan bölgeye teröristlerin getirildiğini söylemiştir.²⁹² Kısacası İran son anda yaptığı açıklamalarla kendine masada yer bulmak istese de aslında kendi ayağına sıkılmış ve çözüm masasına oturamamıştır. Ayrıca çelişkili tutumuyla uluslararası alanda imajına zarar vermiştir.

Minsk Grubu Eş başkanlarından ve Ermenistan'ın umut bağladığı devletlerden biri olan **ABD**, İkinci Karabağ Savaşı boyunca pasif kalmıştır. Çatışmaların başlamasından sonra Ermeni idaresi, ABD'nin sürece etkin olarak katılmasını ve

---

²⁸⁹ Vügar İmambeyli, "İran ve Türk Cumhuriyetlerinin Dağlık Karabağ Sorununa Yaklaşımlarının Mukayeseli Analizi", (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 305, 306 (ss. 291-312).

²⁹⁰ Ramin Sadıgov, age, s. 463, 464.

²⁹¹ Vügar İmambeyli, age, s. 306.

²⁹² Taha Kermani, Hamaney'in Karabağ açıklaması nasıl okunmalı?, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/hamaneyin-karabag-aciklamasi-nasil-okunmali/2032998>, 05.11.2020, (Erişim Tarihi: 26.04.2022).

kendisine destek vermesini umut etmiştir. Lakin o sıralarda ABD'nin gündemi başkanlık seçimlerinden ötürü hayli yoğun olduğundan mevcut Trump yönetimi seçim sonuçlarını etkileyecek herhangi bir hamle yapmaktan kaçınmış²⁹³ ve daha çok tarafları ateşkese davet etmekle yetinmiştir. Başarılı biçimde ilerleyen Azerbaycan için olumlu olan bu tutumunun arkasında; Obama döneminden beri ABD'nin bölgedeki göreceli pasif tutumu ve İsrail lobisinin Azerbaycan'ı desteklemesi de etkili olmuştur.²⁹⁴ Böylece ABD'nin Ermenistan'a yapacağı olası bir siyasi ya da askerî destek mevzu bahis olmaktan çıkmıştır. ABD'deki Ermeni lobilerinin çabaları da pek etkili olmamış, Trump idaresi yalnız bir defa ateşkesin sağlanması için öncü olmuş fakat Ermeni tarafının ateşkesten saatler sonra tekrar saldırması sonucu ateşkes olumsuz sonuçlanmıştır.²⁹⁵

ABD, Dağlık Karabağ meselesinin çözüme kavuşturulması noktasında kendisinin de eş başkanı olduğu Minsk Grubu'nun etkisiz kaldığının bilincindedir. Lakin ABD'nin bu durumu düzeltmek için herhangi bir gayret gösterdiğini söylemek de güçtür. Son yıllara bakıldığında ABD'nin bölgeye yönelik ilgisinde azalma görülmüştür. ABD'deki birçok uzman bu durumu eleştirmekte, ABD'nin daha etkin olması gerektiğini söylemekte ve Azerbaycan ile Türkiye'yle, enerji dahil olmak üzere pek çok hususta daha faal olunması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durumda ABD'nin hem Ermenistan hem de Azerbaycan'la daha etkin bir iş birliği içerisine girmesi ve bölgede daimî barış için uğraşılması gerektiğinin üzerinde durulmaktadır.²⁹⁶

Minsk Grubu'nun bir diğer eş başkanı olan **Fransa** bu savaşta en ayrılıkçı tutumu sergileyerek, Ermenistan'ı desteklemiştir. Çatışmalarının ilk gününden başlayarak, Azerbaycan ve Türkiye karşıtlığı yapan ve propaganda faaliyetlerine girişen Fransa'nın bu tutumunda ülkedeki Ermeni diasporasının büyük etkisi bulunmaktadır.²⁹⁷ Bu doğrultuda Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, alt mesajı AB eliyle bölgeye

---

²⁹³ Hacı Mehmet Boyraz, Oğuz Güngörmez, Karabağ Zaferinin Anatomisi, <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 26.04.2022).

²⁹⁴ Nazim Caferov, "III. Karabağ Savaşı'nın Sonuçları Ve Gelecek Senaryoları", (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 344 (ss. 335-346).

²⁹⁵ Hacı Mehmet Boyraz, Oğuz Güngörmez, Karabağ Zaferinin Anatomisi, <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 27.04.2022).

²⁹⁶ Barış Doster, "ABD'nin Dağlık Karabağ Politikası", (Ed.: Haydar Çakmak), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu*, Yenisey Kitap Yayın, Ankara 2021, s. 180 (ss. 177-185).

²⁹⁷ Yıldız Deveci Bozkuş, "Tarihten Günümüze Güney Kafkasya ve Dağlık Karabağ'da Değişen Küresel Dengeler", (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 90 (ss. 77-92).

askerî müdahale yapılması gerektiğini söyleyen açıklamalar yapmış ve diğer üye devletleri konuya dahil etme çabasına girişerek ciddi anlamda kışkırtıcı bir siyaset tercih etmiştir. Uluslararası medya da görüldüğü kadarıyla ateşkesler esnasında Fransa'nın hava yolu vasıtasıyla Ermenistan'a yüksek teknoloji silahlar göndererek, aktif olarak desteklediği de ortaya çıkmıştır. Ayrıca Fransa'nın bu savaştaki tutumu kendine siyasi açıdan alan açmayı istemesi ve Türkiye'nin sahada ve masada aktif olarak yer almasından rahatsız olmasından ileri gelmiştir.²⁹⁸

Minsk Grubu Eş başkanı olarak sergilenmemesi gereken bir tutum içerisinde olan Fransa tarafı tutumuna bir yenisini daha eklemiştir. Fransa Senatosu 25 Kasım 2020'de, 1 "hayır" oyuna karşı 305 "evet" oyuyla sözde Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni tanıyan bir karar kabul etmiştir. 30 senatör ise karar için "çekimser" oy kullanmıştır.²⁹⁹ Bu karar Azerbaycan başta olmak üzere birçok devlet tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Azerbaycan'ın bu karar hakkında Fransa büyükelçisini Dışişleri Bakanlığı'na çağırmasının ardından Fransa geri adım atmıştır. Zaten BM ilgili hükmüne göre Karabağ, Azerbaycan toprağıdır ve Fransa'nın bu hareketi sırf Ermenistan'a sempatik görünmek amacıyla yapılan bir çıkıştır. Yani herhangi bir hukuki geçerliliği bulunmamaktadır.³⁰⁰

Fransa Senatosu'nun aldığı karara Türkiye'den de sert bir tepki gelmiştir. AK Parti, CHP, MHP ve İYİ Parti (HDP dışında) TBMM grup başkanvekillerinin imzasıyla ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bildiride, "*Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan siyasi partiler olarak Fransa Senatosu'nun uluslararası hukuka, ahlaka ve hakkaniyete aykırı bir şekilde, Yukarı Karabağ ihtilafına ilişkin 25 Kasım 2020 tarihinde kabul ettiği kararı en güçlü şekilde kınıyoruz.*" İfadeleri yer almıştır.³⁰¹ 26.11.2020 tarihinde bahsi geçen karar hakkında Türkiye Dışişleri Bakanlığı tarafından da açıklama

---

²⁹⁸ Hacı Mehmet Boyraz, Avrupa'nın Dağlık Karabağ Tutumu, <https://www.setav.org/avrupanin-daglik-karabag-tutumu/>, 04.12.2020, (Erişim Tarihi: 28.04.2022).

²⁹⁹ Yusuf Özcan, Fransız Senatosu, sözde 'Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni tanıdı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransiz-senatosu-sozde-daglik-karabag-cumhuriyetini-tanidi/2056128>, 25.11.2020, (Erişim Tarihi: 28.04.2022).

³⁰⁰ Yıldız Deveci Bozkuş, Dağlık Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da..., s. 62.

³⁰¹ TBMM'de 4 partiden Fransa Senatosu'nun skandal Dağlık Karabağ kararına kınama, <https://www.haberler.com/politika/tbmm-de-4-partiden-fransa-senatosu-nun-skandal-13763928-haberi/>, 27.11.2020, (Erişim Tarihi: 29.04.2022).

yayımlanmıştır.³⁰² Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bahsi geçen kararla ilgili yaptığı açıklamada ise Fransa'nın çok istiyorsa Marsilya'yı Ermenilere vermesini ve Ermenilerin orada devletlerini kurmalarını söylemiştir.³⁰³ Sonuç olarak, Fransa'nın Ermenistan'a olan desteği diplomasiden ileri geçememiş ve konuya Batı'nın temsilcisi edasıyla yaklaşan Fransa müzakere sürecinin dışında kalmıştır.

3.3.3. Uluslararası Örgütler

Uluslararası örgütlerden Avrupa Birliği (AB), AGİT Minsk Grubu, NATO ve Birleşmiş Milletler (BM) savaş süresince konuya ilişkin herhangi bir müdahalede bulunmamış, sadece açıklama yapmakla yetinmişlerdir. İlk olarak AB'nin tutumunu incelediğimizde, geçmişten beri Karabağ meselesi Azerbaycan ve AB ilişkisinde bir engel olarak kendini göstermiş ve ilişkilerdeki ilerleme hayli sınırlı kalmıştır.³⁰⁴

İkinci Karabağ Savaşı'nın başlamasının ardından ise birliğin yasama gücü olan Avrupa Parlamentosu'ndaki pek çok milletvekilinin, Ermeni diasporasının baskısı nedeniyle birliğe Dağlık Karabağ müdahale edilmesi şeklinde kararlar aldirmaya uğraştığı görülmüştür. Lakin AP üyelerinin bütün gayretlerine rağmen, AB Yüksek Temsilcisi Josep Borell bu savaşta birliğin taraf olarak yer almayacağını ve meselenin çözümünü AGİT Minsk Grubuna bıraktıklarını belirtmiştir. Bu açıklamadan anlaşılacağı üzere, Minsk Grubu üyeleri arasında Rusya Federasyonu ile ABD haricinde Fransa'da vardır ve dolayısıyla meselesinin çözümü konusunda mesuliyet üye devlet Fransa'ya yüklenmiştir.³⁰⁵ Geneli itibariyle Avrupa Birliği açıklamalarında, bir taraftan savaşın sona ermesi ve ateşkesin yapılmasının üzerinde dururken diğer tarafından Minsk Grubu'na atıf yapması birliğin soruna yönelik çifte standart uyguladığını

---

³⁰² Karar için bkz: No: 300, 26 Kasım 2020, Fransa Senatosu'nun Yukarı Karabağ İhtilafına İlişkin 25 Kasım 2020 Tarihinde Kabul Ettiği Karar Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_-300_-fransa-senatosu-nun-yukari-karabag-ihtilafina-iliskin-kararikh.tr.mfa, 26.11.2020, (Erişim Tarihi: 01.05.2022).

³⁰³ Aliyev'den Fransa'ya: Çok istiyorsanız Marsilya'yı Ermenilere verin, orada devlet kursunlar, <https://tr.euronews.com/2020/12/01/aliyev-den-fransa-ya-cok-istiyorsan-z-marsilya-y-ermenilere-verin-orada-devlet-kursunlar>, 01.12.2020, (Erişim Tarihi: 01.05.2022).

³⁰⁴ AB-Azerbaycan ilişkileri hakkında detaylı bilgi için bkz: Ali Samir Merdan, "Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri", *Yönetim ve Ekonomi*, Sayı: 2 (2019), s. 356 (ss. 339-360).

³⁰⁵ Hacı Mehmet Boyraz, Avrupa'nın Dağlık Karabağ Tutumu, <https://www.setav.org/avrupanin-daglik-karabag-tutumu/>, 04.12.2020, (Erişim Tarihi: 01.05.2022).

düşündürmüştür. Çünkü birlik uluslararası hukuk tarafından onaylanan Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü ciddi manada desteklememiştir.³⁰⁶

Aslında AB'nin konuya çok dahil olmak istememesinin arkasında birkaç neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki AB'nin daha önce Ukrayna ve Gürcistan deneyimlerinden dolayı, bölgedeki büyük güç olan Rusya Federasyonu'nu karşısına almak istememesidir. İkinciye Azerbaycan'ın Şah Deniz 2 sahasından Avrupa'ya doğalgaz taşıyacak Trans-Adriyatik doğal gaz boru hattı projesi çatışmalar sürerken bitmiştir. Bilhassa Almanya gibi doğalgazı dışarıdan temin eden devletler, enerji arzının devamlılığı ve çeşitliliği için Azerbaycan idaresiyle karşı karşıya gelmeyi uygun bulmamışlardır. Yani kurumsal olarak AB'nin ve birçok üye devletin Karabağ hususunda ihtiyatlı biçimde hareket etmesinin ekonomi-politik endişelerden kaynaklandığı söylenebilir.³⁰⁷

Dağlık Karabağ'ı Ermenistan'ın işgal etmesinin ardından ortaya çıkan krize çözüm bulmak için AGİT tarafından 1992'de Minsk Grubu kurulmuştur. 1997'de üçlü eş başkanlık sistemine geçilmesiyle çözüm sürecinin idaresi üç eş başkanın tekeline geçmiş ve bu durum günümüze değin sürmüştür. Eş başkanlar süreç içerisinde pek çok çözüm planı ve önerisi sunmuş fakat Ermenistan'ın bu girişimlere olumsuz yaklaşmasıyla hepsi sonuçsuz kalmıştır. Her seferinde eş başkanlar çözümün Minsk Grubu aracılığıyla çözüleceğini söylerseler de Ermenistan işgal faaliyetlerine devam etmiş, zaman ilerledikçe ise Minsk Grubu yalnız soruna taraf devletler arasındaki görüşmeleri organize eden bir yapı haline gelmiştir.³⁰⁸

Minsk Grubu uzun süredir sorunun dondurulmuş bir çatışma olarak kalmasında büyük rol oynamış ve Ermeni tarafına herhangi bir baskı uygulamadığı gibi diplomatik çözüm hususunda da ikna edici olamamıştır. Konuya karşı izlenen güvenlikçi yaklaşımsa Ermenistan'ın mafyatik devlet yapısını korumasına müsaade etmiştir.³⁰⁹

---

³⁰⁶ İkinci Karabağ Savaşı, <https://www.virtualkarabakh.az/tr/post-item/52/2871/ikinci-karabag-savasi.html>, (Erişim Tarihi: 01.05.2022).

³⁰⁷ Hacı Mehmet Boyraz, Oğuz Güngörmez, Karabağ Zaferinin Anatomisi, <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 02.05.2022).

³⁰⁸ Ali Cura, AGİT Minsk Grubunun 28 yılda çözemediği kriz 44 günde sonlandırıldı, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/agit-minsk-grubunun-28-yilda-cozemedigi-kriz-44-gunde-sonlandirildi/2055318>, 25.11.2020, (Erişim Tarihi: 02.05.2022).

³⁰⁹ Talha Köse, Karabağ'da Ateşkes ve Bölgenin Yeni Jeopolitik Denklemi, <https://www.setav.org/karabagda-ateskes-ve-bolgenin-yeni-jeopolitik-denklemi/>, 14.11.2020, (Erişim Tarihi: 02.05.2020).

Rusya Federasyonu, ABD ve Fransa'dan oluşan "Minsk üçlüsü", süreç içerisinde her ne kadar çözüm için uğraştıklarını söyleseler ve sonuçsuz müzakerelere vesile olsalar da diğer taraftan ulusal çıkarları için mevcut statükoyu korumayı tercih etmişlerdir. Rusya Federasyonu, bölgedeki egemenliğini güçlendirme yönünde hareket etmiş, ABD nakliye ve enerji yollarındaki denetimini arttırmak adına bölgedeki siyasi ve ekonomik çıkarlarını geliştirmeyi amaçlamış, Fransa ise AB çıkarlarını bahane ederek, bölgedeki ekonomik pastadan parça koparmayı arzulamış ve ülkedeki güçlü Ermeni lobisinin istekleriyle hareket etmiştir.³¹⁰ Bu doğrultuda eş başkanlar artık çözüme değil, çözümsüzlüğe katkı yapmaya başlamış ve meselenin çözümü noktasında yalnız kendilerinin sorumlu oldukları hususunda ısrarlı açıklamalarda bulunmuşlardır.³¹¹

İkinci Karabağ Savaşı'nın başlamasının ardından eş başkanlardan Rusya Federasyonu görünüşte pasif bir tutum sergilemiş, ABD kendi iç politikasındaki gelişmelerden ötürü sürece fazla dahil olmamış, Fransa ise Ermenistan'ı açık biçimde destekleyen bir tavır sergilemiştir. Dolayısıyla Minsk Grubu'nun sorunun geleceğine dair bir çözüm sunmasının zor olduğu anlaşılmıştır.³¹² Savaşın sona ermesiyle resmi temaslar gerçekleştirmek adına Azerbaycan'a giden AGİT Minsk Grubu eş başkanları, Fransız Stephane Visconti, ABD'li Andrew Schofer ve AGİT Özel Temsilcisi Andrzej Kasprzyk'i, ayrıca Rusya Federasyonu'nun Bakü Büyükelçisi Mihail Boçarnikov'u kabul eden Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, şu şekilde bir açıklama yapmıştır: *"Ne yazık ki, Minsk Grubu çatışmanın çözümünde herhangi bir rol oynamadı ancak Minsk Grubunun 28 yıl boyunca bunu yapma yetkisi vardı. Son 17 yıldır müzakerelerin içindeyim. Minsk Grubu fikir üretmek yönünde bazı faaliyetlerde bulunsa da bunlar sonuç doğurmadı. Gerçek bu."*³¹³ Gerçekten de AGİT Minsk Grubu'nun çeyrek asırdan fazladır süren sözde barış, özde oyalama politikası, bölgede statükoyu muhafaza etme ve işgali devamlı hale getirme üzerine olmuştur.³¹⁴ Ancak yaşanan son savaşla Minsk

---

³¹⁰ Ali Cura, AGİT Minsk Grubunun 28 yılda çözemediği kriz 44 günde sonlandırıldı, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/agit-minsk-grubunun-28-yilda-cozemedigi-kriz-44-gunde-sonlandirildi/2055318>, 25.11.2020, (Erişim Tarihi: 02.05.2022).

³¹¹ Araz Aslanlı, AGİT Minsk Grubu nasıl oluştu, ne işe yaradı?, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/-agit-minsk-grubu-nasil-olustu-ne-ise-yaradi/2008339>, 16.10.2020, (Erişim Tarihi: 03.05.2022).

³¹² Burak Çalışkan, 2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da Yeni Dönem, https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html, 04.12.2020, (Erişim Tarihi: 03.05.2020).

³¹³ Ruslan Rehimov, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: Minsk Grubu çatışmanın çözümünde herhangi bir rol oynamadı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-minsk-grubu-catismanin-cozumunde-herhangi-bir-rol-oynamadi/2074886>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 03.05.2020).

³¹⁴ Ali Asker, Zeynep Gizem Özpınar, Azerbaycan'ı Zafere Götüren Büyük Taarruz..., age, s. 98.

Grubu tarafından eylemsizlik stratejisi ile korunan statüko son bulmuş ve Azerbaycan'ın başarılı askerî harekâtı sadece mevcut statükoyu değil aynı zamanda Minsk Grubu'nu işlevsiz kılmıştır.³¹⁵

NATO savaşın başlamasından itibaren taraflara Dağlık Karabağ'da ateşkesin sağlanması çağrısı yapmış ve Genel Sekreter Jens Stoltenberg bölgedeki çatışmaların bir an önce sona erdirilmesi gerektiğini belirtmiştir.³¹⁶ Uluslararası örgütler kapsamında destek arayışını sürdüren Ermeni idaresi, beklediği desteği NATO'dan da bulamamıştır. Örneğin Ermenistan Cumhurbaşkanı Armen Sarkisyan, NATO Genel Sekreteri Jens Stoltenberg'le görüşme yapmış ve yardım istemiş ancak herhangi bir karşılık bulamamıştır. Zira NATO "alan dışı" konseptini ileri sürerek, Rusya Federasyonu'nun arka bahçesi olarak gördüğü Kafkaslara olası bir müdahalede bulunmaya asla yanaşmamıştır ve Erivan yönetimine kapıyı kapatmıştır. Savaşın sürdüğü bir buçuk aylık dönemde, taraflara yalnız anlaşma çağrıları yaparak tarafsızlığını korumuştur.³¹⁷ Genel olarak baktığımızda, NATO konuya dahil olmasa da bu savaşta kazanan tarafta olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Azerbaycan-Ermenistan arasındaki bu savaşta Rus standartlarına sahip Ermenistan, NATO standartlarına sahip olan Azerbaycan'a karşı kaybetmiştir. Yani Azerbaycan'ın savaşta galip gelmesi bir yönden NATO'nun standartlarının galip gelmesi biçimde değerlendirilebilir.³¹⁸

BM ise konuya ilk günden itibaren konuya ilişkin aldığı kararlarla işgale karşı çıkmıştır. BM Güvenlik Konseyi, 30 Nisan 1993'te aldığı kararla³¹⁹, Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan tarafından hukuka aykırı biçimde işgal edildiğini onaylamış ve Ermeni birliklerinin süratle bölgeyi terk etmesini istemiştir. Lakin Ermeni tarafı bu kararı görmezden gelmiş ve işgali sürdürmüştür. Konuya bu

---

³¹⁵ Talha Köse, Karabağ'da Ateşkes ve Bölgenin Yeni Jeopolitik Denklemi, <https://www.setav.org/karabagda-ateskes-ve-bolgenin-yeni-jeopolitik-denklemi/>, 14.11.2020, (Erişim Tarihi: 03.05.2020).

³¹⁶ Ece Sevim Öztürk, Dağlık Karabağ'da 'NATO'nun görünmeyen zaferi': Azerbaycan'ın küllerinden doğuşu, <https://tr.euronews.com/2020/11/18/dagl-k-karabag-da-nato-nun-zaferi-azerbaycan-n-kullerinden-dogusu-gorus>, 18.11.2020, (Erişim Tarihi: 04.05.2022).

³¹⁷ Hacı Mehmet Boyraz, Oğuz Güngörmez, Karabağ Zaferinin Anatomisi, <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 04.05.2022).

³¹⁸ Ece Sevim Öztürk, Dağlık Karabağ'da 'NATO'nun görünmeyen zaferi': Azerbaycan'ın küllerinden doğuşu, <https://tr.euronews.com/2020/11/18/dagl-k-karabag-da-nato-nun-zaferi-azerbaycan-n-kullerinden-dogusu-gorus>, 18.11.2020, (Erişim Tarihi: 04.05.2022).

³¹⁹ Karar için bkz: United Nations Security Council, Resolution 822, 30 April 1993, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>, (Erişim Tarihi: 04.05.2022).

şekilde bakıldığında, 27 Eylül’de başlayan savaş boyunca Ermenistan’ın BM’nin desteğini alması mümkün değildi. Buna rağmen, Ermenistan BM’nin dikkatini çekmek için Azerbaycan’ın bölgedeki sivilleri vurduğuna dair yalan iddiaları gündeme getirmiş ancak başarılı olamamıştır. BM savaş boyunca sadece olaylardan duyduğu endişeyi dile getirerek, çatışmaların bitmesi için taraflara anlaşma çağrısı yapmıştır.³²⁰ BM Genel Sekreteri Antonio Guterres, sözcüsü Stephane Dujarric vasıtasıyla gerçekleştirdiği açıklamada, çatışmaların büyümesinden ve sivil nüfusun yaşadığı bölgelerin hedef alınmasından duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. Genel Sekreter, Azerbaycan ve Ermenistan’a “uluslararası insani hukuk çerçevesinde sivillerin ve sivil altyapının korunması yükümlülükleri” hatırlatarak uluslararası toplumun çağrılarına rağmen savaşın sürmesini kınamış ve bu çatışmalara bir an önce bitirilmesi gerektiğinin üzerinde durmuştur.³²¹

3.4. Azerbaycan’ın Zaferi ve Statükonun Sonu

27 Eylül-9 Kasım 2020 tarihleri arasında yaşanan İkinci Karabağ Savaşı Rusya Federasyonu’nun araya girmesiyle sona ermiştir. Savaşın sonunda Ermenistan ağır yenilgiye uğramış ve Azerbaycan büyük bir zafer kazanmıştır. Rusya Federasyonu’nun aracılığıyla 9 Kasım’ı 10 Kasım’a bağlayan gece Azerbaycan, Ermenistan ve Rusya Federasyonu devlet başkanları tarafından Üçlü Bildiri imzalanmıştır.³²² Azerbaycan anlaşma ile Karabağ’ın mühim bölgelerinin kontrolünü ve sınır hattındaki yedi kenti geri almıştır. Başka bir deyişle, Ermenistan kontrolünde olan toprakların yaklaşık %80’i işgalden kurtarılmıştır.³²³ Yalnız bildiri üç devlet tarafından imzalanmış olsa bile Türkiye’nin söz konusu bildiriye taraf olarak Azerbaycan’ın yanında yer aldığı düşünülmektedir. Çünkü savaşın sonu yaklaştıkça Türkiye Dışişleri Bakanı, Savunma Bakanı ile diğer üst düzey siyasi ve askeri görevlilerin kısa zaman aralıklarıyla birçok kez Bakü’ye gitmesi, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Rusya Federasyonu Devlet

---

³²⁰ Hacı Mehmet Boyraz, Oğuz Güngörmez, Karabağ Zaferinin Anatomisi, <https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

³²¹ Betül Yürük, BM, Azerbaycan ve Ermenistan'a Dağlık Karabağ'da çatışmalara derhal son verme çağrısını yineledi, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/bm-azerbaycan-ve-ermenistana-daglik-karabagda-catismalara-derhal-son-verme-cagrisini-yineledi/1996799>, 06.10.2020, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

³²² Arif Acaloğlu, age, s. 23.

³²³ Esra Banu Sipahi, Bahar Özsoy, Musa Qasımlı, “Nisan Savaşlarından Vatan Muharebesine: Azerbaycan’da “Böyük Qayıdış” Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 72 (2022), s. 205 (ss. 198-217).

Başkanı Putin ile telefon konuşmaları gerçekleştirmesi ve tüm bu gelişmelerin ardından bildirinin açıklanması mevzu bahis iddiayı desteklemektedir.³²⁴

Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev bildirinin imzalanmasının ardından canlı yayında bildiri metnini okuyarak, Azerbaycan'a ve dünya kamuoyuna duyurmuştur. Ermenistan Başbakanı Paşinyan ise bildiri metnini canlı yayında değil, Savunma Bakanlığı'na ait gizli bir hangarda imzalamak zorunda kalmıştır.³²⁵ İlham Aliyev, bu belgenin Ermenistan için askeri yenilginin bir ifadesi, meselesinin çözümü konusunda "son nokta" olacağını altını çizmiştir. Paşinyan ise aynı gün yaptığı açıklama da anlaşmayı imzalamak zorunda kaldığını söylemiştir.³²⁶ Zaferin ardından Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Aliyev arasında bir telefon görüşmesi olmuş ve birbirlerini tebrik etmişlerdir. Aliyev, Cumhurbaşkanı Erdoğan'a ve Türk milletine verdikleri siyasi ve manevi destekten ötürü teşekkürlerini iletmiştir.³²⁷

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, 12 Kasım'da yaptığı açıklamada ise aslında Koçaryan ve Sarkisyan'ı yendiklerini, onların tüm mesuliyeti Paşinyan'a yıkmak istediklerini, Paşinyan'ın iç politikadaki karışıklıktan ötürü iktidara gelen rastgele biri olduğunu söylemiştir. Ayrıca Aliyev, ülke idaresi ve uluslararası ilişkiler hakkında herhangi bir bilgi ve deneyimi olmayan Paşinyan'ın tek başına suçlanamayacağını, Paşinyan kendilerini kışkırtsa bile aslında Sarkisyan ve Koçaryan'ın ordusunu yendiklerini dile getirmiştir.³²⁸

10 Kasım 2020'de imzalanan Üçlü Bildiri'nin maddeleri şu şekildedir:

- “1) Dağlık Karabağ çatışma bölgesindeki ateşkesi ve tüm askeri hareketin 10 Kasım 2020 tarihinde Moskova saati ile 00.00'da durdurulması planını ilan eder. Bundan sonra “Taraflar” olarak anılacak olan Azerbaycan Cumhuriyeti ve Ermenistan Cumhuriyeti, hâlihâzırda ellerinde bulundurdukları bölgelerde kalacaklardır.
- 2) Ermenistan tarafının elinde bulunan, Azerbaycan'ın Kazak Bölgesi, Ağdam bölgesi ve toprakları 20 Kasım 2020 tarihine kadar Azerbaycan'a geri verilecektir.

³²⁴ Murteza Hasanoğlu, Asim Memmedov, Bahtiyar Maharramov, age, s. 527.

³²⁵ Hatem Cabbarlı, Ermenistan Cumhuriyeti'nin..., s. 91.

³²⁶ Son dakika: Paşinyan savaşı kaybettiklerini açıkladı.. Aliyev belgeyi gösterdi ve bu sözlerle zaferi ilan etti.. 'Ağlaya ağlaya imzalayacak!', <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-son-dakika-pasinyan-savasi-kaybettiklerini-bu-sozlerle-acikladi-cok-aci-verici-ermenistan-yenilgiyi-kabul-etti-azerbaycanda-buyuk-sevinc-41658657/1>, 10.11.2020, (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

³²⁷ Erdoğan ile Aliyev görüştü, <https://haberglobal.com.tr/gundem/erdogan-ile-aliyev-gorustu-77860>, 10.11.2020, (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

³²⁸ Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: Minsk Grubu çatışmanın çözümünde herhangi bir rol oynamadı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-minsk-grubu-catismanin-cozumunde-herhangi-birrol-oynamadi/2074886>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

- 3) Dağlık Karabağ'daki temas hattı ve Laçın koridoru boyunca, Rusya Federasyonu Barış Gücü'ne ait 1.960 hafif silahlı askeri personel, 90 zırhlı personel taşıyıcı araç, 380 adet otomobil ve özel teçhizatlı araç konuşlandırılacaktır.
- 4) Rusya Federasyonu Barış Gücü, Ermenistan silahlı kuvvetlerinin çekilmesiyle eş zamanlı olarak bölgeye konuşlandırılacaktır. Rusya Federasyonu Barış Gücü'nün bölgedeki varlığı 5 senedir. Bu 5 yıllık süreç tarafların sürenin bitimine 6 ay kala itiraz etmemeleri halinde otomatik olarak 5 yıllık periyodlarla uzar.
- 5) Çatışmanın muhataplarınca anlaşma hükümlerinin uygulanması sırasındaki kontrolü daha etkili kılmak amacıyla, ateşkesi kontrol etmek üzere bir barışı koruma merkezî meydana getirilecektir.
- 6) Ermenistan Cumhuriyeti 15 Kasım 2020 tarihine kadar Kelbecer Bölgesi'ni ve 1 Aralık 2020 tarihinde ise Laçın Bölgesi'ni; Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasındaki bağlantıyı sağlayacak ve aynı zamanda Şuşa şehrine kadar ulaşmayacak olan 5 km genişliğindeki Laçın Koridoru'nu elinde tutmak kaydıyla, Azerbaycan Cumhuriyeti'ne geri verecektir. Tarafların mutabakatı ile, önümüzdeki üç yıl içinde, Laçın Koridoru boyunca Hankendi ve Ermenistan arasında iletişimi sağlayacak ve Rus Barış Gücü tarafından korunacak yeni bir trafik güzergahının inşası için bir plan belirlenecektir. Azerbaycan Cumhuriyeti sivillerin, ulaşım, yük araçlarının Laçın koridoru boyunca her iki yönde de geçiş güvenliğini garanti eder.
- 7) Bölgede yerinden edilmiş siviller ve mülteciler, Dağlık Karabağ topraklarına ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin kontrolü altında civar bölgelere geri döndürülecektir.
- 8) Savaş esirlerinin, diğer tutukluların ve cenazelerin değişimi gerçekleştirilecektir.
- 9) Bölgedeki tüm ekonomik bağlantılar ve ulaşım bağlantıları durdurulacaktır. Ermenistan Cumhuriyeti Azerbaycan Cumhuriyeti'nin batı bölgeleri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında sivillerin, ulaşım ve yük araçlarının her iki yönde serbest bir şekilde hareketini organize etmek amacıyla ulaşım bağlantısı sağlayacaktır. Ulaşım kontrolü, Rusya Federal Güvenlik Servisi'nin (FSB) Sınır Muhafız Organları tarafından yürütülecektir. Tarafların mutabakatı ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ni Azerbaycan'ın batı bölgelerine bağlayan yeni ulaşım yolları inşa edilecektir.³²⁹

Anlaşmanın hükümlerine baktığımızda, bilhassa Dağlık Karabağ ve etrafındaki yedi rayonun denetiminin Azerbaycan'a geçmesi ve Şuşa'nın da geri alınmış olması, Azerbaycan için askerî ve siyasi manada mühim bir kazanımdır. Bununla beraber Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'in statü hususunun kapandığına yönelik açıklamasına rağmen bildiri metninde, Dağlık Karabağ'ın siyasi statüsüne dair herhangi bir hükmün olmadığı belirtilmelidir. Bu vaziyet gelecekte tarafların tekrar karşı karşıya gelme ihtimalini arttırmaktadır. Ayrıca çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Hadrut kasabasının Azerbaycan'ın denetiminde olması, Dağlık Karabağ ve çevresindeki bölgelere IDP (internally displaced person)³³⁰ ve mültecilerin dönüşlerinin önünün açılması gibi faktörlerin mevcudiyeti savaştan yeni çıkmış iki halkın bir arada yaşamasını sağlayacak etkin politikaların geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.³³¹

Rusya Federasyonu tarafından hazırlanan anlaşma metninde Türkiye'nin adı geçmezken, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev ve Türkiye tarafından gelen

---

³²⁹ Azerbaycan-Ermenistan Anlaşmasının Tam Metni, <https://www.sde.org.tr/asya/azerbaycan-ermenistan-anlasmasin-tam-metni-haberi-20029>, 11.11.2020, (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

³³⁰ Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler anlamına gelmektedir.

³³¹ Esra Banu Sipahi, Bahar Özsoy, Musa Qasımlı, age, s. 206.

açıklamalarda, bölgede Türk askerinin de görev alacağını belirtilmiştir. Bu durum bazı tartışmalara neden olmuş ancak bir süre sonra Rusya Federasyonu, Azerbaycan tarafından geri alınmış bölgelerde Türk askerinin görev yapacağını söylemiştir. Ardından bir Rus heyetinin ikili temaslar için Ankara'ya gitmesi, Moskova idaresinin de Türkiye'nin süreç içerisindeki mevcudiyetini kabul ettiğinin işareti olarak değerlendirilmiştir. TBMM'de 17 Kasım 2020'de gerçekleştirilen görüşmeler sonrasında 2010'da Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanan stratejik ortaklık ve karşılıklı yardım anlaşmasına dayanılarak, Azerbaycan'a asker gönderilmesi hakkında tezkere kabul edilmiştir. Bu tezkereyle Azerbaycan'ın belirleyeceği yerde Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile kuracağı ortak merkezde ve merkezin yapacağı faaliyetlerde Türk Silahlı Kuvvetleri personelinin görev yapması sağlanacaktır.³³²

Bu kapsamda ateşkesin uygulanmasının denetimini sağlamak için açılmasına karar verilen Türk-Rus Ortak Gözlem Merkezi ise 30 Ocak 2021 tarihinde faaliyete geçmiştir. Azerbaycan ordusu tarafından güvenliği sağlanan merkezde 60 Türk, 60 Rus askeri görevli bulunmaktadır.³³³ Bölgedeki sarsılmaz güç olarak görülen Rusya Federasyonu bu maddeyle belli kazanımlar sağlamış olsa da yıllardır muhafaza ettiği statükonun değişmesini hem de Güney Kafkasya'da Türk varlığını kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır.³³⁴ Rusya'nın yanı sıra bölgeye ilgi duyan ABD, İran ve AB gibi oyuncular da bölge özelinde kaybettikleri etkinlikleri sebebiyle endişelenmektedir.³³⁵

Anlaşma dahilinde Azerbaycan-Nahçıvan arasında bir koridorun açılması konusunda, Azerbaycan'ın batı bölgeleri ve Nahçıvan arasındaki ulaşım bağlantısının güvenle sağlanacağını teminatı verilmiştir. Bu açıdan Zengezur Koridoru'nun açılması, Nahçıvan'a gidecek olan yük ve yolcu taşımacılığını düzenleyecektir. Ayrıca doğrudan kara bağlantısı bulunmayan Nahçıvan ile Azerbaycan arasında ulaşım koridorunu taahhüt etmektedir. Koridor aynı zamanda Türkiye ve Azerbaycan için ekonomik olarak da mühim bir yere sahiptir. Koridorun aktif olarak kullanılmaya başlaması, yük ve yolcu

---

³³² Burak Çalışkan, 2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da Yeni Dönem, https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html, 04.12.2020 (Erişim Tarihi:23.05.2022).

³³³ Kıymet Sezer, Karabağ'da gözlem başladı, <https://www.yenisafak.com/gundem/karabagda-gozlem-basladi-3596814>, 31.01.2021, (Erişim Tarihi: 23.05.2022).

³³⁴ Burak Çalışkan, 2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da Yeni Dönem, https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html, 04.12.2020 (Erişim Tarihi:23.05.2022).

³³⁵ Murteza Hasanoglu, Asim Memmedov, Bahtiyar Maharramov, age, s. 527.

taşımalığında hem fiyat hem de zaman etmenlerini büyük ölçüde indirgeyecektir.³³⁶ Türkiye'nin kara yolu bağlantısıyla Türk coğrafyasına bağlanması mümkün olacak aynı zamanda Rusya Federasyonu-Ermenistan ve İran-Ermenistan bağlantılarının sağlanmasına olanaklı kılacaktır. Misal, demir yolu ağının güney tarafı Azerbaycan demiryollarına bağlı olan Rusya Federasyonu mevzu bahis bağlantı aracılığıyla Nahçıvan koridoruna erişebilecek ve sonrasında Ermenistan, Türkiye ve İran'a varan hatlara yönelebilecektir.³³⁷ Bu maddeyle Nahçıvan, Asya ve Avrupa arasında mühim bir geçiş noktası haline gelecektir. Bunun yanı sıra Zengezur koridorunun hayata geçmesi, Türkiye ile Azerbaycan'ın ekonomik ve ticari ortaklarının derinleşmesine imkân tanıyacaktır. Koridorun faal olarak çalışması halinde Güney Kafkasya'da yıllardır kullanılan ulaşım sisteminin yönü, kalitesi ve hacminde büyük oranda değişim yaşanacaktır.³³⁸ Bu kapsamda bildiri sonrasında Rusya Federasyonu, Ermenistan ve Azerbaycan devlet başkanları Moskova'da 11 Ocak 2021'de bir araya gelmiş ve ulaşım bağlantılarının canlandırılması hakkında dört maddelik bir ortak bildiri imzalamışlardır.³³⁹ Üç devlet arasında imzalanan bu bildiri Ermenistan'da tepkilere neden olmuş ve Paşinyan'ın "ikinci teslimiyeti" olarak yorumlanmıştır. 18 Ocak 2021'de Rusya Federasyonu Dışişleri'nin verdiği bir demeç ise meseleyi açıklığa kavuşturacak niteliktedir. Dışişleri Bakanı Lavrov, Dağlık Karabağ'ın statüsü konusunun daha çözümlenmediğini belirtmiş ve bu hususun gelecekteki Azerbaycan-Ermenistan görüşmelerinde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca Rusya Federasyonu, 8 Şubat'tan başlayarak Karabağ'ın kendi kontrolündeki bölümüne gelecek olan yabancılar için önceden izin alma mecburiyeti getirtmiştir.³⁴⁰

Savaş esnasında yüksek düzeyde stratejik iş birliği gerçekleştiren Azerbaycan ve Türkiye savaşın ardından da bu ortaklığı sürdürmüşlerdir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 15-16 Haziran 2021'de Azerbaycan'a gitmesi iki ülke arasındaki ilişkiler

---

³³⁶ Mirali Seyidov, Abdulvahap Akıncı, "Nahçıvan'ın Varlık Mücadelesinde Türkiye", *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, Sayı: 30 (2021), s. 399 (ss. 395-401).

³³⁷ Gismat Gozalov, GÖRÜŞ - Yeni Nahçıvan koridoru ve bölgesel işbirliğine katkıları, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-yeni-nahcivan-koridoru-ve-bolgesel-isbirligine-katkilari/2256165>, 27.05.2021, (Erişim Tarihi: 23.05.2022).

³³⁸ Mirali Seyidov, Abdulvahap Akıncı, age, s. 399.

³³⁹ Dağlık Karabağ: Aliyev ve Paşinyan, ateşkes sonrası ilk kez bir araya geldi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55614394>, 11.01.2021, (Erişim Tarihi: 24.05.2022).

³⁴⁰ Alev Kılıç, "Olaylar ve Yorumlar", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 68 (2021), s. 27, 28 (ss. 9-55).

için bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Aynı Azerbaycan'ın zaferinin kutlandığı 9-10 Aralık 2020'de gerçekleştirdiği ziyaret gibi Cumhurbaşkanı Erdoğan ve beraberindeki heyetin bu ziyareti ikili ilişkilerin ötesinde de mesajlar vermiştir.³⁴¹ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın “yol haritamız” şeklinde tanımladığı ve 15 Haziran 'da Şuşa'da imzalanan “Müttefiklik hakkında Şuşa Beyannamesi” ilişkileri müttefiklik boyutuna taşımıştır.³⁴²

Beynamede, işgal altındayken zarar uğrayan Şuşa ve diğer geri alınan bölgelerin hızlı bir şekilde yeniden yapılmasına dair görüşler belirtilmiş, Gence ve Nahçıvan'dan sonra Şuşa'da Başkonsolosluk açılacağını açıklayan Erdoğan, Türkiye'nin özelde oraya verdiği önemi ortaya koymuştur. Bunların yanında hava, deniz, uzay, medya, siber güvenlik alanlarında iş birliğinin üzerinde durulmuştur. Üçlü Bildiri 'de geçen ancak henüz gelişme sağlanamayan Zengezur Koridorunun açılmasına ve Naçıvan-Kars demiryolunun yapımına vurgu yapılmıştır. Türk Dünyası'nın beraberliğine ve refahına katkıda bulunacak uğraşların artırılması ve bu kapsamda Türk Konseyi ve bağlantılı kuruluşların etkinliklerine hız kazandırma taahhüdünde bulunmuşlardır.³⁴³ Ayrıca beynamede Türkiye'nin Türkiye-Rusya Federasyonu Ortak Merkezi'nin etkinliklerin de mühim bir rol oynadığı, Azerbaycan ve Türkiye'nin bölgesel ve küresel güvenlik ile istikrar konularında ortak gayret göstereceği, taraftarlardan herhangi birine saldırı olması durumunda birbirlerine gerekli yardımları yapacakları belirtilmiştir. Taraflar arasında kurulan siyasi-askeri iş birliğinin üçüncü devletlere karşı olmadığı ve tarafların bilhassa organize suçlar, uyuşturucu kaçakçılığı, terör faaliyetleri, yasa dışı göçe karşı mücadelede birlikte hareket edecekleri kaydedilmiştir.³⁴⁴

Bu mühim gelişmelerden bir süre sonra Rusya Federasyonu'nun Ermenistan ile ilişkilerini düzelmeye başladığı ve Laçın koridorunda bulunan Rus Barış Gücü'nün

---

³⁴¹ Ferhat Pirinççi, Şuşa Beyannamesi'nin Anlamı, <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-anlami/>, 19.06.2021, (Erişim Tarihi: 24.05.2022).

³⁴² Cavid Veliev, Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılı'nın Özeti, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-azerbaycan-diplomatik-iliskilerinin-30-yilinin-ozeti>, 14.01.2022, (Erişim Tarihi: 24.05.2022).

³⁴³ Ferhat Pirinççi, Şuşa Beyannamesi'nin Anlamı, <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-anlami/>, 19.06.2021, (Erişim Tarihi: 24.05.2022).

³⁴⁴ Ruslan Rehimov, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Şuşa Beyannamesi'ni onayladı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-susa-beyannamesini-onayladi/2500745>, 12.02.2022, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

Ermenistan'a askeri kargolarla silah yolladığı iddiaları gündeme gelmiştir.³⁴⁵ Ayrıca Ermenistan, Rus Barış Gücü'nün bulunduğu yerlerde keyfi şekilde hareket etmiş ve Azerbaycan ordusuna ateş açmıştır. Ermenistan, 27 Temmuz 2021'e kadar (6, 7, 9, 13-17, 19, 23 ve 25 Temmuz 2021) toplam 17 defa ateşkes ihlali yapmıştır. Çatışmalar sonucunda Azerbaycan ordusundan 1 asker şehit olmuş, 3 kişi yaralanmıştır. Ermenistan buna benzer ihlalleri yapmaya devam etmiş³⁴⁶ ve 8 Ağustos 2021'de yine Azerbaycan mevzilerine saldırmıştır. Azerbaycan Savunma Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada, ölen ya da yaralanan olmadığı belirtilmiş, durumun Azerbaycan askerinin kontrolünde olduğu vurgulanmıştır.³⁴⁷ Cumhurbaşkanı Aliyev buna istinaden yaptığı bir açıklamada, durumun endişe verici olduğunu belirtmiş ve Ermenistan'ın Temmuz-Ağustos 2021'de yaptığı provokasyonların ateşkesi aykırı olduğunu dile getirmiştir. Bu olaylar çerçevesinde Rusya Federasyonu'nun yine Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki meseleleri kendi yönlendirmek istediği, Azerbaycan-Türkiye birliğine karşı Ermenistan'a destek vererek, durumu dengelemeyi düşündüğü söylenebilir.³⁴⁸

26 Kasım 2021'de ise Ermenistan Devlet Başkanı Paşinyan, Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev ve Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Putin Soçi'de bir araya gelerek, Üçlü bir zirve gerçekleştirmişlerdir. Bölgenin refahı ve geleceği bakımından mühim bir gelişme olan zirvede, 10 Kasım 2020 ve 11 Ocak 2021 tarihli Üçlü Bildirilerde bahsedilen konuların uygulamaya geçirilmesine ilişkin kararlar alınmış,³⁴⁹ barış ve normalleşme sürecinin asıl bileşeni olan Ermenistan-Azerbaycan sınır hattının delimitasyon ve demarkasyonu için kurulacak mekanizmanın parametreleri konuşulmuştur.³⁵⁰ Toplantının ardından Aliyev ve Paşinyan ile açıklama gerçekleştiren

---

³⁴⁵ Murat Jane, Rusya Federasyonu'nun Dağlık Karabağ..., s. 212.

³⁴⁶ Ali Asker, "II. Karabağ Savaşı Sonrası Gelişmeler ve Rusya'nın Azerbaycan'ın Egemenlik Haklarını İhlali", (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, s. 331 (ss. 323-334).

³⁴⁷ Ermenistan'dan yeni ateşkes ihlali: Azerbaycan mevzilerine ateş açtılar, <https://www.sabah.com.tr/dunya/ermenistandan-yeni-ateskes-ihlali-azerbaycan-mevzilerine-ates-actilar-5614545>, 08.08.2021, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).

³⁴⁸ Murat Jane, Rusya Federasyonu'nun Dağlık Karabağ..., s. 212.

³⁴⁹ Esmâ Özdaşlı, Rusya ve Batı Arasında Ermenistan: Soçi ve Brüksel Zirveleri, <https://www.tasav.org/index.php/rusya-ve-bati-arasinda-ermenistan-soci-ve-bruksel-zirveleri.html>, 10.12.2021, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

³⁵⁰ Turgut Kerem Tuncel, Güney Kafkasya'da Yeni Bir Dinamik: Avrupa Birliği'nin Azerbaycan Ve Ermenistan Arasında Arabuluculuk Girişimi, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/GUNEY-KAFKASYA-DA-YENI-BIR-DINAMIK-AVRUPA-BIRLIGI-NIN-AZERBAYCAN-VE-ERMENISTAN-ARASINDA-ARABULUCULUK-GIRISIMI>, 12.04.2022, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

Putin, toplantının yapıcı bir biçimde geçtiğini, mühim olan hususlar hakkında anlaşıldığını söylemiştir.³⁵¹

Ermenistan ile Azerbaycan, 2021'in sonuna değin barış ve normalleşme sürecini Rusya Federasyonu'nun oluşturduğu üçlü masa çevresinde yürütmüştür. Diğer taraftan, AB'nin de başka bir oyuncu olarak sürece katılma arzusu görülmüş, birliğin Güney Kafkasya'dan mesul görevlilerinin bölge devletlerine sıkça ziyaretler gerçekleştirilmesiyse bunun göstergesi olmuştur. Bu kapsamda, Ermenistan Devlet Başkanı Paşinyan, Azerbaycan Devlet Başkanı Aliyev ve Avrupa Birliği Konseyi Başkanı Charles Michel'in 14 Aralık 2021'de Brüksel'de ilk üçlü toplantıyı yapmıştır. Bu toplantıyı Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un da katıldığı, 4 Şubat 2022 tarihinde gerçekleşen dördümlü çevrimiçi toplantı izlemiştir. Son olarak ise, Aliyev, Michel ve Paşinyan arasında 6 Nisan 2022'de bir görüşme gerçekleştirmiştir.³⁵² Görüşme sonrasında Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'nca yapılan açıklamada, Azerbaycan ile Ermenistan devlet başkanlarının barış müzakerelerinin hazırlıklarının yapılması adına dışişleri bakanlarına direktif verdiği, iki ülke arasındaki sınırın çizilmesi için komisyon oluşturulacağı ve bu komisyonun sınır hattı boyunca istikrar ve güvenliği sağlamak için görevlendirileceği belirtilmiştir.³⁵³ Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı da barış anlaşmasının hazırlanması konusunda ortak noktada buluşulduğunu ve anlaşmanın 10 Mart 2022'de Azerbaycan'ın teklif ettiği 5 ilke³⁵⁴ üzerinden şekil alacağı ifade edilmiştir. 6 Nisan tarihli toplantı Azerbaycan'ın kazanımlarına yönelik bir adım olarak tanımlanmış fakat Ermeni basınında konuya ilişkin sadece betimsel haberlere yer verilmiştir.³⁵⁵

---

³⁵¹ Putin, Aliyev ve Paşinyan'ın Soçi zirvesi sona erdi: Sınır hatlarının belirlenmesi konusunda anlaşıldı, <https://www.yenisafak.com/dunya/putin-aliyev-ve-pasinyanin-soci-zirvesi-sona-erdi-sinir-hatlarinin-belirlenmesi-konusunda-anlasildi-3723318>, 26.11.2021, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

³⁵² Turgut Kerem Tuncel, Güney Kafkasya'da Yeni Bir Dinamik: Avrupa Birliği'nin Azerbaycan Ve Ermenistan Arasında Arabuluculuk Girişimi, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/GUNEY-KAFKASYA-DA-YENI-BIR-DINAMIK-AVRUPA-BIRLIGI-NIN-AZERBAYCAN-VE-ERMENISTAN-ARASINDA-ARABULUCULUK-GIRISIMI>, 12.04.2022, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

³⁵³ Azerbaycan ile Ermenistan barış görüşmeleri için anlaşta, <https://www.dw.com/tr/azerbaycan-ile-ermenistan-bar%C4%B1%C5%9F-g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmeleri-i%C3%A7in-anla%C5%9Fta/a-61387227>, 07.04.2022, (Erişim Tarihi: 27.05.2022).

³⁵⁴ Detaylı bilgi için bkz: Azerbaycan Ermenistana verdiği 5 maddelik teklifin detaylarını açıklayıp, <https://mikroskopmedia.com/2022/03/14/azerbaycan-ermenistana-verdiyi-5-maddelik-teklifin-detaylarini-acilayib/>, 16.03.2022, (Erişim Tarihi: 27.05.2022).

³⁵⁵ Turgut Kerem Tuncel, Güney Kafkasya'da Yeni Bir Dinamik: Avrupa Birliği'nin Azerbaycan Ve Ermenistan Arasında Arabuluculuk Girişimi, <https://avim.org.tr/tr/Analiz/GUNEY-KAFKASYA-DA->

Rusya Federasyonu, sürecin devamında bilhassa kendisinin etkin olarak rol alacağı bölgesel iş birliğini teşvik etmeye devam edebilir ve Güney Kafkasya’da Türkiye ile iş birliği yapmaya yönelebilir. Savaşın ardından Türkiye, Güney Kafkasya’daki konumunu oldukça güçlendirmiştir. Türk askerinin Rus-Türk Gözlem Merkezi etrafında konumlanması ve Azerbaycan’ın “Türk modeli ordu kuracağını” söylemesi ise bu gücü temsil eden en mühim stratejik konulardır. Savaşa hazırlıksız yakalanan İran, kazanan tarafın Azerbaycan olmasından hayli rahatsız olmuş ve barış görüşmelerinin dışında kalmıştır. Savaş esnasında pasif tutumuyla dikkat çeken ABD, Joe Biden’in iktidara gelmesiyle Güney Kafkasya siyasetinde göreceli bir hareketlilik yaşanmıştır.³⁵⁶ Çözüm masasına oturamayan Fransa ise savaşın ardından her ne kadar Minsk Grubu eş başkanı misyonuyla bir tutum sergilediğini iddia etse de taraflı açıklamalarını sürdürmüştür. Fransa Devlet Başkanı Macron izlediği politikalar nedeniyle ülkesindeki gazetelerin eleştiri odağı olmuştur.³⁵⁷

Anlaşılacağı üzere, süreç Azerbaycan, Türkiye ve Rusya Federasyonu’nun kazanımları ile Ermenistan, Fransa ve ABD’nin mevcut konumlarının zayıflanmasıyla neticelenmiştir. Azerbaycan için artık mühim olan sonuçları, Barış Antlaşması’na yansıtma ve en geç belirtilen 5 senelik süreçte sınırları içerisinde herhangi bir barış gücüne ihtiyaç duyulmayacak biçimde meseleyi barışçıl yöntemlerle tamamen çözmektir. Bu durum aynı zamanda bölgenin geleceği, refah ve iş birliği alanına evrilmesi açısından önemlidir.³⁵⁸ Azerbaycan elde ettiği kazanımları korumak için dikkatli bir dış politika izlemelidir. Fiili şekilde bölgedeki süreç Rusya Federasyonu tarafından sürdürülecek bile olsa daimî barışın sağlanabilmesi bakımından yeni bir anlaşma mekanizmasına gerek olduğu ortadadır. Diğer yandan, statü konusunda belirsizliğin devam etmesi Ermenistan iç politikasını meşgul etmeye devam edecek ve bu durum bölgedeki istikrarsızlığın sürekli olmasına neden olabilecektir. Bununla beraber, 44 Günlük Savaş Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev’in başarısı olarak görüldüğünden, Aliyev ülke iç siyasetinde gücünü pekiştirmiştir. Ayrıca Karabağ’da

---

YENI-BIR-DINAMIK-AVRUPA-BIRLIGI-NIN-AZERBAYCAN-VE-ERMENISTAN-ARASINDA-ARABULUCULUK-GIRISIMI, 12.04.2022, (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

³⁵⁶ Nazim Caferov, age, s. 346.

³⁵⁷ Arzu Çakır, Fransız Medyası: "Macron'un Dağlık Karabağ Yanlışı", <https://www.amerikaninsesi.com/a/frans%C4%B1z-medyasi-macron-un-daglik-karabag-yanlisi/5656427.html>, 11.11.2020, (Erişim Tarihi: 28.05.2022).

³⁵⁸ Araz Aslanlı, age, s. 322.

geri alınan toprakların tarımsal olarak verimliliği, bölgede yer alan hidroelektrik santrali ve altın madeni Azerbaycan ekonomisine katkısı olacağı da anlaşılmaktadır.³⁵⁹ Bunlara ek olarak, Türkiye ve Azerbaycan idareleri savaşın kaybedeni olan Ermenistan'a ortaklıklar kurulabileceğinin sinyalini vermiştir. Türkiye'nin bu aşamada Ermenistan'a sınır kapılarını açabileceğini ifade etmesi bunun bir kanıtıdır. Ermenistan bölge dinamiklerinin değiştiğinin bilincinde olmalı kazan-kazan şeklinde bir politika izlemelidir. Ancak bu yolla yıllardır bağımlı olduğu Rusya Federasyonu'nun etkisinden kurtularak bir gelişme gösterebilir.³⁶⁰

Böyle bir ortamın tesis edilmesi aşamasında mutlaka Türkiye etkin denkleştirici konumuyla Azerbaycan'ın yanında yer almalıdır. Aksi durumda daha önceki tecrübeye görüldüğü gibi Rusya Federasyonu; Ermenistan'ın güçlenmesi için çalışmalara devam edecek, Azerbaycan'ın kendi topraklarının tamamında hakimiyeti sağlamasına engel olmaya, bölgenin demografik yapısını bozarak, bölgede terör faaliyetlerini tekrar aktifleştirmeye uğraşacaktır.³⁶¹

---

³⁵⁹ Hülya Kınık, age, s. 72, 73.

³⁶⁰ Levent Özdemir, "Dağlık Karabağ Meselesinde Değişen Gidişat Ve Türkiye'nin Rolü", *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2 (2021), s. 101 (ss. 81-107).

³⁶¹ Ali Asker, Güney Kafkasya'nın Güvenliği..., s. 101.

SONUÇ ve ÖNERİLER

İkinci Karabağ Savaşı yaşanmadan önce soruna yönelik etkin barışçıl politikalar belirlenmesi ve bu politikalara uygun bir çözüm planı yapılması gerekiyordu. Fakat sürecin Ermenistan lehine işlemesi ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün görmezden gelinmesi savaşı kaçınılmaz kılmıştır. Taraflar arasındaki anlaşma görüşmeleri mevcut statükoyu korumaya yaramış, Ermeni tarafı her fırsatta Azerbaycan topraklarına yönelik provokasyonları sürdürmüştür. İlgili aktörler, uluslararası hukuk kurallarını uygulama konusunda ısrarcı olmak yerine bölge üzerinde çıkarı olan güçlü lobilerin etkisi altında kalmış ve soruna taraf devletlere silah satışı ile mevcut durumdan rant sağlama yoluna gitmişlerdir. Azerbaycan için topraklarını savaşarak almaktan başka seçenek kalmamıştır.

Bakü idaresi durumu doğru şekilde analiz etmiş ve herhangi bir savaş ihtimaline karşı çok öncesinde hazırlıklara başlayarak gerek ordusunu gerek bölgesel iş birliklerini geliştirmiştir. Bu kapsamda; Türkiye ile askerî-siyasi ortaklıklar yapılmış, Türkiye ve İsrail'den yüksek teknoloji silahlar alınmış, Azerbaycan ordusu NATO kalitesinde eğitimler görmüştür. Azerbaycan, Türkiye'deki askeri gelişmelerden direkt olarak yararlanabilmiş ve bu doğrultuda stratejik hamleler gerçekleştirmiştir. Ermenistan'ın içinde bulunduğu uzlaşmaz tavrı, büyük devletlerin arkasında olduğunu düşünmesi ve hatalı stratejik hamleler savaşa hazırlıksız yakalanmasına neden olmuştur. Bu savaşta, ilk savaşta olduğu gibi Sovyet ardılı askerî teçhizata sahip iki ordu değil, modern ve Batı standartlarında sahip Azerbaycan ordusu ile bu gelişmelerden geri kalmış Ermenistan ordusu karşı karşıya gelmiştir. Dolayısıyla, Ermenistan'ın savaştan yenilgiyle ayrılması beklenen bir durum olmuştur.

İkinci Karabağ Savaşı'nın sona ermesiyle Dağlık Karabağ meselesindeki çıkmaz da farklı bir boyuta geçilmiş, Güney Kafkasya'daki durum siyasi ve fiziki olarak değişmiştir.

Bölgesel güç dengesi Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve Türkiye'den tarafa olmuştur.

Savaş süresince diplomatik ve siyasi gücünü kanıtlayan Azerbaycan, savaşın ardından geri alınan topraklarda geniş çaplı bir programla yapılanma sürecine girmiş ve birçok alanda yatırım ve iş birliği anlaşmaları yapmaya başlamıştır. Azerbaycan, ulusal çıkarlarının koruyarak süreci yönetmeye devam etmeli, Türkiye ile iş birliklerini kesintisiz şekilde sürdürmeli ve Rusya Federasyonu'nun ile konuya ilişkin daima diyalog içerisinde olmalıdır. Ermenistan ise iç ve dış politikadaki sorunlar üzerinde doğru değerlendirmeler yapmalı ve meselenin geleceğine yönelik somut adımlar atılması hususunda geri durmamalıdır. Aksi halde stratejik dengelerin değiştiği ve iş birliklerinin yapıldığı bir ortamda zaten zor durumda olan devlet kendisini tamamıyla bir çıkmazın içinde bulabilir.

Savaştan yenigiyle ayrılan Ermenistan iç politikadaki istikrarsızlıkla ve ekonomik sorunlarla uğraşırken diğer taraftan dış politikada göreceli fakat eskiye nazaran olumlu sayılabilecek mesajlar vermeye başlamıştır.

Bu savaş Rusya Federasyonu ve Türkiye'nin bölgedeki etkisini gözler önüne sererken, Batı'nın ve İran'ın bölgedeki zayıf varlığını ortaya koymuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bölgeye Rusya Federasyonu harici bir askerî gücün müdahalesinin olması karşılaşılmış bir durum değildir. Batı'dan gelen bölgeye yönelik her harekete sert tepki veren Rusya Federasyonu, Türkiye'nin bölgeye ilişkin müdahalesine sessiz kalmış ve Türkiye'nin savaştaki pozisyonuna yönelik açıklamalardan oldukça kaçınmıştır. Rusya Federasyonu'nun bu tavrı, bölgedeki etkisi günden güne artan Türkiye'yi karşısına almak istememesinden kaynaklanmış olabilir. Sonuç olarak, Türkiye'nin Güney Kafkasya'daki etkisi siyasi ve ekonomik olarak iyice artmış, Rusya Federasyonu mevcut konumu korumaya devam etmiştir. Rusya Federasyonu bundan sonraki süreçte, bölgede kendisinin öne çıktığı ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu iş birliklerine devam edebilir. Türkiye'nin bölge üzerinde artan etkisi ve Rusya Federasyonu ile iş birlikleri ise gelecek zaman zarfında Güney Kafkasya ve çevresindeki diğer meselelerde arabuluculuk rolüyle yer almasını sağlayabilir. Dağlık Karabağ meselesinde aktif olarak yer almış olan Türkiye, Rusya Federasyonu-Ukrayna Savaşı'nda da kendini göstermiştir. Rusya Federasyonu kendisinden başka aktörlerin yakın çevresinde söz hakkı olmasını istemezken bu meselede Türkiye arabuluculuk misyonuyla görüşmelere ev sahipliği yapmıştır. Örneklerde görüldüğü gibi sürecin

devamında da Türkiye bölgesel güç olarak Kafkasya’da yaşanan ve yaşanması olası durumlarda aktif rol alabilir.

Bölgedeki stratejik dengelerin değişmesi İran’ı sıkıntılı bir sürece itmiştir ve bölgede söz hakkına sahip aktörlerle ters düşmesi iyi bir tercih olmayacaktır. İran gelecekte atacağı adımları son derece iyi hesap etmeli ve ona göre bir politika izlemelidir. Aksi halde yanı başında Türkiye ve Azerbaycan’ın olduğu bir İran, bölgede sorunlu bir süreç içerisine girebilir.

Ayrıca sürece açıklamalardan başka herhangi bir katkısı olmayan ve sürecin dışında kalan AB, savaşın ardından Azerbaycan-Ermenistan arasındaki normalleşme sürecine ve barış anlaşması için yapılan görüşmelere aracılık ederek, bölgede söz hakkı elde etmek istemiştir. AB’nin bu şekilde bir atağa geçmesinin Rusya Federasyonu-Ukrayna Savaşı’ndan ötürü enerji konusunda duyduğu endişelerden kaynaklandığı söylenebilir. Yani bölgenin stratejik, enerji vs. öneminden ötürü uluslararası aktörler gelecek zaman zarfında Kafkasya’da yaşanan gelişmelerde daha aktif olma yoluna gidebilirler.

Savaşı sona erdiren anlaşma bir barış anlaşması değil, ateşkes anlaşmasıdır ve kırılğan bir ateşkes antlaşmasının üzerine yeni ilişkiler inşa etmeye çalışmak, geleceğe yönelik endişeleri beraberinde getirebilir. Her iki devlet arasındaki güvensizlik durumu varlığını sürdürmektedir ve bu durumun düzelmesi kolay olmayacaktır. Zaten tek bir anlaşmayla sorunun çözülmesini beklemek mantıklı bir hareket değildir. Kalıcı bir barış ortamının oluşturulabilmesi için bölgesel iş birliği geliştirilerek, Güney Kafkasya’ya refah ve barışın getirilmesi ihtimal dahilindedir. Taraflar arasında yapılan ve yapılması planlanan görüşmelerden olumlu sonuçlara varılabileceği düşünülse de kalıcı gelişmelerin yaşanıp yaşanmayacağı sürecin devamında anlaşılacaktır.

Kafkasya’da bölge ülkeleri arasında hem tarihe dayanan bir birliktelik hem de etnik kökenli ve her fırsatta canlanmaya hazır sorunlar varlığını sürdürmektedir. Ayrıca bu coğrafyada yaşanan gelişmeler hem bölgesel hem de küresel arena da yankı uyandırmaktadır. Bu nedenle bölgede devletlerin izlediği politikalar barışçıl ve son derece akılcıl olmalıdır. Aksi halde bölgenin refah ve istikrarı yönelik endişeler devamlılığını koruyacaktır.

KAYNAKÇA

Kitap

- Acaloğlu Arif, “Karabağ Sorununun Tarihi Arka Planı ve Kronolojisi”, (Ed.: Haydar akmak), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu*, Yenisey Kitap Yayın, Ankara 2021, (ss. 9-31).
- Asker Ali, “Azerbaycan’ın Son Hamlesi ve atışmanın Askerî -Siyasî özümü”, (Ed.: Haydar akmak), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu*, Yenisey Kitap Yayın, Ankara 2021, (ss. 115-129).
- Asker Ali, Bozpolat Ayan Serap, “Tarihe Tanıklık: Mir Möhsün Nevvab ve 1905-1906 Yıllarında Ermeni-Müslüman atışması”, (Ed.: Gürsoy Akça-İkbal Vurucu), *Savaş ve Toplum Üzerine Yazılar*, Eğitim Yayınevi, Konya 2016, (ss. 381-400).
- Asker Ali, “II. Karabağ Savaşı Sonrası Gelişmeler ve Rusya’nın Azerbaycan’ın Egemenlik Haklarını İhlali”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 323-334).
- Aslan Yavuz, *Bugünkü Ermenistan Arazisinden Türklerin ıkarılması Meselesi*, Türk Kültürü, XXXII/372 (1994).
- Aslanlı Araz, “Kafkasya’da Güvenlik ve İstikrara En Büyük Tehdit Karabağ Sorunu”, (Ed: Cevid Veliyev-Araz Aslanlı) *Güney Kafkasya: Toprak Bütünlüğü, Jeopolitik Mücadeleler ve Enerji*, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, (ss. 155-185).
- Aslanlı Araz, “II. Karabağ Savaşı’nın Nedenleri ve Sonuçları”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss.313-322).
- Cabbarlı Hatem, “Ermenistan Cumhuriyeti’nin Dağlık Karabağ Politikası”, (Ed.: Haydar akmak), *Dünden Bugüne Karabağ Sorunu*, Yenisey Kitap Yayın, Ankara 2021, (ss. 33-114).
- Cabbarlı Hatem, “Nikol Paşinyan İktidarı: Hayal ve Gerçek Arasında”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 383-430).
- Caferov Nazim, “III. Karabağ Savaşı’nın Sonuçları ve Gelecek Senaryoları”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 335-346).

- Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, “İkinci Karabağ Savaşı’nda Türkiye’nin Rolü”, *Yukarı Karabağ’da 44 Günde Gelen zafer: Türkiye-Azerbaycan Kardeşliğinin Nişanesi*, Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, Ankara 2021, (ss. 53-65).
- Dağlıq Qarabağ: hadisələrin xronikası (1988- 1994-cü illər)*, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyi, Toplayan və tərtib edənlər: Fərhad Vahabov, Vəli Axundov, Elman Qasımov, Bakı 2005.
- Deniz Taşkın, *Siyasi Coğrafiya Pencerəsindən Güney Kafkasya’nın Zorunlu Dönüşümü*, Pegem Akademi, Ankara 2015, (ss. 1-376).
- Deveci Bozkuş Yıldız, “Tarihten Günümüze Güney Kafkasya ve Dağlık Karabağ’da Değişen Küresel Dengeler”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 77-92).
- Doster Barış, “ABD’nin Dağlık Karabağ Politikası”ı, (Ed.: Haydar Çakmak), *Düünden Bugüne Karabağ Sorunu*, Yenisey Kitap Yayın, Ankara 2021, (ss. 177-185).
- Eray Biber Tuğba, “Stalin Dönemi Dağlık Karabağ ve Türk Kamuoyunun Algısı (1924-1953)”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 105-122).
- Garibov Mahir, *XX. Yüzyılda Ermenistan-Azerbaycan, Dağlık Karabağ Sorunu*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2017.
- İmambeyli Vügar, “İran ve Türk Cumhuriyetlerinin Dağlık Karabağ Sorununa Yaklaşımlarının Mukayeseli Analizi”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 291-312).
- Jafarov Samir, “Batı ile İlişkileri Bağlamında Rusya’nın Dağlık Karabağ Sorununa Yaklaşımının Analizi”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 217-232).
- Jane Murat, “Rusya Federasyonu’nun Dağlık Karabağ Politikası’nda Diplomasinin Önemi”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 193-216).
- Kemaloğlu İlyas, “Rusya’nın Karabağ Siyaseti (1991-2021)”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 181-191).
- Kıncık Hülya, “Karabağ Savaşı ile Yeniden Dirilen Azerbaycan”, *Karadeniz 2020 Gelişmeleri Işığında Bölgesel Değerlendirmeler*, (Ed: Özgür Tüfekçi), KTÜ-SAM Kitapları, Trabzon 2020, (ss. 51-77).

Ordubadi Məmməd Səid, *Qanlı illər: 1905-1906-cı illərdə Qafqazda baş verən erməni-müsəlman davasının tarixi*, Qafqaz Nəşriyyat Evi, Bakı 2007.

Özdal Barış, “AGİ(K)T Minsk Grubu’nun Dağlık Karabağ Sorunu’nun Barışçıl Yöntemlerle Çözüm(süzlüğü) Sürecinde Başarısız Olma Nedenlerinin Analizi”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 135-163).

Özdaşlı Esmâ, “II. Karabağ Savaşı’nda Uluslararası Alanda Ermeni Propagandası”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 347-376).

Qasımlı Musa, *Azərbaycan, Ermənistan və Türkiyə: Gerçek Tarih Arayışı (1920-1994)*, (Çeviren: Ali Asker, Nurlana Mustafayeva), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2019.

Sadıgov Ramin, “II. Karabağ Savaşı ve Bölgesel Güçlerin Tutumu”, (Ed: Vefa Kurban-Seçil Öraz Beşikçi-Recep Efe Çoban), *Soğuk Savaş Sonrası Sosyal, Ekonomik Ve Siyasal Gelişmeler Bağlamında Güney Kafkasya*, İKSAD Yayınevi, İzmir 2021, (ss. 423-480).

Sadıgov Ramin, “1994 Ateşkes Antlaşması’ndan Sonra Karabağ’da Yaşanan İlk Ciddi Çatışma: 2016 Nisan Savaşı”, (Ed.: Okan Yeşilot-Bihter Gürışık Köksal), *Karabağ Dünü, Bugünü, Yarını*, Selenge Yayınları, İstanbul 2021, (ss. 233-253).

Makale

Amanoğlu Ebülfez, “Bakü’de Ermenilerin Yaptıkları Soykırım (Mart 1918) Ve Edebiyata Yansımaları”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 5 (2005), (ss. 99-107).

Asker Ali, “Azerbaycan’da Ulus İnşasının Onay Aşaması (1918-1920) Ve Önemi Üzerine Bazı Tespitler”, *Yeni Türkiye*, Cilt: 5 Sayı: 75 (2015), (ss. 536-546).

Asker Ali, Özpınar Zeynep Gizem, “Azerbaycan’ı Zafere Götüren Büyük Taarruz: 44 Günlük Savaşın Anatomisi”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1 (2021), (ss. 83-106).

Asker Ali, Şeyban Sedanur, “Kürekçay Anlaşmasının Tarihi Arka Planı, Hukuki Niteliği ve Siyasi Sonuçları”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2021), (ss. 34-50).

Aslan Betül, “Azerbaycan”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 5 (1996), (ss. 47-75).

- Aslanlı Araz, “Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Son Girişimleri Işığında Karabağ Sorunu: Çözümüne Doğru mu?”, *Stratejik Analiz*, Sayı: 12 (Nisan 2001).
- Aslanlı Araz, “Tarihten Günümüze Karabağ Sorunu”, *Avrasya Dosyası*, (Azerbaycan Özel Sayısı) Sayı: 1 (2001), (ss. 393-430).
- Aykun İbrahim, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşından Sonra Erzurum’un Mahalle ve Ova Köylerinden Rusya’ya Göçürülen Ermeniler”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1 (2019), (ss. 409-421).
- Bayramov Amrah, “XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Güney Kafkasya Bölgesinde Ermenilerin Müslüman Türklere Karşı Gerçekleştirdiği Katliam ve Soykırımlar”, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 6 (2019), (ss. 412-426).
- Caferov Nazim, Aslanlı Araz, “Karabağ Sorununda Ateşkes ve Rusya”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 53 (2016), (ss. 239-260).
- Çelik Dursun, “XIX ve XX. Yüzyıllarda Azerbaycan”, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:3 (Güz 96), (ss. 60-79).
- Doğan Şahin, “1849 Rus Kafkas Yılığına Göre Kafkasya’da Çarlık Rusya İdaresindeki Yerleşim Yerleri”, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, Sayı: 3 (2013), (ss. 697-711).
- Ekici Yunus, “Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Bitmeyen Dağlık Karabağ Sorunu”, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1 (2017), (ss.62-77).
- Elekberli Faiq, “Yukarı Karabağ Probleminin Tarihi, Felsefi, Siyasi ve İdeolojik Açından Değerlendirilmesi”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Sayı: 3 (2020), (ss. 530-555).
- Erarslan Fatih, Özdemir Fatma Nur, “Azerbaycan-Türkiye İlişkilerinde Önemli Bir Kavşak: İkinci Karabağ Savaşı”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 255 (2021), (ss. 315-334).
- Erbaş Doğan Göknül, “Dağlık Karabağ Meselesi: Bölgesel Güvenlik Dinamikleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 2 (2020), (ss. 167-181).
- Gökalp Yılmaz Gaye, “Otoritenin Kurulumu Açısından Bir Söylem Analizi: İkinci Karabağ Savaşı Sonrası İlham Aliyev’in Ulusa Sesleniş Konuşması”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 44 (2021), (ss. 384-404).
- Güler Mehmet Çağatay, “Tovuz Sınırında Azerbaycan ile Ermenistan Arasında Yaşanan Çatışma ve Arka Planı”, *SETA/PERSPEKTİF*, Sayı: 292 (2020), (ss. 1-6).

- Hasanoğlu Murteza, Memmedov Asim, Maharramov Bahtiyar, “İkinci Karabağ Savaşı Sonrası Azerbaycan - Türkiye İlişkileri”, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, Sayı: 3 (2020), (ss. 522-529).
- Karaca Erdem, “SSCB’nin Dağılıma Sürecinden BDT’nin Kurulmasına Kadar Geçen Sürede Karabağ Eksenli Olarak, Nahçıvan, Ermenistan ve Azerbaycan Coğrafyasında Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye’nin Tutumu (Ekim 1987- Aralık 1991)”, *Akademik Bakış*, Sayı: 17 (2015), (ss. 113-140).
- Karataş Ömer, “19. Yüzyılda Anadolu’da Çerkes Göçmenlerinin İskanları Sırasında Karşılaştıkları Sorunlar: Uzunyayla Örneği”, *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı: 36 (2013), (ss. 83-117).
- Kılıç Alev, “Olaylar ve Yorumlar”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 68 (2021), (ss. 9-55).
- Koç Hülya, Tarcan Burçin Hafize, “19. Yüzyıldan Günümüze Ermenistan-Azerbaycan İlişkileri”, *Uluslararası Bankacılık, Ekonomi ve Yönetim Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 2 (2020), (ss. 87-116).
- Merdan Ali Samir, “Avrupa Birliği-Azerbaycan İlişkileri”, *Yönetim ve Ekonomi*, Sayı: 2 (2019), (ss. 339-360).
- Mustafayev Beşir, “26 Şubat 1992 Hocalı Soykırımı Üzerine”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2 (2013), (ss. 41-54).
- Mustafayev Beşir, “Anton Salamanov’un Özel Arşivine Göre Ermenilerin Kuzey Azerbaycan’da Yaptıkları Katliamlar (1918–1919)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 30 (2011), (ss. 335-354).
- Mustafayev Beşir, “Kafkaslarda Müslüman-Türk Soykırımı (1905–1920)”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1 (2012), (ss. 533-561).
- Mustafayev Beşir, “Resulzade Hükümeti Dönemi ve Yaşanan Terör Olayları (1918-1920)”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 2 (2013), (ss. 205-231).
- Neciyev Elçin, “Azerbaycan’ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 39 (2011), (ss. 163-186).
- Öğütçü Büşra, Muzaffer Ercan Yılmaz, “Dağlık Karabağ Sorununda Uluslararası Arabuluculuk”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2021), (ss. 162-191).
- Özçelik İsmail, “Karabağ’daki Hocalı Soykırımının Tarihi Arka Planı”, *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Karabağ Özel Sayısı (2017), (ss. 417-456).

- Özdaşlı Esmâ, “İkinci Karabağ Savaşı’nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:1 (2021), (ss. 51-83).
- Özdemir Levent, “Dağlık Karabağ Meselesinde Değişen Gidişat Ve Türkiye’nin Rolü”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 2 (2021), (ss. 81-107).
- Özyılmaz Emine Vildan, “Geçmişten Günümüze Dağlık Karabağ”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 2 (2013), (ss. 191-208).
- Paşa Elnur, “Karabağ Sorunu: Tarihi Gerçekler, Jeopolitik Çıkarlar Ve Çözüm Süreci”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2021), (ss. 192-215).
- Rzayev Rameş, “Azerbaycan Halk Cumhuriyeti’nin Teşekkül Aşamaları”, *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2 (2020), (ss. 891-927).
- Rzayev Rashad, “Terörizmi Azerbaycan’a Yönelik Ermeni”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Sayı: 4 (2019), (ss. 2488-2521).
- Sadıgov Ramin, “1918-1920 Yıllarında Karabağ’da Ermeni İsyancıları: Azerbaycan Hükümeti’nin Toprak Bütünlüğünü Sağlamak İçin İsyancılar Karşı Mücadelesi”, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 1 (2021), (ss. 1-17).
- Sancak İrfan, “Bağımsızlık Sürecinde Azerbaycan ve Haziran Darbesinin Dış Politikaya Etkileri”, *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 13 (2018), (ss. 57-71).
- Seyidov Mirali, Akıncı Abdulvahap, “Nahçıvan’ın Varlık Mücadelesinde Türkiye”, *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, Sayı: 30 (2021), (ss. 395-401).
- Sipahi Esra Banu, Özsoy Bahar, Qasımlı Musa, “Nisan Savaşlarından Vatan Muharebesine: Azerbaycan’da “Böyük Qayıdış” Süreci Üzerine Bir Değerlendirme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 72 (2022), (ss. 198-217).
- Soğancoğlu Şeyma, “İkinci Karabağ Savaşının Türk Basınına Yansımaları: “Cumhuriyet” ve “Sabah” Gazeteleri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Sayı: 1 (2022), (ss. 89-120).
- Şihaliyev Emin, Yılmaz Reha, “Ermenistan-Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları”, *Bilge Strateji*, Sayı: 13 (2015), (ss. 31-54).
- Tuncel Turgut Kerem, “Güney Kafkasya’da 2-5 Nisan 2016’da Yaşanan 4 Gün Savaşı”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı: 53 (2016), (ss. 301-338).

- Tunçer Kılavuz İdil, “Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği”, *Avrasya Etüdları*, Sayı: 2 (2017), (ss. 51-78).
- Türe Fatih, Aghaazizov Nijat, “Sovyet Dönemi Öncesi Azerbaycan’da Siyasal Yapı”, *International Social Sciences Studies Journal*, Sayı: 46 (2019), (ss. 5435-5450).
- Türkmen Çiğdem, “Tarihî Süreçte Göçler ve Yer Adları Değişiklikleriyle Kafkasya’da Bir Ermeni Yurdu Tesis Edilmesi Meselesi”, *Vakanüvis- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı:1 (2018), (ss. 272-305).
- Uzer Umut, “Bölgesel Güvenlik Bağlamında Dağlık Karabağ Sorununun Dünya Siyasetindeki Yeri”, *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1 (2017), (ss. 70-76).
- Yeşilot Okan, “Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları”, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 36 (2008), (ss. 187-199).
- Yılmaz Özgür, “1864 Kafkas Göçü Hakkında Bir Rapor”, *Mavi Atlas*, Sayı: 3 (2014), (ss. 133-156).
- Yılmaz Reha, “Kafkasya’da Çözülemeyen Kördüğüm: Dağlık Karabağ Sorunu”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, Sayı: 1 (2013), (ss. 71-90).
- Yılmazçelik İbrahim, Özdem Ali Gökçen, “İşgal Altındaki Türk Yurdu; Karabağ”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2 (2013), (ss. 1-30).

Bildiri

- Asker Ali, “Güney Kafkasya’nın Güvenliği ve 2. Karabağ Savaşı’nın Düşündürdükleri”, *Uluslararası Güvenlik Sempozyumu*, 25-26 Mart 2021, T.C. İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul 2021, (ss. 98-102).
- Asker Ali, Bakhshaliyev Afgan, “Rusya’nın Kafkasya Politikasında Karabağ Faktörü”, *I. Uluslararası Sovyet Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri Sempozyumu*, 15-16 Ekim 2020, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir 2020, (ss. 49-59).
- Asker Ali, Erdiñç Sevilay Hilal, “İkinci Karabağ Savaşı Döneminde Türk Basını: Milliyet Gazetesi Örneği”, “*Qarabağ dünən, bu gün və sabah*”20-ci elmi-əməli konfransının materialları toplusu, Bakı 2021, (ss. 67-75).
- Asker Ali, Özpınar Zeynep Gizem, “İkinci Karabağ Savaşı’nda Türkiye’nin Rolü: Diplomatik ve Askeri Destek Açısından Bir Değerlendirme”, “*Qarabağ dünən,*

bu gün və sabah”20-ci elmi-əməli konfransının materialları toplusu, Bakı 2021, (ss. 88-99).

Asker Ali, Şeyban Sedanur, “İkinci Karabağ Savaşı ve Türk Dünyasının Tepkileri”, *“Qarabağ dünən, bu gün və sabah”20-ci elmi-əməli konfransının materialları toplusu*, Bakı 2021, (ss. 76-88).

Tez

Abbasov Azar, Azərbaycan'da Anayasal Gelişim, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2017.

Aghayev Azer, Azərbaycan'da “Ermeni Meselesi” (1920-2021), T.C. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2022.

Aliyev Toğrul, Dağlık Karabağ Sorunu ve Uluslararası Örgütler, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006.

Ata Şevkiye Duygu, Dağlık Karabağ Sorunu, T.C. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 2010.

Babayev Celal, Bağımsızlık Sonrası Azərbaycan Cumhuriyeti'nde Siyasal Muhalefet, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2003.

Cavadov Nurlan, Azərbaycan ve Birləşmiş Milletler, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

Gasımlı Teymur, Dağlık Karabağ'ın Tarihi: Türkiye'nin Karabağ Politikasında İstikrarlı Tutumu, T.C. İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2018.

Hasanov Yusif, Rus Yönetimi Altında Ermeniler İle Azərbaycan Türkleri Arasındaki İlişkiler, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.

İzzatov Elshan, Tarihten Günümüze Azeri – Ermeni İlişkilerinde Karabağ Sorunu, T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2006.

Kuku Canan, Bolşevik Komiseri Stephan Şaumyan'ın Bakü'deki Faaliyetleri (1917-1918), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2019.

- Özerinç Sedat Bora, Uluslararası Haber Ajanslarından Reuters'a Göre Karabağ Sorunu, T.C. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- Pehlivan Zühre Nur, Karabağnameler Çerçevesinde Karabağ'da Siyasi ve Askeri Gelişmeler, T. C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2016.
- Polizada Fariz, Azerbaycan ile Ermenistan Arasında İkinci Karabağ Savaşı ve Rusya'nın Bu Savaşa Etkisi, T.C. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Karabük 2022.
- Şükürov Osman, Azerbaycan Halk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Çöküşü (1918-1920), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Isparta 2017.
- Valiyeva Susana, 1987- 1994 Yıllarında Dağlık Karabağ Savaşı'nın Yazılı Basına Yansıması, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli 2016.

İnternet

- “Ak Parti, CHP, MHP ve İyi Parti'nin TBMM Grupları Ortak Bildiriyle Ermenistan'ı Kınadı”, <https://tr.euronews.com/2020/09/28/ak-parti-chp-mhp-ve-iyi-parti-nin-tbmm-gruplar-ortak-bildiriyle-ermenistan-k-nad>, 28.09.2020, (Erişim Tarihi: 14.03.2022).
- Aktaş Celil, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararlarında Dağlık Karabağ Sorunu, <https://bilimdili.com/dusunce/birlesmis-milletler-guvenlik-konseyi-kararlarinda-daglik-karabag-sorunu/>, 14.10.2020, (Erişim Tarihi: 10.12.2021).
- Aliyev'den Fransa'ya: Çok istiyorsanız Marsilya'yı Ermenilere verin, orada devlet kursunlar, <https://tr.euronews.com/2020/12/01/aliyev-den-fransa-ya-cok-istiyorsan-z-marsilya-y-ermenilere-verin-orada-devlet-kursunlar>, 01.12.2020, (Erişim Tarihi: 01.05.2022).
- Alizada Nazrin, “Azerbaycan'ın Karabağ Zaferi ve Türkiye'nin Güney Kafkasya'da Artan Etkisi”, <https://www.ankasam.org/azerbaycanin-karabag-zaferi-ve-turkiyenin-guney-kafkasyada-artan-etkisi/>, 30.12.2020, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).
- Alizada Nazrin, Aşamalı Bölünme ve Soykırımın 3. Evresi: 31 Mart Olayları, <https://www.ankasam.org/asamali-bolunme-ve-soykirim-in-3-evresi-31-mart-olaylari/>, 31.03.2019, (Erişim Tarihi: 15.10.2021).

- Ana hatlarıyla Dağlık Karabağ Sorunu, <http://www.aljazeera.com.tr/dosya/ana-hatlariyla-daglik-karabag-sorunu>, 24.01.2014, (Erişim Tarihi: 13.12.2021).
- Asker Ali, Doç. Dr. Asker: Kremlin'den Umdüğünü Bulamayan Paşinyan Çaresiz Bir Şekilde Yenilgiyi Seyrediyor, <https://qha.com.tr/haberler/doc-dr-asker-kremlin-den-umdugunu-bulamayan-pasinyan-caresiz-bir-sekildeyenilgiyi-seyrediyor/255810/>, 08.10.2020, (Erişim Tarihi: 25.12.2021).
- Asker Ali, İşgalin Kırılma Noktası veya Yalancı Ateşkesin Sonu: Eylül 2020 Azerbaycan-Ermenistan Savaşını Geniş Tablodan Okumak, <https://www.sde.org.tr/degerlendirme/isgalin-kirilma-noktasi-veya-yalanci-ateskesinsonu-eylul-2020-azerbaycan-ermenistan-savasini-genis-tablodan-okumak-analizi-18517>, 30.09.2020, (Erişim Tarihi: 24.12.2021)
- Askeroğlu Sabir, Dağlık Karabağ İşgali ve Rusya'nın Tutumu, https://iramcenter.org/daglik-karabag-isgali-ve-rusyanin-tutumu/?send_cookie_permissions=OK, 02.10.2020, (Erişim Tarihi: 19.04.2022).
- Aslanlı Araz, 44 günlük savaşın yıl dönümü: Güney Kafkasya'da yeni dengeler ve fırsatlar, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/44-gunluk-savasin-yil-donumu-guney-kafkasyada-yeni-dengeler-ve-firsatlar/2375872>, 27.09.2021, (Erişim Tarihi: 26.12.2021).
- Aslanlı Araz, AGİT Minsk Grubu nasıl oluştu, ne işe yaradı?, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/-agit-minsk-grubu-nasil-olustu-ne-ise-yaradi/2008339>, 16.10.2020, (Erişim Tarihi: 03.05.2022).
- Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: Minsk Grubu çatışmanın çözümünde herhangi bir rol oynamadı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliev-minsk-grubu-catismanin-cozumunde-herhangi-birrol-oynamadi/2074886>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 20.05.2022).
- Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev'den sivil yerleşimleri hedef alan Ermenistan'a tepki: Faşist devlet, <https://www.haberler.com/azerbaycan-cumhurbaskani-aliev-ermenistan-fasist-13423804-haberi/>, 15.07.2020, (Erişim Tarihi: 23.12.2021)
- Azərbaycan Ermənistana verdiyi 5 maddəlik təklifin detallarını açıqlayıb, <https://mikroskopmedia.com/2022/03/14/azerbaycan-ermenistana-verdiyi-5-maddelik-teklifin-detallarini-aciqlayib/>, 16.03.2022, (Erişim Tarihi: 27.05.2022).
- Azerbaycan ile Ermenistan barış görüşmeleri için anlaşta, <https://www.dw.com/tr/azerbaycan-ile-ermenistan-bar%C4%B1%C5%9F->

g%C3%B6r%C3%BC%C5%9Fmeleri-i%C3%A7in-
anla%C5%9Ft%C4%B1/a-61387227, 07.04.2022, (Erişim Tarihi: 27.05.2022).

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin xalqa müraciət edib,
https://apa.az/az/daxili_siyaset/Azrbaycan-Prezidenti-Ilham-liyevin-xalqa-muracit-edib-colorredYENILNIBcolor-607177, 27.09.2020, (Erişim Tarihi: 25.12.2021).

Azərbaycan Respublikası Salyan Rayon İcra Hakimiyyəti, <http://salyan-ih.gov.az/page/88.html>, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).

Azerbaycan, Ermenistan ve Agit Minsk Grubu Çerçevesinde Karabağ Sorunu,
<http://politikaakademisi.org/2013/09/28/azerbaycan-ermenistan-ve-agit-minsk-grubu-cercevesinde-karabag-sorunu/>, 28.09.2031, (Erişim Tarihi: 13.12.2021).

Azerbaycan-Ermenistan Anlaşmasının Tam Metni,
<https://www.sde.org.tr/asya/azerbaycan-ermenistan-anlasmasin-in-tam-metni-haberi-20029>, 11.11.2020, (Erişim Tarihi: 20.05.2022).

Boyraz Hacı Mehmet, Avrupa'nın Dağlık Karabağ Tutumu,
<https://www.setav.org/avrupanin-daglik-karabag-tutumu/>, 04.12.2020, (Erişim Tarihi: 28.04.2022).

Boyraz Hacı Mehmet, Güngörmez Oğuz, Karabağ Zaferinin Anatomisi,
<https://www.setav.org/karabag-zaferinin-anatomisi/>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 15.02.2022).

Cafersoy Nazim, “4 Gün Savaşı” ve Bölgesel Dengeler, <https://www.dw.com/tr/4-g%C3%BCn-sava%C5%9F%C4%B1-ve-b%C3%B6lgesel-dengeler/a-19168839>, 06.04.2016, (Erişim Tarihi: 18.12.2021).

Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bu saldırı Ermenistan'ın çapını aşan bir hadisedir,
<https://qha.com.tr/haberler/guncel/cumhurbaskani-erdogan-bu-saldiri-ermenistan-in-capini-asan-bir-hadisedir/224116/>, 14.07.2020, (Erişim Tarihi: 23.12.2021).

Cura Ali, AGİT Minsk Grubunun 28 yılda çözemediği kriz 44 günde sonlandırıldı,
<https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/agit-minsk-grubunun-28-yilda-cozemedigi-kriz-44-gunde-sonlandirildi/2055318>, 25.11.2020, (Erişim Tarihi: 02.05.2022).

Cura Ali, Rehimov Ruslan, Ermenistan'da Rus askeri helikopteri düşürüldü: 2 ölü,
<https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/ermenistan-da-rus-askeri-helikopteri-dusuruldu-2-olu/2037638>, 09.11.2020, (Erişim Tarihi: 30.12.2021).

- Çakır Arzu, Fransız Medyası: "Macron'un Dağlık Karabağ Yanlışı", <https://www.amerikaninsesi.com/a/frans%C4%B1z-medyasi-macron-un-daglik-karabag-yanlisi/5656427.html>, 11.11.2020, (Erişim Tarihi: 28.05.2022).
- Çalışkan Burak, 2. Karabağ Savaşı ve Güney Kafkasya'da Yeni Dönem, https://insamer.com/tr/2-karabag-savasi-ve-guney-kafkasyada-yeni-donem_3524.html, 04.12.2020, (Erişim Tarihi: 16.02.2022).
- Çavuşoğlu'ndan Karabağ açıklaması: Artık bu meseleyi kökünden çözmek istiyoruz, <https://www.haberturk.com/cavusoglu-ndan-karabag-aciklamasi-artik-bu-meseleyi-kokunden-cozmek-istiyoruz-2818652>, 29.09.2020, (Erişim Tarihi: 15.03.2020).
- Dağlık Karabağ: Aliyev ve Paşinyan, ateşkes sonrası ilk kez bir araya geldi, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55614394>, 11.01.2021, (Erişim Tarihi: 24.05.2022).
- Dağlık Karabağ: Ermenistan Türkiye'yi çatışmalarda Azerbaycan'a askeri destek vermekle suçladı, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54315251>, 28.09.2020, (Erişim Tarihi: 14.03.2020).
- Dağlık Karabağ'da çözüm girişimleri: AGİT Minsk Grubu'nun müzakere çıkmazı, <http://www.aljazeera.com.tr/haber-analiz/daglik-karabagda-cozum-girisimleri-agit-minsk-grubunun-muzakere-cikmazi>, 23.10.2012, (Erişim Tarihi: 13.12.2021).
- Deveci Bozkuş Yıldız, Tarihten Günümüze Dağlık Karabağ, https://iramcenter.org/tarihten-gunumuze-daglik-karabag/?send_cookie_permissions=OK, 14.10.2020, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- Erdoğan ile Aliyev görüştü, <https://haberglobal.com.tr/gundem/erdogan-ile-aliev-gorustu-77860>, 10.11.2020, (Erişim Tarihi: 20.05.2022).
- Ermenistan'dan yeni ateşkes ihlali: Azerbaycan mevkillerine ateş açtılar, <https://www.sabah.com.tr/dunya/ermenistandan-yeni-ateskes-ihlali-azerbaycan-mevkillerine-ates-actilar-5614545>, 08.08.2021, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).
- Gozalov Gismat, GÖRÜŞ - Yeni Nahçıvan koridoru ve bölgesel işbirliğine katkıları, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/gorus-yeni-nahcivan-koridoru-ve-bolgesel-isbirligine-katkilari/2256165>, 27.05.2021, (Erişim Tarihi: 23.05.2022).
- Guliyev Samir, İnsanlığa Karşı İşlenen Cinayet: 20 Ocak Katliamı, <https://www.ankasam.org/insanliga-karsi-islenen-cinayet-20-ocak-katliami/>, 31.01.2019, (Erişim Tarihi: 17.11.2021).

- Güler Mehmet Çağatay, 5 Soru: Dağlık Karabağ Çatışması: Azerbaycan-Ermenistan İlişkilerinde Bir Kırılma mı, <https://www.setav.org/5-soru-daglik-karabag-catismasi-azerbaycan-ermenistan-iliskilerinde-bir-kirilma-mi/>, 29.09.2020, (Erişim Tarihi: 14.03.2022).
- Güler Mehmet Çağatay, Karabağ'ın Özgürleştirilmesi ve Sahadaki Yeni Denklem, <https://www.setav.org/perspektif-karabagin-ozgurlestirilmesi-ve-sahadaki-yeni-denklemler/>, 11.10.2020, (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- İkinci Karabağ Savaşı, <https://www.virtualkarabakh.az/tr/post-item/52/2871/ikinci-karabag-savasi.html>, (Erişim Tarihi: 16.02.2022).
- Karabağ Zaferi'nde kilit rol oynayan Türk SİHA'ları, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/karabag-zaferinde-kilit-rol-oynayan-turk-sihalari-623731.html>, 08.11.2021, (Erişim Tarihi: 16.03.2022).
- Kermani Taha, Hamaney'in Karabağ açıklaması nasıl okunmalı?, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/hamaneyin-karabag-aciklamasi-nasil-okunmalı/2032998>, 05.11.2020, (Erişim Tarihi: 26.04.2022).
- Köse Talha, Karabağ'da Ateşkes ve Bölgenin Yeni Jeopolitik Denklemi, <https://www.setav.org/karabagda-ateskes-ve-bolgenin-yeni-jeopolitik-denklemler/>, 14.11.2020, (Erişim Tarihi: 02.05.2020).
- Meister Stefan, Dağlık Karabağ'da Savaş ve Ateşkes- Güney Kafkasya ve AB için on olası sonuç, <https://tr.boell.org/tr/2020/11/18/daglik-karabagda-savas-ve-ateskes-guney-kafkasya-ve-ab-icin-olasi-sonuc>, 18.11.2020, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).
- Mevlütöğlü Arda, 2020 Dağlık Karabağ Savaşı'na Dair Askeri-Stratejik Gözlemler, <https://www.uikpanorama.com/blog/2020/11/05/2020-daglik-karabag-savasina-dair-askeri-stratejik-gozlemler/>, 05.11.2020, (Erişim Tarihi: 16.03.2022).
- Mızrak Gürbüz, Kafkaslarda Ermeniler tarafından yapılan katliamlar, <https://millidusunce.com/misak/kafkaslarda-ermeniler-tarafindan-yapilan-katliamlar/>, 09.04.2019, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- Milli Savunma Bakanı Hulusi Akar'dan Fransa'ya sert tepki: Herkesin efelik yapacağı bir ülke olmadığımızı görsünler, <https://www.takvim.com.tr/guncel/2020/07/17/milli-savunma-bakani-hulusi-akar-dan-fransaya-sert-tepki-herkesin-efelik-yapacagi-bir-ulke-olmadigimizi-gorsunler>, 17.07.2020, (Erişim Tarihi: 23.12.2021).
- No: 149, 12 Temmuz 2020, Azerbaycan'a Yönelik Ermeni Saldırısı Hk., https://www.mfa.gov.tr/no_-149_-azerbaycan-a-yonelik-ermeni-saldirisi-hk.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 23.12.2021).

- No: 300, 26 Kasım 2020, Fransa Senatosu'nun Yukarı Karabağ İhtilafına İlişkin 25 Kasım 2020 Tarihinde Kabul Ettiği Karar Hk. http://www.mfa.gov.tr/no_-300_-fransa-senatosu-nun-yukari-karabag-ihtilafina-iliskin-kararihk.tr.mfa, 26.11.2020, (Erişim Tarihi: 01.05.2022).
- Özcan Yusuf, Fransız Senatosu, sözde 'Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni tanıdı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransiz-senatosu-sozde-daglik-karabag-cumhuriyetini-tanidi/2056128>, 25.11.2020, (Erişim Tarihi: 28.04.2022).
- Özdaşlı Esmâ, Rusya ve Batı Arasında Ermenistan: Soçi ve Brüksel Zirveleri, <https://www.tasav.org/index.php/rusya-ve-bati-arasinda-ermenistan-soci-ve-bruksel-zirveleri.html>, 10.12.2021, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).
- Öztürk Ece Sevim, Dağlık Karabağ'da 'NATO'nun görünmeyen zaferi': Azerbaycan'ın küllerinden doğuşu, <https://tr.euronews.com/2020/11/18/dagl-k-karabag-da-nato-nun-zaferi-azerbaycan-n-kullerinden-dogusu-gorus>, 18.11.2020, (Erişim Tarihi: 04.05.2022).
- Pirinççi Ferhat, Şuşa Beyannamesi'nin Anlamı, <https://www.setav.org/susa-beyannamesinin-anlami/>, 19.06.2021, (Erişim Tarihi: 24.05.2022).
- Putin, Aliyev ve Paşinyan'ın Soçi zirvesi sona erdi: Sınır hatlarının belirlenmesi konusunda anlaşıldı, <https://www.yenisafak.com/dunya/putin-aliyev-ve-pasinyanin-soci-zirvesi-sona-erdi-sinir-hatlarinin-belirlenmesi-konusunda-anlasildi-3723318>, 26.11.2021, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).
- Rehimov Ruslan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev, Şuşa Beyannamesi'ni onayladı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-susa-beyannamesini-onayladi/2500745>, 12.02.2022, (Erişim Tarihi: 25.05.2022).
- Rehimov Ruslan, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: Minsk Grubu çatışmanın çözümünde herhangi bir rol oynamadı, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-minsk-grubu-catismanin-cozumunde-herhangi-bir-rol-oynamadi/2074886>, 12.12.2020, (Erişim Tarihi: 03.05.2020).
- Rehimov Ruslan, Azerbaycan'da 30 yıldır dinmeyen acı 'Kanlı Ocak', <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/azerbaycanda-30-yildir-dinmeyen-aci-kanli-ocak/1708071>, 20.01.2020, (Erişim Tarihi: 17.11.2021).
- Rehimov Ruslan, Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak projelerinin bulunduğu bölgede saldırı düzenliyor, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ermenistan-turkiye-ve-azerbaycanin-ortak-projelerinin-bulundugu-bolgede-saldiri-duzenliyor/1913508>, 17.07.2020, (Erişim Tarihi: 22.12.2021).

- Sadıgov Ramin, Ermenistan'ın son saldırısı nasıl okunmalı?, <https://fikirturu.com/jeo-strateji/ermenistanin-son-saldirisi-nasil-okunmalı/>, 22.07.2020, (Erişim Tarihi: 22.12.2021).
- Sariahmetoğlu Nesrin, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/1905-baku-olaylari/>, (Erişim Tarihi: 27.07.2021).
- Sezer Kıymet, Karabağ'da gözlem başladı, <https://www.yenisafak.com/gundem/karabagda-gozlem-basladi-3596814>, 31.01.2021, (Erişim Tarihi: 23.05.2022).
- Son dakika haberi: TBMM Başkanı Mustafa Şentop'tan flaş açıklamalar, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-haberi-tbmm-baskani-mustafa-sentoptan-flas-aciklamalar-41640812>, 20.10.2020, (Erişim Tarihi: 15.03.2022).
- Son dakika: Almanya: Türkiye tarihin ilk SİHA savaşını kazandı, <https://www.milliyet.com.tr/galeri/son-dakika-almanya-turkiye-tarihin-ilk-siha-savasini-kazandi-6375684/2>, 09.12.2020, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).
- Son dakika: Paşinyan savaşı kaybettiklerini açıkladı.. Aliyev belgeyi gösterdi ve bu sözlerle zaferi ilan etti.. 'Ağlaya ağlaya imzalayacak!', <https://www.hurriyet.com.tr/galeri-son-dakika-pasinyan-savasi-kaybettiklerini-bu-sozlerle-acikladi-cok-aci-verici-ermenistan-yenilgiyi-kabul-etti-azerbaycanda-buyuk-sevinc-41658657/1>, 10.11.2022, (Erişim Tarihi: 30.12.2021).
- Tarih tekerrür etti: Türk askeri 100 yıl sonra yeniden Bakü'de, <https://www.yenisafak.com/dunya/tarih-tekerrur-etti-turk-askeri-100-yil-sonra-yeniden-bakude-3588968>, 10.12.2020, (Erişim Tarihi: 18.03.2022).
- TBMM'de 4 partiden Fransa Senatosu'nun skandal Dağlık Karabağ kararına kınama, <https://www.haberler.com/politika/tbmm-de-4-partiden-fransa-senatosu-nun-skandal-13763928-haberi/>, 27.11.2020, (Erişim Tarihi: 29.04.2022).
- Tok Ufuk, Azerbaycan-Ermenistan Uyuşmazlığında Yeni Kırılma: “Eylül 2020 Savaşı”, Değerlendirme No: 35, <https://www.tasav.org/index.php/azerbaycan-ermenistan-uyusmazliginda-yeni-kirilma-eylul-2020-savasi.html>, 27.10.2020, (Erişim Tarihi 25.12.2021).
- Toksoy Ahmet, XIX. Yüzyılda Rusya'nın Kafkas Politikası ve Ermeniler, <https://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=136&Lang=TR>, 04.04.2014, (Erişim Tarihi: 23.05.2021).
- Tuncel Turgut Kerem, Güney Kafkasya'da Yeni Bir Dinamik: Avrupa Birliği'nin Azerbaycan ve Ermenistan Arasında Arabuluculuk Girişimi,

<https://avim.org.tr/tr/Analiz/GUNEY-KAFKASYA-DA-YENI-BIR-DINAMIK-AVRUPA-BIRLIGI-NIN-AZERBAYCAN-VE-ERMENISTAN-ARASINDA-ARABULUCULUK-GIRISIMI>, 12.04.2022, (Erişim Tarihi: 26.05.2022).

Tuncel Turgut Kerem, Karabağ'da Yaşanan "4 Gün Savaşı"nın Kısa Bir Değerlendirmesi, Yorum No: 2016/21, <https://avim.org.tr/tr/Yorum/KARABAG-DA-YASANAN-4-GUN-SAVASI-NIN-KISA-BIR-DEGERLENDIRMESI>, 14.04.2016, (Erişim Tarihi: 17.12.2021).

Türk Dünyasının Kanayan Yarası: Karabağ, <https://www.altayli.net/turk-dunyasinin-kanayan-yarasi-karabag.html>, 26.04.2015, (Erişim Tarihi: 12.12.2021).

Türkoğlu Ahmad Jawid, İran'daki Düşünce Kuruluşlarının Karabağ Çatışmalarına Bakışı, <https://iramcenter.org/irandaki-dusunce-kuruluslarinin-karabag-catismalarina-bakisi/>, 11.11.2020, (Erişim Tarihi: 25.04.2022).

United Nations Security Council, Resolution 822, 30 April 1993, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>, (Erişim Tarihi: 04.05.2022).

United Nations Security Council, Resolution 822, 30 April 1993; United Nations Security Council, Resolution 853, 29 July 1993; United Nations Security Council, Resolution 874, 14 October 1993; United Nations Security Council, Resolution 884, 12 November 1993. United Nations, "Security Council Resolutions -1993", <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>, (Erişim Tarihi: 10.12.2021).

Veliev Cavid, Türkiye-Azerbaycan Diplomatik İlişkilerinin 30 Yılı'nın Özeti, <https://kriterdergi.com/dis-politika/turkiye-azerbaycan-diplomatik-iliskilerinin-30-yilinin-ozeti>, 14.01.2022, (Erişim Tarihi: 24.05.2022).

Yıldırım Seyfi, Egamberdiyev Mirzahan, Türkistan'ın İşgali ve Sovyetleştirilmesi Sürecinde Ermeniler ve Bölgede Yaptıkları Katliamlar, <https://belleten.gov.tr/tam-metin/3650/tur>, (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

Yürük Betül, BM, Azerbaycan ve Ermenistan'a Dağlık Karabağ'da çatışmalara derhal son verme çağrısını yineledi, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/bm-azerbaycan-ve-ermenistana-daglik-karabagda-catismalara-derhal-son-verme-cagrisini-yineledi/1996799>, 06.10.2020, (Erişim Tarihi: 05.05.2022).

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. 1828 Türkmençay Anlaşması ile Azerbaycan Topraklarının Bölünmesi Haritası.....	17
Şekil 2. 1828-1840 Arasında Kuzey Azerbaycan Topraklarında Hanlıklar Dönemi Haritası.....	20
Şekil 3. 1840-1846 Yılları Arasında Kuzey Azerbaycan Toprakları Haritası.....	21
Şekil 4. 1846-1860 Yılları Arasında Kuzey Azerbaycan Toprakları Haritası.....	22
Şekil 5. 1860-1918 Yılları Arasında Kuzey Azerbaycan Toprakları Haritası.....	23
Şekil 6. 1918-1920 Yılları Arasında Kuzey Azerbaycan Toprakları Haritası.....	24
Şekil 7. Azerbaycan Halk Cumhuriyeti (1918-1920) Haritası.....	34

ÖZGEÇMİŞ

Zeynep Gizem ÖZPINAR, ilk ve orta öğrenimini Safranbolu Ünsal Tülbentçi okulunda, lise öğrenimini ise Safranbolu Atatürk Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2015-2017 yılları arasında Karabük Üniversitesi Meslek Yüksekokulu Adalet Bölümü'nde önlisans eğitimini bitirdi ve bu öğrenim sürecinde 2016 Temmuz-Ağustos ayı içerisinde Safranbolu Adliyesi'nde staj yaptı. 2017-2019 yılları arasında Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans öğrenimini gerçekleştirdi. 2019 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Bölge Çalışmaları Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine başladı. 2021 mart ayında İstanbul Üniversitesi Avrasya İncelemeleri Dergisi'nde bir makalesi yayımlandı. Aynı yılın mayıs ayında ise Azerbaycan Karabağ Azadlık Teşkilatı'nın düzenlediği uluslararası kongrede bir bildiri sundu ve bu kapsamda bildirisi yayımlandı.